SPECIMEN
VARIARUM LECTIONUM SACRI TEXTUS ET CHALDAICA
ESTHERIS ADDITAMENTA
CUM LATINA VERSIONE AC NOTIS

EX SINGULARI CODICE PRIVATAE BIBLIOTHECAE

PII VI. P. O. M.

EDIDIT VARIISQUE DISSERTATIONIBUS ILLUSTRAVIT

IOHANNES BERNARDUS DE ROSSI
Publicus in R. Parmensi Academia Sacrarum & Orientalium Litterarum Professor, ac Theologicae Facultatis Vice-Praeses.

ACCEDIT EIUSDEM AUCTORIS APPENDIX
DE CELEBERR. CODICE TRITAPLO SAMARITANO BIBLIOTHECAE BARBERINAE.

Editio altera, Romana auctior atque emendatior.

TUBINGAE
SUMPTIBUS IACOB. FRIDER. HEERBRANDT.
MDCCLXXXIII.

PIO VI
PONTIFICI MAXIMO
FELICITER REGNANTI

IOHANNES BERNARDUS DE ROSSI

Te iam auspice eduntur, quae Te auspice suscepta sunt, PONTIFEX AUGUSTISSIME. Voluntate Tua, Tuaque, ut ita dicam, auctoritate collatus est Codex ille Tuus eximius, qui hic describitur; Tuo nutu ac beneficio Chaldaica ex eo Estheris Additamenta hausta, selectiores ac variae sacri Textus Lectiones decerptae. Tu haec non probaveras solum, sed iure quodam Tuo fieri postulaveras, quae sunt cum maximo sacrarum Litterarum bono coniuncta. Ad Te ergo redeunt, quae ex Te proficiscuntur; Tibique sacra, Te annuente, redeunt, quae Te veluti auctore ac duce prodierunt. Si quod emolumentum, quae hic sistuntur, religioni praestant, sacraeque criticae, (praestant autem quammaximum) PIO uni deberi noscat grata posteritas, cui maiora multo iam debet. Quis non suspiciet Bibliothecam, omnis generis librorum copia, & delectu praestantissimam, brevi Cesenae erigendam? Quis non insignes, quae Tua munificen-

tia in dies fiunt, Vaticanae accessiones; ac splendidissimum Tuum istud Museum tot pretiosissimis monumentis Tua liberalitate nobilitatum? Quis non praeclara demum Tua beneficia in Academias, in litteras omnes hucusque collata, quae non obscuro varioque sermone, sed clarissima, & una omnium voce ad nos perferuntur? O felices, Te Pontifice, litteras! Nec enim praestari haec possunt, nisi ab eo, qui incredibile sapientiae atque ingenuarum artium studium cum sapientia ipsa doctrinaque coniungat. Praestari autem a Te ego non miror, qui Te de libris eorumque delectu summa cum voluptate ac iudicio disserentem audivi, qui vidi in Vaticana quasi privatum virum libros ipsos legentem studiosissime, atque in proprios usus decerpentem. A Te non miror, qui BENEDICTO XIV. praedecessore gloriaris; qui a tanto Pontifice, tam docto, tam aequo ingeniorum aestimatore in suorum laborum ac lucubrationum subsidium delectus; qui eo praeeunte ac facem veluti ad optima quaeque praeferente, summam es in ecclesiasticis studiis laudem adeptus.

Faxint superi, ut diu ad litterarum optimarumque artium decus ac praesidium vivas sospes. Te enim vivo ac sospite, certo confidimus fore, ut brevi in antiquum statum & splendorem, cum amplissima Sanctitatis Tuae laude, restitutas videamus.

PRAE-

PRAEFATIO AVCTORIS

AD NOVAM HANC EDITIONEM.

Nonnulla ſunt, de quibus præmonendum exiſtimo lectorem novæ huius Tubingenſis editionis, cujus parandae veniam haud ægre a me impetravit *Chriſtianus Fredericus Schnurrer*, profeſſor Tubingenſis, mihi amiciſſimus. Sub finem anni 1779 iter Romam inſtitui, & Pontificium codicem, qui huic opellæ occaſionem dedit, ex ſingulari poſſeſſoris clementia ac beneficio contuli. Paucos poſt menſes opuſculum hoc abſolvi & ſub dimidium anni 1780 miſi Romam imprimendum. Hinc fit, ut illud in Annalibus meis Hebræo-typographicis Sabionetæ, decurrente eo anno italice editis, jam afferatur. Sed variis de cauſis, quas hic commemorare non juvat, retardata eſt editio, ut ſero nimis, & nonniſi ſub dimidium menſis proxime elapſi ſit abſoluta. Ne ergo mireris, in Specimine var. lectionum non produci in locis ex poſterioribus prophetis hagiographisque codices Kennicottianæ collectionis. Nec enim ad manus erat alterum volumen Kennicottianæ editionis, quod illos libros complectitur. Ceterum quoad ſelectiores ac graviores harum lectionum recenſionem Kennicott. codicum inferius attingimus: in præfatione vero Apparatus, quem elapſis his diebus Regiæ noſtræ Typographiæ imprimendum tradidimus, abunde monuimus, ſelectisque propoſitis locis oſtendimus, quantum ex hoc uno, quod ſiſtimus, incompleto ſpecimine nova noſtra

varr. lectionum collatio Kennicottianam & suppleat & superet, Etenim etsi tercentos viginti tantum codices, quum illud excudi cœptum est, possideremus; numerum tamen codicum in eo plerumque producimus Kennicottiano majorem ac copiosiorem. In Germanorum gratiam, qui citius hanc editionem sunt habituri, quam Apparatum, operæ pretium ducimus, selecta illa exempla hic repetere, potissimum quum Kennicott. codicum numerum reperentes in nonnullis variis lectionibus Specimen ipsum suppleamus.

Gen. XLII. 3 15 mss. codices profert Kennicottus, ego 21 ex meis præter pontificium, in collatione autem generali 32.

Exod. XXXVI. 29 codices 18 Kennicottus, ego 22 præter pontificium, in collatione generali 35.

Levit. XXVI. 39 Kennic. codices 21, ego 38 meorum, & ex exteris 15, qui sunt 53. Nunc codices mei, qui variam hanc lectionem servant, sunt 49 præter quatuor exteros a Kennic. non collatos, & 15 Kennic. collectionis, ab eo prorsus hic prætermissos, qui summam conficiunt codicum 68. Accedunt octo antiquissimæ versiones, de quibus silet, item 18 codices Targumici, & 1 impressus.

Jer. XLIX. 21 Kennic. codices 32, ego 49: 27 ex meis, & ex exteris 22, præter versiones & editiones.

Job. XXII. 6 Kennic. nullum, ego 35 codices profero, præter impressos.

Ruth. I. 1 Kenn. 37, ego 52.

Eccles.

Eccles. I. 13 Kenn. 15, ego 24.

Ps. XLVII. 8 Kenn. 49, ego 102, ſcilicet 55 ex meis, & 47 exteros.

Ps. XLVIII. 15 Kenn 37, ego 67, ſcilicet ex meis ſolis 62, & 15 exteros, præter editiones 21, & verſiones antiquas.

Ps. LXXVIII. 72 Kenn. 15, ego 48 ex meis, præter exteros.

Hæc de collationis noſtræ præſtantia: nonnulla nunc de ejusdem ſtatu. MSS. meorum codicum numerus inſigniter adauctus eſt, & ex tercentis viginti, ut in Specimine, vel tercentis quinquaginta, ut in collationis Programmate numerantur, facti ſunt modo *tercenti nonaginta quinque*, brevi ut ſperamus futuri quadringenti & amplius. Apparatus Hebræo-biblicus, in quo mss. hi editique mei codices, collationi deſtinati, recenſentur & notulis illuſtrantur, hoc ipſe menſe prodibit, ac locum veluti tenebit Status meæ Collationis. Libros Geneſeos, Exodi ac Levitici jam abſolvimus. Paramus nunc paullo fuſiorem codicum deſcriptionem & indicem per numeros, non per libros, ut in Apparatu fit, diſtributum, ac breviora Prolegomena, ut primum volumen, quo clavis ac deſcriptio omnium codicum, ſive meorum, ſive exterorum, Prolegomena, ac priores tres illi pentateuchi libri, non plures, opinor, comprehendentur, proximo Januario vel Februario, niſi exiguus obſtet ſubſcriptorum numerus, certiſſime ſimus prælo tradituri. Iterum ergo obteſtamur eruditos, qui conſtituerint inſigniſſimum hoc opus cohoneſtare ſuis nominibus, ut ea quam citiſſime, & ante novum annum dent. Quatuor

folis, ut promisimus, voluminibus opus constabit, splendidissime ac diligentissime excusis in 4 maj. ex quibus unum quolibet anno edetur, ita ut intra quadriennium integra absolvatur editio. Vnum aureum, vulgo *Zecchino*, qui Germanorum *Ducato*, vel quinque florenis, respondet, pro unoquoque volumine in antecessum subscriptorum impensis solvendum indiximus, exiguum sane pretium, ac tanto tantorumque sumptuum operi impar. Qui nomina non dederint, vel intempestive dederint, hoc est, post traditum typis subscriptorum indicem ac primum volumen, cariori pretio opus rediment, nec eodem forte chartæ genere impressa habebunt perpauca, quæ supra numerum excudentur, exempla. Vtrobique hæc commodissime duximus repetenda & declaranda, tum in Apparatu, tum in præfatione ad novam hanc editionem Speciminis Pontif. codicis, in qua non modo plura menda, quæ in Romanam irrepserant, emendata sed & ad Additamenta Estheris variæ lectiones ex msto nostro codice, qui ea complectitur, antiquo & optimo, sunt additæ. Dab. Parmæ ex Regia Academia a. d. v. Septembr. MDCCLXXXII.

CON-

CONSPECTUS OPUSCULI.

I.

II.

sticae,

V. Chal-

V.

VI.

De

I.

DE PONTIFICIO CODICE

EIUSQUE

CONDITIONE AC PRAESTANTIA.

---

§. I.

De hodierno in mſs. codices Hebraeo-biblicos ſtudio.

Nullum ſtudium eſt, quod Theologos magis deceat, nullum utilius, aut neceſſarium magis ſtudio ſacrae criticae, primigenii potiſſimum textus. *Emendandis codicibus*, inquit Auguſtinus (1), *invigilare primitus debet ſolertia eorum, qui ſacras ſcripturas noſſe deſiderant. Veterum librorum fides de Hebraeis voluminibus examinanda eſt*, Hieronymi verba ſunt (2) in Gratiani canonem relata. Suos, eosque ſummos in ſacra criſi viros habuit antiquitas, Origenes ſuos, ſuosque Hieronymos. Sed retroactis ſaeculis, quacumque contentione eccleſia revelationis fontes

A tue-

(1) *De doctr. chriſtiana* lib. II. cap. XIV.

(2) *Epiſt.* olim 28. *ad Lucin.* n. 52, tom. IV. p. 579.

tueretur, quamcumque diligentiam in tuenda eorum integritate adhiberet, quae haud ita pridem a doctiſſimo Fabricy (1) evicta est, defuerunt tamen Origenes, ac Hieronymi. Reperti quidem ſunt aliqui quovis aevo critici, & interpretes, qui priorum veſtigia ſequerentur, & Hebraicae veritatis ſtudium excolerent, aſt nullus tamen fere exſtitit, qui illorum laudem aemularetur. Noſtra hac aetate, immo vero noſtris hiſce diebus floret illud iam quam maxime, eaque deveniſſe fauſtiſſima tempora nobismet ipſis gratulamur, quibus Vetus foedus non amplius Novo Millios ſuos, ſuosque Wetſtenios invideat. Notum eſt, quot poſt Iohannis Henrici Michaelis, praeſertim vero poſt nuperrimos Beniamini Kennicottii labores auſpicato omine ſuſceptos, detecti ſint mſs. codices Hebraeo-biblici, quo ſtudio a criticis undique conquiſiti, deſcripti, conſulti, illuſtrati. Notae in hanc rem tot lucubrationes doctorum virorum, quorum alii generalem, alii vero peculiarem codicum collationem ſuppeditarunt. Ad priores referendus commemoratus Ken-

(1) *Des titres primitifs de la révelation &c.* in 8. 2. voll. Romae 1772.

Kennicottius, ad posteriores Michaelis uterque, Houbigantius, Vogelius, Brunsius, Lilienthalius, Nagelius, Schellingius, Bahrdtius, Schiede, Oberlinus, Diederichsius, Lichtenstenius, Starckius, aliique, quos in bibliotheca sua theologica, quae germanico sermone edi coepta est, recenset Doederleinius, nosque ipsi in introductione in sacram criticam accurate enumerabimus. Laciniae ipsae codicum, & vetustorum librorum iutegumenta iuxta Semleri monitum, qui de iis observandis peculiare opusculum edidit, sacrorum criticorum diligentiam non effugerunt, iisque utiliter usi sunt Semlerus ipse, Sixtus, Schulzius, Conradus Christophorus Iacobi. Sed criticos horum omnium auctorum, aliorumque, si qui sunt, labores longo post se, ut speramus, intervallo relinquet nova & amplissima, quam nos ipsi molimur, sacrorum codicum collatio, Kennicottiana ipsa multo absolutior & accuratior. Non hic amanuensium menda longo ordine digesta reperiet criticus, non hodiernorum Masoretharum quisquilias, ac nugas de maiusculis vel minusculis, rectis vel inversis, plenis, vel defectivis litteris, sed veras omnes varias Ve-

teris teſtamenti lectiones alicuius momenti, inter quas infinitae optimi commatis criticis hucusque omnibus ignotae, ex immenſa mſs. editorumque codicum congerie hauſtas, ad Samaritanum textum, ad vetuſtiſſimas verſiones, ad accuratiores ſacrae criticae fontes, ac leges diligenter examinatas, perpetuisque notis hiſtorico-criticis illuſtratas. Praeſtantiſſimi huius operis, quo nullum eccleſiae, nullum tuendae revelationi, eiusque fontium integritati utilius, nullum Italiae noſtrae glorioſius excogitari, aut ſuſcipi poterat, programma propediem edemus, unde eius conditio, praeſtantia, emolumenta dignoſcentur.

§. II.

Quantum mſs. Hebraeo-biblicorum copia Italia praeſtet.

Illud ab omnibus iure Italiae noſtrae in laude ponitur, quod ſit ſcientiarum artiumque omnium mater, & fons ampliſſimus, & inexhauſtus mſs. codicum. Sed quod ad mſs. codices Hebraeo-biblicos attinet, hanc Italiae laudem contendere olim viſus eſt Kennicottius, qui quum in praefatione ad ſecundam diſſertationem de ratione Hebraici

braici textus obſervaſſet mſs. codices Hebraicorum bibliorum, qui in Anglia adſervantur, ad centum & ſeptem aſcendere, magnum hunc theſaurum appellat, cui ſimilem nulla alia gens, ut ipſe quidem autumat, poſſideat (1). Hinc novus eorum omnium index, quem ſub libri finem exhibet, uno, ſi ipſi credimus, intuitu lectoribus oſtendit, quam multis mſs. uniuscuiusque libri Anglia ſuperbiat. In ſtatu vero collationis expreſſe definit, mſs. Hebraeo-biblicorum copia Angliam quacumque alia provincia eſſe ditiorem. *Conſtat iam*, inquit is, *in variis univerſi partibus reperiri nunc quadringentos, vel quingentos mſs. codices Hebraeos* (ſacri textus), *ex quibus Anglia plures poſſidet, quam quaelibet alia provincia* (2), *quum in Oxonienſi, ac Cantabrigenſi academia, in muſeo item Britannico ſaltem centum & decem cuſtodiantur integra Hebraica biblia, vel eorum partes complectentes.* At vero quam inſigniter in hac re alucinaretur, quamque male rationes ſubduceret, ſat deinceps perſpexit

 do-

(1) *A Treaſure! which, I preſume, no other nation will pretend to equal.* The ſtate of the printed Heb. text. diſſ. II. pag. 19.

(2) *Of which number England contains more than any other country.* The Ten Annual Accounts pag. 18.

doctissimus vir ex accuratiori collatorum codicum statu, quem post Brunsii iter, editumque primum Vaticanorum mss. volumen novo suorum bibliorum specimini praemisit. In eo enim asserit collata Hebraicorum bibliorum exemplaria, sive edita, ascendere ad numerum sexcentorum octoginta, ex quibus ducenta quinque possidet Magna Britannia, Hibernia, America, nonaginta septem Gallia, nonaginta tria Germania, ducenta triginta quinque Italia, quinquaginta demum Dania, Batavia, Hispania, Svecia, & Helvetia (1). Quamquam vero ex hac una supputatione reliquis provinciis, ac regnis Italia manifestissime praestet, abest tamen longissime, ut Italos omnes codices Hebraeo-biblicos ea complectatur. Nos celeberrimo huic sacrorum codicum indagatori, ac collatori, patriaeque laudis acerrimo vindici unam privatam nostram collectionem opponimus, quae constat mss. codicibus Hebraici textus tercentis viginti, quorum notitiam, ac conditionem brevi edendus apparatus meus Hebraeo-biblicus, & orientalium mss. meorum codicum index accurate suppeditabit.

(1) *The copies examined amount to 680. of which there are preserved in Great Britain, Ireland, and America 205. in Italy 235.*

bit. Ex his autem tercenti & decem circiter Kennicottio ipsi ignoti prorsus sunt, nec a quopiam, quod sciam, hucusque collati, & decerpti. Mss. codicibus proxime accedunt codices editi ante prima biblia masorethica seu ante ann. MDXXV., mss. certe ipsis aequiparandi, ex quibus quinquaginta quatuor diversae rarissimae editiones apud me exstant, inter quas variae insuper bibliographis omnibus ignotissimae, & intactae. Quo fit, ut mss. editorumque meorum codicum summa ascendat ad tercentos septuaginta quatuor, ideoque ego unus, privatus Italus, sim longe universa Anglia, Hibernia, & America ditior ac locupletior. Horum numero non comprehenduntur mss. commentaria sacrorum librorum, quae maximum in re critica usum habent, quaeque nonnulli biblicis codicibus accensere solent; non comprehenduntur editiones post prima illa masorethica biblia ex mss. codicibus primariisque editionibus immediate petitae, sacris & ipsae codicibus, sacraeque criticae fontibus annumerandae. Ex editis porro codicibus, seu antiquissimis hisce editionibus paucissimas, easque ex nostris oris advectas, Anglia possidet;

Italia vero, nosque ipsi tanta copia pollemus, ut quas Anglia numquam vel vidit, vel novit, vel quarum exemplar Iudaeorum flammis ereptum, & in tota Europa unicum se possidere gloriatur [quod de Neapolitanis hagiographis reapse gloriantur Pelletus, ac Kennicottius (1)] earum bina, tria, quatuor, & quinque etiam apud nos reperiantur exempla. Constabunt haec ex commemorato apparatu, ex prolegomenis biblicis historico-criticis, ac praesertim ex novis meis annalibus Hebraeo-typographicis. Nec ea hic ad inanem ostentationem innuimus, sed potius, ut lectores nostros praemonere incipiamus, quem mss. editorumque codicum apparatum novae nostrae variarum lectionum collationi destinemus.

§. III.

Pontificii codicis conditio, ac descriptio.

Inter Italos porro codices Hebraeo-biblicos eminet codex, qui in privata summi doctissimique Pontificis felicissime regnantis PII VI. bibliotheca reperitur. In bina is ingentia volumina splendidissime compacta in folio maiore divisus integrum vete-

(1) *Dissert. I. super ratione text. Heb.* pag. 512., & *dissert. II.* pag. 453. edit. Lat.

veteris teſtamenti textum complectitur. Hebraico textui adhaeret maſora, alternisque verſibus Chaldaica paraphraſis in omnes ſacrorum bibliorum libros, excepto Daniele, Esdra, Nehemia, & libris Paralipomenon. Quaelibet pagina tribus columnis conſtat. Character eſt quadratus, Germanicae inflexionis, ac formae, luculentiſſimus, membrana nitidiſſima. Priori volumine continentur Pentateuchus, & hagiographa; poſteriori vero Prophetae priores, ac poſteriores. Quam quidem in ſacrorum librorum canone, receptoque ordine inverſionem non ſcribae, ſed ſoli librario, ac bibliopegae tribuendum eſſe ſat evincunt binae, quae ſub utriusque voluminis finem conſpiciuntur, epigraphae inferius producendae. Hic autem eſt hagiographorum ordo, ut primum occurrat Iob, deinde vero ordine ſequantur Proverbia, Ruth, Canticum canticorum, Eccleſiaſtes, Threni, Eſther, Pſalmi, Daniel, Esdras, Nehemias, duo Chronicorum libri. Paullo diverſus eſt etiam poſteriorum Prophetarum ordo, qui non ab Iſaia, ſed a Ieremia incipit, quem Ezechiel, & Iſaias excipiunt iuxta antiquum Thalmudiſtarum canonem, quem

Chrifti, ac Matthaei aetate in Hebraicis codicibus viguiffe non fine magna veri fpecie, ut deinceps videbimus. nonnulli interpretes, ac critici contenderunt.

§. IV.

Aetas codicis.

Nulla exftat in codice fcriptionis aera. Exftat tamen correctionis, ex qua prior illa dignofci poffet, fi abfoluto codice, illico correctus is fuisfet. Illud enim in more pofitum erat apud Hebraeos, ut in facrorum codicum defcriptione fcriba, vel amanuenfis integrum primum opus quoad folas litteras confonas defcriberet, alter deinde, qui נקדן dicebatur, puncta omnia, vocalia, & accentus adiiceret, corrector demum litteras omnes, puncta, accentus ad maforae, feu facrae criticae leges recenferet, examinaret, corrigeret. Quae quidem fingula, quum ex privatorum, in quorum gratiam codices fcribebantur, arbitrio prorfus penderent, non femper fuccedente tempore; nullaque vel brevi interpofita mora praeftabantur. Hinc reperiuntur codices, qui diverfis prorfus temporibus defcripti funt, punctis, & ac-

centibus instructi, & correcti. Ad hos perti-
·re puto nostrum hunc codicem, qui cum in-
;nissimae praeterea molis sit, & Chaldaicam
ıicuique versiculo paraphrasin habeat subiun-
ım, necessario etiam postulasse videtur, ut lon-
ı aetas in singulis illis praestandis insumeretur.
ıis credat sub solum finem xv. saeculi, vel
b xvi. exordia, quibus Bononiae, Soncini,
eapoli, Brixiae, Ulyssipone, Sorae, Leiriae,
alibi multae sacrorum librorum editiones He-
aicae prodierant, & quidem luculentissimae,
m immanem, diuturnum, ac sumptuosum la-
ırem susceptum fuisse? Id vero admittere coge-
mus, si pontificii codicis scriptio in correctionis
tatem incideret, quae est inventa typographia
centior. Non eo tamen haec dico, quod valde
ıtiquum eum autumem. Character enim, &
ta codicis ratio, & oeconomia ostendit ad xiv.
eculum, vel ad initium etiam xv. eum esse a-
andandum. Sed recentior haec aetas officitne
ıdicis dignitati, ac pretio? Ego veram codicum
ıtiquitatem non ex scriptione dimetior, sed ex
ırum conditione, & ex conditione & aetate co-
cum, ex quibus descripti sunt. Quamobrem
anti-

antiquum eum codicem dixero, qui ex antiquo petitus, qui amaſorethicus, ut recepto quorumdam criticorum vocabulo utar, ſeu qui ad hodiernae maſorae, quae ſcribarum incuria mendis ſcatet quamplurimis, leges non accommodatus, vel reformatus, qui lectiones optimas, antiquas, cum antiquis codicibus, cum antiquis verſionibus conformes exhibet. Contra eum recentiorem appellabo, qui etſi vetuſtiori aera inſignitus, recentioris tamen conditionis eſt, qui maſoram hodiernam ubique ad amuſſim ſequitur, qui recentiorum ſcribarum lectiones ad marginem appoſitas, eorumque correctiones, ac praecepta complectitur. Atqui huiusmodi non eſt codex pontificius. Inſignes enim variae eius lectiones, quarum ſpecimen luculentiſſimum in hoc eodem opuſculo ſiſtimus, ſat demonſtrant, eum non ex recentiori, ſed ex antiquiſſimo eoque optimo codice fuiſſe deſcriptum. In antiquis ergo, atque aeſtimatiſſimis habendus eſt, ſeu antiquae, & optimae conditionis, ac notae.

§. V.

§. V.

Codicis correctio, & epigraphe.

Sub finem Prophetarum rabbinica haec conspicitur correctoris epigraphe. ביום החמשי שני לירח אב שנת לעת ער״ב יהיה אור כשלמה מלאכה ההנחת לנקוד היגי שגיאות הנביאים הלז בדיוק היותר אפשרי ועם הספרים מדוייקים היו אתי בעת הזאת על ידי הצעיר באלפים מנחם בכמו״ר פרץ טרבות ז״להה באלף הששי פה עיר גובירנו בית האדירים כמ״ר יוסף ומשה ושמואל בני כמ״ר יצחק גאליקו ז״ל : אני אל אלהים אקרא יזכה להגות בו ובשאר ספרי הקודש בר ובר בר עדי עד. *Feria quinta, die secunda mensis av anno tempore* ער״ב *vespertino erit lux, scilicet 272, perfectum est opus correctionis punctorum, correctionis errorum horum Prophetarum maiori qua fieri potuit, diligentia, & ex accuratissimis, quae nunc ad manus meas fuerunt, exemplaribus, per manus minimi in millibus Menachem filii R. Peretz Traboth felicis memoriae, sexto millenario, hic in urbe regiminis, & in domo magnificorum, domini Iosephi, Mosis, ac Samuelis, filiorum R. Isaaci Galiko, cuius memoria sit in benedictione. Ego ad Deum clamabo, ut dignum faciat meditandi in eo, &*

in

in reliquis libris sanctis filium, & filios filiorum usque in saeculum. Sub finem vero hagiographorum, quae habentur in I. volumine, haec rursus exhibetur correctoris nota: בשני בשבת בעשרים באב רע״ב נגמרה הגהת הספר הלז ---- פה בעיר מנטובא. *Feria hebdomadae secunda die 20 mensis av anno 272 perfecta est correctio libri huius . . . . hic in urbe Mantuae.* Ex posteriori hac epigraphe eruitur, nomine עיר גוברנו *città di governo*, seu urbis regiminis in priori commemoratae Mantuam esse intelligendam. Mantuae ergo, ubi Iudaeorum academia, studia ac res retroactis saeculis summopere floruerunt, & florent etiamnum, correctus est codex anno minoris Iudaeorum supputationis CCLXXII., Christianorum aerae MDXII. Utraque illic Galikorum, ac Trabottorum familia adhuc perseverat, ex quibus tamen qui superius nominatur Samuel Galiko, distinguendus est ab altero eiusdem nominis Iudaeo, qui recentiori aetate compendium Pardes Rimonim composuit, & edidit.

§. VI.

Historia, ac fata.

Quae de codicis correctione diximus, innuunt vero-

verosimilius Mantuae primum conscriptum eum fuisse, ac vocalibus punctis, & accentibus instructum. Quidquid sit, illic correctus est sub initium XVI. saeculi. Quae non multis post annis fuerint codicis fata, demonstrat ectypon contractus venditionis, quod legitur folio primo prioris voluminis. In eo enim venditus dicitur a Iudaeo quodam Ben Tzion cuidam Isaiae ex Terracina; cui venditioni testes interfuerunt, ac subscripsere Abraham filius Mardochaei Peritzol, celeberrimus incola Ferrariensis, de cuius operibus editis, ac mss., seu de epistola itinerum mundi saepius recusa, & inedito, bibliographis omnibus ignoto, auctorisque ipsius autographo commentario in Ecclesiasten apud me exstante, multa in nuperrimo nostro opusculo de typographia Hebraeo-Ferrariensi diximus (1), & Salomon filius Iacobi de Fano. Contractus autem hic incidit certe ante annum MDXXVIII, quo Peritzolius Ferrariam, & Italiam deserens Avenionem patriam suam rursus petierat, ut ex epigraphe alterius mei codicis Ruach Chen propria Peritzolii manu conscripti ibidem monuimus. Ab Isaia

(1) *De typ. Hebraeo-Ferrar.* pag. 103. & seqq.

Isaia Terracinensi in varias ignotorum possessorum manus delapsus est codex, donec tandem sub dimidium elapsi saeculi ad eminentissimum Card. Camillum de Maximis pervenit. Post id tempus in clarissima hac Romanorum familia maximo studio servatum est egregium hoc monumentum, ex qua cum hereditario iure eo potitus esset nobilissimus Marchio Camillus de Maximis, hic paucis ab hinc annis codicem hunc magno reapse Pontifice dignum hodierno possessori augusto, summo, ut videtur, eiusdem litterarum, ac librorum studio & amore ductus, dono obtulit, splendidissime compactum, eruditaque ms. epistola clarissimi Pedemontani Praesulis Philippi Damiani de Priocca illustratum.

§. VII.

Clarorum virorum de pontificio codice testimonia.

Nostrum hoc cimelium apud eminentissimum de Maximis viderat Bartoloccius, qui in bibliotheca Rabbinica loquens de codicibus, qui Hebraicum textum, ac Chaldaicam paraphrasin alternis sibi versibus succedentes exhibent, post enumeratos non-

nnullos, qui in Vaticana bibliotheca reperiebantur, haec de nostro hoc codice scripta reliquit (1): *Consimile*, inquit, *exemplar duobus magnis tomis distinctum, & elegantissime in pergameno conscriptum, iisdemque characteribus quadratis, punctis insuper vocalibus, & accentibus in utroque textu appositis, additis Massoretarum annotamentis in interiori, & exteriori margine libri, asservatur apud altam semitam in aedibus, & selectissimorum librorum bibliotheca eminentissimi Card. Camilli Maximi.* Haec eadem ex Bartoloccio repetit Io. Christophorus Wolfius in bibliotheca Hebraea (2). *Bartoloccius*, inquit is, *testatur in bibliotheca Vaticana plurimos eiusmodi codices numerari, qui textum Hebraicum, ac versionem Chaldaicam alternis versibus sibi succedentes exhibeant, inter quas prae ceteris recenset unum maximum num. 1., quem vix duo homines tollere possint* (3), *& alterum duobus voluminibus comprehensum, eumque membranaceum, qui apud altam semitam in bibliotheca Card.*

(1) Biblioth. Rabbin. tom. I. pag. 407.

(2) Tom. II. pag. 1155. & seq.

(3) Hic idem codex est, ex quo clariss. Assemannus Chald. Esth. additamenta edidit, & cuius varias nos eorumdem lectiones producimus.

Card. Camilli Maximi exstet. Inferius vero ac sequenti-pagina: *Nec omittendum*, subdit Wolfius, *hic est exemplaria mss. paraphrases interdum non minus, quam contextum Hebraeum accentibus instructas exhibere. Talem codicem habet bibliotheca Ienensis. Eiusmodi est & is, quem ex bibliotheca Card. Camilli Maximi post Bartoloccium modo memoravimus.* Ex hisce codicibus a Bartoloccio, ac Wolfio memoratis, qui alternis versibus Hebraicum contextum, ac Chaldaicam paraphrasin sistunt, duodecim apud me reperiuntur in mss. meorum indice designati sub num. 8, 12, 31, 42, 230, 248, 264, 265, 266, 419, 549, 555.

§. VIII.

Codicis usus augusti possessoris clementia auctori concessus. Eius praestantia, ac singularia.

Quum eo potissimum consilio institutoque sub finem anni MDCCLXXVIII. Romam peterem, ut vetustissimas Hebraicas editiones, ac codices in annalium meorum Hebraeo-typographicorum, novaeque, quam molior, variarum sacri textus lectionum collectionis praesidium detegerem, nihil

nihil habui antiquius, quam ut pontificium co-dicem a nemine hucusque collatum intuerer, ac conferrem. Votis meis, publicaeque utilitati, quam ea unice respiciebant, tanta benignitate adfuit clementissimus Pontifex feliciter regnans PIUS VI., ut nulla interposita mora ultro amplissimum, nec definitum apud amicum meum singularem, eumque doctissimum sacrarum litterarum professorem Iosephum Reggium codicis usum concesserit, non annuens iam solum, sed pro incredibili, quod fovet, religionis studio vehementer etiam adhortans, ac iure suo postulans, ut collatione ipsa codicis, variisque excerpendis lectionibus ad divinarum litterarum, sacraeque criticae bonum uterer. Miratus sum ego codicis praestantiam, quam non ab optima eius conditione, non a characterum specie, vel membranarum nitore, non ab auro & insigni, quo superbiebat, ornatu artificioque dimetiebar, sed a singularibus rebus, quae ipso continebantur. Primum enim Chaldaica in fere omnes veteris testamenti libros paraphrasis, quod in perpaucis codicibus fit, in eo conspicitur. Soli, ut diximus, Danielis, Esdrae, & Chronicorum libri excipiun-

tur. Tum vero Chaldaica Estheris additamenta hic exhibentur, quae in paucioribus adhuc codicibus exhiberi norunt facri bibliophili, eaque, quod animadvertendum in primis eft, exhibentur ut facra & canonica, aut ea faltem ratione ut eorum canonicitas ac veritas confirmari plurimum poffint. Demum variae facri textus lectiones optimae notae ac frugis tanta in eo copia comprehenduntur, ut ampliffimus ex his folis in facram criticam fructus & uberrimus redundet, infigniaque ad Kennicottiana biblia fupplementa fuppeditentur.

§. IX.

Variae codicis lectiones. Auctoris confilium, & inftitutum.

Quae cum ita fint, rem me facris criticis utilem ac pergratam, immortalis vero poffefforis menti, voluntatique confentaneam facturum effe ratus fum, fi ex fingulari hoc codice Chaldaica Estheris additamenta, & variarum lectionum fpecimen ederem. De Chaldaicis Estheris additamentis, eorumque ratione, noftraque hac editione confulantur, quae in differtatione noftra

in-

ferius dicemus. Nunc de variarum lectionum ecimine. Quadringentas nos & quadraginta circiter varias lectiones ex codice decerpfimus, ingnes omnes, felectas, optimas, criticorum attentione ac ftudiis digniffimas. Harum nonnullas etigimus in nuperrimo commentario de typographia Hebraeo-Ferrarienfi, ubi de perraro Ferrarienfi Pentateucho Hebraeo bibliographis omnibus ignoto, eiufque variis lectionibus egimus. Quadraginta nunc exhibemus ex variis hinc inde bibliorum libris decerptas, & juxta Hebraicum canonem ordine difpofitas. Reliquas integrae noftrae variarum lectionum collectioni refervamus. Quas porro fifto facri textus lectiones, criticis plerumque notis, & obfervationibus illuftro, meorumque potiffimum codicum, graviffimaque vetuftiffimarum verfionum, & editionum auctoritate confirmo. Meos autem codices vix innuo, brevitatifque gratia fub eo tantum numero defigno, quem in mfs. meorum indice nunc occupant, in certas adhuc claffes non diftributo. Quaenam fit uniufcuiusque codicis ratio, conditio, aetas, abunde dignofcent critici tum ex generali mfs. ipforum indice, quem paro, tum ex

 pecu-

peculiari Hebraeo-biblicorum, quem animus est edere seorsim, meaeque Heb. codicum collationi praefigere. Chaldaicis Estheris additamentis, variarumque lectionum specimini praeter praemissam hanc codicis descriptionem, quam res ipsa postulare necessario videbatur, binas dissertatiunculas adiiciendas putavi, quarum altera eadem additamenta, eorum divinitatem, ac fidem, auctores, varia exemplaria respicit, altera vero Chaldaicam pontificii codicis paraphrasin eiusque usum. In hac postrema illustratur potissimum celeberrimus locus 1 Sam. VI. 19. de Bethsamitarum caede, meaque in hunc locum sententia olim exposita a cl. Hufnagelii, doctissimique equitis Jo. Davidis Michaelis obiectis vindicatur. Etenim quum novo illa praesidio, & argumento a pontificio paraphraste, qui hic a communi recedit, corroboraretur, commodissimus hic locus visus est in examen perbreviter vocandi, quae duo illi auctores clarissimi adversus illam disputaverant.

II. SPE-

II.
SPECIMEN
VARIARUM LECTIONUM
SACRI TEXTUS PONTIFICII CODICIS
HISTORICO-CRITICIS OBSERVATIONIBUS
ILLUSTRATUM.

GENESIS

XXXII. 21 *Expiabo faciem eius oblatione*, vel munere *eunte ante me* לפני, legit hodiernus textus. Codex pontificius habet לפניו *ante eum*, videlicet ante Efau; fed feriori manu correctus eft codex. Lectionem hanc confirmant duo codices Kennicottianae collectionis, & LXX. interpretes, qui vertunt *ἐν τοῖς δώροις τοῖς προπορευομένοις αὐτοῦ*, *muneribus praecedentibus illum.* Hinc intelligimus exftitiffe antiquitus, ut exftant etiamnum, codices, qui fuffixum tertiae perfonae haberent, etfi communis lectio maiorem prae fe ferat auctoritatem, eique non reliquae modo verfiones (una vulgata excepta, quae affixum non exprimit) fed & infiniti codices adftipulentur.

XLI. 23 אחריהם *post eos*. Codex noster legit אחריהן *post eas*, ut postulat contextus analogia, & ut reapse legunt textus Samaritanus, viginti tres codices Kennicottiani, & ex meis novemdecim, videlicet 2, 3, 5, 14, 16, 197, 250, 262, 266, 296, 384, 414, 419, 464, 476, 500, 535, 543, 562, in quorum tamen nonnullis alia lectio a correctoribus restituta est. At vero sexaginta sex & amplius alii mei codices, & quotquot apud me exstant editiones, inter quas quatuordecim antiquissimae, summo consensu enallagen hic generis in scripturis creberrimam sequuntur.

XLII. 3 *Ut emerent frumentum ex Aegypto* ממצרים. Codex pontif. במצרים *in Aegypto*. Ita vulgatus interpres, & septemdecim codices Kennicottiani, ex quibus bini editi. Ita viginti & unus ex meis codicibus in mss. meorum indice designati sub num. 10, 13, 14, 16, 17, 18, 197, 230 primo, 250, 251, 262, 266, & 419, uterque ante correctionem, tum 455, 476, 500 primo, 507, 539, 543 nunc, 579 primo, & 606. Congruunt biblia Soncin. ann. MCCCCLXXXVIII. Primaria Pentateuchi editio Bononiensis anni

MCCCCLXXXII

MCCCCLXXXII utrique lectioni favet. Habet enim litteram mem, fed punctis vocalibus inftructam litterae beth, absque ullo daghefc in fequenti. In Londinenfibus polyglottis Chaldaeum ita exprimit Latina verfio, ac fi & ipfe noftrae huic lectioni faveret, fed mendofe & perperam, quum in Targumico textu communis lectio habeatur.

EXODUS

XVII. 2 תנו *date.* Codex תנה *da* in fingulari. Sic Samaritanus textus, LXX., vulgatus, Syrus, & duodecim codices Kennicottiani, inter quos duo editi, quibus & nonnulli ex meis accedunt. Favet analogia contextus, quum folum Mofem populus alloquatur. „Emendatius תנה, „notat hic Houbigantius. Etenim antea dictum „eft, *rixatus eft populus cum Mofe*; poftea dicitur: „*quare mecum rixamini*; fervato numero fingulari „mecum, ut nefas fit venire in medium תנו „pluralem (1)„. Chaldaica paraphrafis, quae Hebraicum textum in codice noftro comitatur,

 in

(1) *Notae crit.* in h. l. tom I. pag. 88. feq. nuperr. edit. Francof.

in singulari etiam primum legebat הבת; sed utrobique correctum, & hodierna lectio pluralis restituta.

XXXVI. 29 יהיו *erunt*. Codex היו *fuerunt*, ut Samaritanus, & octodecim codices Kennicottiani, inter quos Regiomontanus prior, & Erfurtensis secundus. Consulantur Lilienthalius (1), & Ioh. Henr. Michaelis in notis ad hunc locum. Viginti duo ex mss. meis codicibus lectioni huic adstipulantur, suntque 1, 2, 9, 13, 18, 19, 197, 248, 250, 264, 265, 266, 274, 296, 319, 464, 479, 503, 507, 529, 543, 549, etsi in eorum plerisque a recentioribus scribis restituta sit hodierna lectio. Ex antiquissimis editionibus quae in manibus meis sunt, lectionem hanc sequitur Pentateuchus cum quinque Megilloth, & Aphtaroth sine punctis in 4 absque ulla loci & anni indicatione editus. Grammatica etiam contextus analogia, & vetustae omnes versiones huic lectioni favent, quam tamen reiicit, asperioribusque verbis damnat scriba, vel corrector codicis 1I. Erfurtensis, notans ad marginem stultos esse, & a via veritatis aberrare, qui sic scribunt.

LEVI.

(1) *Commentatio critica de duob. codd. Regiom.* p. 107.

LEVITICUS

XXVI. 39 *In terris*, vel *regionibus* איביכם *inimicorum veſtrorum*. Cod. pont. legit איביהם *inimicorum ſuorum*, ut Samaritanus textus, LXX., vulgatus, Syrus, Symmachus, Theodotio, verſio Arabica communis, verſio Hebraeo-Arabica Mauritana ab Erpenio edita, & Arabico-Samaritana inedita codicis tritapli bibliothecae Barberinae (1), quae & ipſa vertit אעדאיהם *), أعدايهم. Ita ex antiquis illuſtrioribus interpretibus unus Chaldaeus excipiendus eſt, ſi is quidem eſt excipiendus. Etenim etſi in impreſſo textu communem is lectionem ſequatur, in mſs. tamen codicibus ſaepiſſime lectionem pontificiam luculenter confirmat, & quatuordecim apud me exſtant codices Targumici, qui non aliter legunt, ſuntque cod. 5, 10, 11, 230, 248, 257, 264, 345, 404, 419, 500, 549, 555, 592. Immo vero

(1) De hac verſione praeter Biornſthalium eruditiſſime nuperrime egerunt clariſſ. Hwiidius in *ſpecimine inedit. verſionis Arab. Samar. e cod. Barber.*, & doctiſſimus Georgius in epiſtola *de verſionibus Arabicis*. in 8. Romae 1780.

*) *Deficientibus ſamaritanarum litterarum formulis utimur earum loco Hebraicis.*

ro non desunt editiones Chaldaicae paraphraseos, quae suffixum tertiae personae hic exhibeant. Eiusmodi est extremae raritatis editio pentateuchi membranacea xv. saeculi apud me etiam exstans, a bibliographis hucusque omnibus ignorata, de qua inferius, ubi de Chaldaica pontificii codicis paraphrasi agimus §. II, sermonem iterum habemus. In hac editione in Targum, quod sacro textui adhaeret, manifestissime legitur דבעלי דבביהון *inimicorum suorum*. Congruit inedita versio Pentateuchi Veneti Graeci, seu Hellenistici a Iudaeo ex Hebraeo fonte translati bibliothecae divi Marci, qui vertit ἐν οἰκίαις τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν. Quod vero attinet ad mss. codices Hebraici textus, lectionem hanc nostram adstruunt codices viginti & unus collectionis Kennicottianae, ad quos referendi proculdubio codex Stutgardianus, Erfurtensis III, & volumen Halense. Kennicottianis addendi sunt triginta & octo ex meis codicibus, videlicet 1, 2, 7, 10, 13, 14, 16, 18, 19, 196, 197, 223, 230, 248, 262, 263, 264, 274, 293, 408, 419, 440, 443, 450, 455, 464, 475, 495, 500, 503, 507, 529, 539, 543, 549, 554, 555, 592, ex quibus

bus undecim recentiori scribarum manu correcti sunt, & ad hodiernam lectionem accommodati. Ex ceteris codicibus a me in hoc speciali loco collatis pontificiae lectioni adstipulantur tres Vaticani, scilicet II. ante correctionem, & I., & III. inter Urbinates, Casanatenses quatuor FF III. 15, FF IV. 21 primo, FFF IV. 1, FFF IV. 3, bini codices Pentateuchi, alter in fol. ann. MCCCCXLII., alter in 4 an. MCCCCXXXII bibliothecae eminentiss. Zeladae, cod. integrorum bibliorum biblioth. Barberinae an. MCCCLXXXXVII, tum in textu, tum in Targum, codex Pentat. in 8 Rabb. absque punctis bibliothecae Angelicae ante correctionem, codex Pentat. in 4. min. bibliothecae nostrae regiae Parmensis, codex Bononiensis integrorum bibliorum PP. divi Dominici MM VI. 15. codex antiquissimus Pentateuchi Caesenae bibliothecae Malatestianae, codex demum bibliorum integer Liburnensium Iudaeorum fratrum Ergas. Ex editionibus, quas ipse possideo, lectionem hanc habent biblia Brixiensia anni MCCCCLXXXXIV., bini Pentateuchi Brixienses anni MCCCCLXXXXII., & MCCCCLXXXXIV., Pentateuchus Sabionetensis sine anno, & absque

pun-

punctis in 16, per Cornelium Adelkindum editus circa annum MDLIII. vel MDLIV., Pentateuchus alter Venetus in 16 absque punctis an. MDLXXXVIII, & bini alii Pentateuchi Sabionetae excusi, alter cum Targum anni MDLVII, & alter sine Targum an. MDLVIII ad margin. Lectionem hanc marg. Pent. Sabion. cum Targ. in criticis suis notis animadvertit iam Norzius, eamque, Todrosii auctoritate suffultus, & gravissimam, quam produximus, Sam. textus, antiquarum versionum, mss. codicum, editionum auctoritatem ignorans, ac negligens, inter menda retulit. Plerosque etiam codices hic neglexisse videtur Kennicottius, quum in tanta collatorum exemplarium copia verosimile non sit nonnisi viginti & unum reperiri, quae hanc lectionem habeant, praeter unum dubium, & tria edita.

NUMERI

XXXI. 12 *Et ad coetum filiorum Israel.* Codex כל ערת *omnem coetum;* sed corrector codicis additamentum istud expunxit, quod gravissima Samaritani textus, LXX. interpretum, Syri, vulgati auctoritate confirmatur. Ita etiam legit Arabs

rabs Erpenii والي جميع جماعة & *ad omnem conventum*, ut obfervat etiam ad hunc locum Houbigantius, qui lectionem hanc receptae antepo-nit. Hanc ipfam voculam additam habent quoque codices Stutgardianus (1), codex Helmftadienfis (2), codex Pent. in 8 bibliothecae regiae Parmenfis, & viginti & unus ex Kennicottianis. Illam demum fervant viginti ex mfs. meis codicibus 2, 16, 18, 12 ante correctionem tum in textu, tum in Targum 174, 187, 196 primo, 197 ad marginem, 230 utrobique primo in textu, & Targum, 238 ad marg., 251, 262, 296, 440 etiam primo in tribus poftremis hifce codicibus, 464, 467, 495, 503, 543, 549, etiam in Targum, cui accedit Targum cod. 592.

XXXV. 5. *Erit* להם *eis.* Codex nofter primo לכם *vobis.* Confentiunt Samar., LXX., Syrus, Chaldaeus, novemdecim codices collectionis Kennicottianae praeter tres dubios, & binos, qui hic abrafionem oftendunt. Ad Kennicottianos referendus commemoratus codex Helmftadienfis apud

(1) Schellingii *defcriptio cod. Stutgard.* p. 117.

(2) *Defcriptio cod. ejusd. fub finem differt. II. Kennicot.* pag. 58.

apud Vogelium (1). Quinam ex mss. meis codicibus lectionem hanc tueantur, alibi exponemus.

DEUTERONOMIUM

XIII. 12 *Ad faciendum.* Codex pont. לעשות עוד *ad faciendum amplius* primo. Non aliter legit textus Samaritanus, LXX., & octo codices Kennicottiani, quibus novem ex meis accedunt, videlicet 10, 16, 185, 197, 348 tum in textu, tum in Targum, 262, 419, 443, 543. Sed duobus primis & ultimo exceptis reliqui seriore manu correcti sunt. In hisce porro codicibus bini, scil. 10, & 262, remotissimae antiquitatis sunt, ac prior ille ad x, vel xi saeculum, posterior ad eamdem, vel remotiorem aetatem referendus, & si epigraphæ crederemus, quam nuperrime attulit doctissimus Comes Rezzonicus, dignissimus in hac nostra academia politiorum litterarum praeses (2), ad tempora Vespasiani Imperatoris Augusti. Sed haec alibi excutientur.

IOSUE

(1) *Descript. cod. Helmst. loc. cit.* pag. 60.

(2) *Ragionamento su la volg. poesia*; Frugoni opere tom. 1. pag. 152. seq.

IOSUE

VIII. 27 *Ifrael.* Cod. pontific. בני ישראל *filii Ifrael.* Concinunt LXX., vulgatus, Syrus, Arabs, & codices Kennicott. nonaginta fex, in quorum numero bini oratoriani 55, & 56 ab Houbigantio allati, qui meliorem hanc lectionem iudicat. Chaldaeus in polyglottis impreffus communem lectionem fequitur, fed Chaldaica paraphrafis noftri codicis filiorum nomen & ipfa exprimit.

XV. 19 *Deditque ei.* Codex: *Deditque ei Caleb.* Calebi nomen referunt etiam codex LXX. interpretum Alexandrinus, vulgatus, & Syrus interpres. Item quindecim mfs. codices Kennicottiani, & unus abrafus, in quorum numero locum procul dubio habent tres Erfurtenfes, II, III, V a Michaelis memorati in notis ad hunc locum, & Regiomontanus pofterior a Lilienthalio productus in critica fua commentatione pag. 181. Ex meis codicibus undecim lectionem hanc fequuntur, fcilicet 1, 2, 13, 20, 21, 210, 211, 226, 440, 554, 579; ex quibus alii Calebi nomen aperte, & integerrime referunt, ut 1, 13, 211,

554, alii absque punctis, ut 20, 440, 579, alii correctum, ut 210, alii demum ad marginem suppletum, ut 2, 21, 226. Codicibus hucusque productis accedit antiquissimarum editionum praesidium. Calebi nomen exhibet primaria Iosue, ac priorum Prophetarum editio Soncinensis anni MCCCCLXXXVI., biblia Sonc. MCCCCLXXXVIII., biblia Brixiensia anni MCCCCLXXXXIV. Item biblia antiqua XV saeculi fine anno, & loco. De hac lectione nihil Schulzius in collatione bibliorum Brixiensium; nihil etiam cl. Maschius in specimine editionum masorethicarum, & amasorethicarum in Iosue nuperrimae eius bibliothecae sacrae praemisso.

XXI. 36. 37. Leguntur in pontificio codice duo hi celeberrimi versiculi tot codicum, versionum, editionum auctoritate firmati, de quibus multa nos alibi dicturi sumus. Kennicottius observat hosce versiculos habere mss. codices 156, impressos 23. De antiquis fortasse editionibus solis ipse loquitur; nam universim biblia impressa, quae illos habent, sunt multo plura, & ipse unus viginti quinque, vel viginti sex editiones possideo, in quibus exstant. Plures etiam edi-

tio-

tiones in horum verſiculorum praeſidium attulerunt Hodyus, Abichtius, Fabricy, Lilienthalius, Hufnagelius in notis ad novam editionem opuſculi mei de Heb. typographiae origine. Nuperrime doctiſs. Maſchius in Lelongii bibliotheca ſacra a ſe recuſa viginti octo editiones in ſpecimine ſuperius commemorato producit, quibus plures aliae addendae ſunt ab eo omiſſae, atque ex antiquioribus, quaeque maioris faciendae ſunt a criticis, Leirenſis priorum Prophetarum editio anni MCCCCLXXXXIV, Theſſalonicenſis altera anni MDXXXV, hucusque ignota, quam nuperrime deteximus, & acquiſivimus, editio Piſaurenſis eorumdem Prophetarum cum commentario Kimchii anni MDXI, Piſaurenſis altera eorumdem Prophetarum cum comm. Abarbanelis circa eumdem annum curata; etſi editio haec eadem omnino cum praecedenti quoad ſacrum textum cenſenda ſit. Facta enim utriusque huius editionis, quae apud me exſtat, collatione, obſervavi eumdem textum in ſecunda editione eſſe ſervatum, ſolumque Abarbanelis commentarium Kimchiano ſubſtitutum. Hoc idem animadverti factum eſſe in Prophetis poſteriori-

bus (1), qui Pisauri etiam cum utroque Kimchii, & Abarbanelis commentario prodierunt, primo quidem cum comm. Kimchii an. MDXVI, deinde cum comm. Abarbanelis an. MDXX. Etiam utraque posterior haec editio in manibus meis est.

I. SAMUELIS

VII. 1 *In Gabaa.* Codex אשר בגבעה, *quae est in Gabaa.* Ita LXX, Syrus, Chaldaeus, Arabs, & triginta quinque codices Kennicottiani, inter quos Regiomontanus secundus, & utraque Soncin. editio, prior Prophetarum anni MCCCCLXXXVI, & altera integrorum bibliorum anni MCCCCLXXXVIII designatae sub num 257, & 260.

XIV. 44 *Faciat.* Cod. יעשה לי *faciat mihi*, cum quo consentiunt LXX, vulgatus, Syrus, Chaldaeus, etiam in nostro codice, Arabs, & centum codices collectionis Kennicottianae, inter quos Argentinensis 1 a doctissimo Oberlino illustratus (2). Ex antiquis meis editionibus (nam codices alibi expendemus) lectionem hanc tuentur Prophetae priores Sonc. anni MCCCCLXXXVI, bib-

(1) Ita tamen, ut non nulla minoris momenti, nonnullaeque lectiones mutatae sint. Vide infra *Isai.* XXXIII. 1.

(2) *Miscella litter.* p. 75.

biblia Soncin. an. MCCCCLXXXVIII, Brixiensia an. MCCCCLXXXXI, a Maschio in suo specimine omissa, biblia antiqua absque anno, & loco, biblia Bombergiana anni MDXVIII ad marginem, biblia demum Munsteriana an. MDXXXVI, quae hic variae huius lectionis indicium apponunt, in catalogo vero variarum lectionum sub finem excuso notant יש שקוראים יעשה לי, *sunt qui legunt, faciat mihi.* Munsteriana anni MDXXXIV, & MDXXXXVI lectionem etiam hanc ad marginem referunt. In editione Leirensi priorum Prophetarum deficit לי, sed antiqui possessoris manu, ut omissum, suppletum est in meo exemplari.

XXVI. 1 *In facie Iesimon.* Codex noster אשר על פני, *qui est in facie Iesimon*, ut legunt viginti duo mss. codices, & quinque editi recensionis Kennicottianae. Ex horum tamen numero expungendus est codex 224, seu Regiomontanus 11 qui, si Lilienthalio fides habenda est eius descriptori, aliam prorsus ad marginem lectionem exhibet. Ait enim eum habere in textu communem lectionem על פני, sed absque punctis, ut abiiciendam, in margine vero pro ea a correcto-

re suppletum fuisse אשר מימין, *qui est ad dexteram Iesimon*, ut plane legitur capite XXIII. 19(1). Seorsim ergo, ut diversa, ac nova ex paralello loco hausta, ac suppleta, referenda est Regiomontani codicis lectio, numquam ad nostrae huius confirmationem. Versiones antiquae confirmant omnes lectionem codicis pontificii. Syrus vertit ܕܩܕܡ ܐܫܝܡܘܢ *qui est ante Asimon.* Chaldaeus די על אפי ישימון, vel דעל coniunctim, ut habet Leirensis editio, *qui est super facie Iesimon.* Vulgatus, *quae est ex adverso solitudinis.* Codex Vaticanus LXX. additamentum hoc non habet, sed illud exprimit codex Alexandrinus *τῶ κατὰ πρόσωπον τοῦ Εἰσσαιμοῦ.* Arabs relativum التي anteponit, illudque exhibet ante Chavillae nomen. Ex antiquis porro editionibus nostri codicis lectioni adstipulantur Prophetae priores anni MCCCCLXXXVI, & biblia Soncin. an. MCCCCLXXXVIII. Eam etiam exhibent Munsteri biblia anni MDXXXVI in variarum lectionum indice, & utraque biblia Bombergiana anni MDXVII, & MDXVIII ad marginem. In versiculo etiam 3 proxime sequenti, ubi habetur lectio

(1) Lilienth. *comment. critic.* pag. 210.

lectio parallela, vocabulum אשר exprimitur.

XXVI. 23 *In manum.* Cod. Pontif. בידי *in manum meam* melius, ut habent LXX, vulgatus, Chaldaeus, Syrus, & Arabs, nisi quod LXX, & Syrus in plurali numero legant suffixum, vertantque *in manus meas.* Sic legunt Kennicott. codices viginti duo, & ex meis quamplures, & ex antiquis editionibus, Prophetae priores anni MCCCCLXXXVI, biblia Soncin. anni MCCCCLXXXVIII a Kennicottio hic, ut puto, omissa, quum inter ceteros numeros non afferatur 260, qui haec biblia innuit, & Brixiensia an. MCCCCLXXXXIV, quorum lectionem, ac dissidium non notat Maschius, etsi illam attulerit iam Lilienthalius in notis ad posteriorem codicem Regiomontanum; qui pontificii lectionem confirmat. Accedunt biblia Bombergiana anni MDXVIII ad marginem, Munsteriana anni MDXXXIV, & MDXXXXVI item ad marginem, & alia anni MDXXXVI in indice variarum lectionum. Editio priorum Prophetarum Leirensis, & biblia antiqua absque anno, & loco variae nostrae lectionis vestigia servant.

punctis in 16, per Cornelium Adelkindum editus circa annum MDLIII. vel MDLIV., Pentateuchus alter Venetus in 16 absque punctis an. MDLXXXVIII, & bini alii Pentateuchi Sabionetae excusi, alter cum Targum anni MDLVII, & alter sine Targum an. MDLVIII ad margin. Lectionem hanc marg. Pent. Sabion. cum Targ. in criticis suis notis animadvertit iam Norzius, eamque, Todrosii auctoritate suffultus, & gravissimam, quam produximus, Sam. textus, antiquarum versionum, mss. codicum, editionum auctoritatem ignorans, ac negligens, inter menda retulit. Plerosque etiam codices hic neglexisse videtur Kennicottius, quum in tanta collatorum exemplarium copia verosimile non sit nonnisi viginti & unum reperiri, quae hanc lectionem habeant, praeter unum dubium, & tria edita.

N U M E R I

XXXI. 12 *Et ad coetum filiorum Israel.* Codex כל עדת *omnem coetum;* sed corrector codicis additamentum istud expunxit, quod gravissima Samaritani textus, LXX. interpretum, Syri, vulgati auctoritate confirmatur. Ita etiam legit Arabs

rabs Erpenii والي جميع جماعة & *ad omnem conventum*, ut obfervat etiam ad hunc locum Houbigantius, qui lectionem hanc receptae anteponit. Hanc ipfam voculam additam habent quoque codices Sturgardianus (1), codex Helmftadienfis (2), codex Pent. in 8 bibliothecae regiae Parmenfis, & viginti & unus ex Kennicottianis. Illam demum fervant viginti ex mfs. meis codicibus 2, 16, 18, 12 ante correctionem tum in textu, tum in Targum 174, 187, 196 primo, 197 ad marginem, 230 utrobique primo in textu, & Targum, 238 ad marg., 251, 262, 296, 440 etiam primo in tribus poftremis hifce codicibus, 464, 467, 495, 503, 543, 549, etiam in Targum, cui accedit Targum cod. 592.

XXXV. 5 *Erit* להם *eis*. Codex nofter primo לכם *vobis*. Confentiunt Samar., LXX., Syrus, Chaldaeus, novemdecim codices collectionis Kennicottianae praeter tres dubios, & binos, qui hic abrafionem oftendunt. Ad Kennicottianos referendus commemoratus codex Helmftadienfis apud

(1) Schellingii *defcriptio cod. Stutgard.* p. 117. *fub finem differt. II. Kennicot.* pag. 58.

(2) *Defcriptio cod. ejusd.*

XIX. 13. *Dixitque.* Codex addit לו *ei* cum interprete Syro, & Chaldaica nostri codicis paraphrasi, & sex codicibus Kennicottianis, inter quos Regiomontanus uterque apud Lilienthalium.

II. R E G U M

IX. 11 *Et dixit ei.* Codex legit ויאמרו *& dixerunt*, ut plane exigit sensus, & analogia contextus, quum verbum hoc referatur ad servos, ad quos egressus est Iehu. In plurali sane vertunt LXX, vulgatus, Syrus, & Arabs, & in plurali legunt novemdecim codices Kennicottiani praeter unum dubium, ex quibus quinque sunt editi. Masorethae ipsi, ut notat Norzius, coniiciunt singularem lectionem poni hic pro plurali.

XV. 13. *Trigesimo nono anno Uziae.* Pontif. codex legit: *Trigesimo nono anno Azariae.* Ita LXX, vulgatus, & Chaldaeus, & triginta & unus codices Kennicottiani. In his quatuor Erfurtenses, & Regiomontanus posterior, quos iam produxerunt Michaelis, ac Lilienthalius. Sic etiam legunt biblia Soncinensia anni MCCCCLXXXVIII, Prophetae priores anni MCCCCLXXXVI, biblia Brixiensia, biblia antiqua absque anno & loco,

Bom-

Bombergiana an. MDXVIII ad marginem, Munſteriana II anni MDXXXVI. in indice variar. lectionum. Praeter Schulzium, & Maſchium Brixienſium bibliorum lectionem hic praeterit Kennicottius, qui inter quatuor codices editos ab eo productos non memorat num. 264 noſtra haec biblia denotantem.

XIX. 16. *Verba Sennacherib.* Cod. pontif. addit כל *omnia,* quod corrector non expunxit, conſentientibus vulgato, Syro, Chaldaeo, Arabe, & triginta & uno codicibus Kennicottianis, tum antiquioribus fere omnibus meis editionibus, Prophetis prioribus Soncin. MCCCCLXXXVI, bibliis Soncin. anni MCCCCLXXXVIII, Brixienſibus anni MCCCCLXXXXIV, quorum lectionem etiam hic omittit Maſchius, & bibliis antiquis ſine anno, & loco. Lilienthalius, qui in huius lectionis confirmationem Regiomontanum codicem II adducit, ex antiquis verſionibus ſolum excipit Chaldaeum; male, quum LXX potius excipere debuiſſet, non Chaldaeum, qui ita legit non ſolum in Londinenſi, ſed etiam in antiquiſſima, & omnium prima Leirenſi editione, etſi in Leirenſi textu Hebraico, cui adhaeret, additamentum hoc deſideratur.

IE-

IEREMIAS

In pontificio codice Propheta hic primus in posteriorum Prophetarum ordine occurrit. Hoc eodem ordine, ex quo utiliter ad defendendam novi foederis, ac Matthaei potissimum evangelii divinitatem argumentantur theologi, & interpretes, occurrit Ieremias in antiquo canone talmudico, & in sexcentis optimae notae codicibus a sacris criticis hucusque observatis, & productis, quibus nonnulli ex meis adstipulantur.

XLIX. 21. *Audita est vox eius.* Codex קולם *vox eorum.* Insigni codicum, & editionum apparatu confirmatur haec lectio. Ex meis codicibus viginti septem ita legunt, scilicet 3, 4, 20, 23, 24, 25, 26, 27, 186, 187, 196, 274, 305, 346, 380, 409, 411, 440, 512 primo, 518, 545 nunc, 548 primo, 554, 560, 576, 579, 596. Ex Romanis codicibus in hunc locum a me collatis, pontificii codicis lectionem tuentur Vaticani tres, I, II, & V inter Urbinates, codex integrorum bibliorum in 4 bibliothecae collegii propagan. fidei, codex integrorum bibliorum bibliothecae collegii Maronitarum, codex posteriorum Pro-

Prophetarum rabbinicus in 4 bibliothecae Angelicae, codex integrorum bibliorum in folio bibliothecae Barberinae etiam in Targum, codex integrorum etiam bibliorum in 4 bibliothecae Chisianae, codex Prophetarum, & hagiographorum in folio anni MCCCLVI bibliothecae Cardinalis Zeladae, codex demum Prophetarum item, & hagiographorum in folio apud cl. Pochium ante correctionem. Accedunt codex XXXI integrorum bibliorum bibliothecae Laurentianae in folio, codex integrorum etiam bibliorum mutilus in 8 bibliothecae Magliabecchianae, codex XXIX bibliothecae Estensis, codices quatuor Iudaeorum Liburnensium, Regiomontanus II, & Erfurtenses tres, scilicet I, II, & V primo apud Michaelis. Lectioni huic ex antiquis interpretibus adstipulatur Chaldaeus paraphrasta, cui perperam Lilienthalius addit Syrum, quum Syriaca versio edita receptam lectionem sequatur, ut & inedita Estranghela hexaplaris Ambrosiana (1), quae vertit ܡܠܐ ܕܡܠܟܗ cum Originiana nota ad marginem ܕܡܠܟܢ.

(1) De sing. hac vers. consulatur *specimen* meum de ea editum, & doctissimus Borgia *append. ad com. de cruce Vaticana* pag. 65. seqq.

ينكحه. Ex vetuſtis, quas poſſideo, editionibus lectionem pontificiam ſequuntur primaria poſteriorum Prophetarum editio Soncin. anni MCCCCLXXXVI, & Ulyſſipponenſis Iſaiae, ac Ieremiae anni MCCCCLXXXXII, non anni MCCCCLXXXXVII, ut ex perperam intellecta epigraphe male hucusque crediderunt Le-Longius, Maittairius, Wolfius, Maſchius, Kennicottius, omnes uno verbo, qui de ea ſcripſerunt, bibliographi, egoque ipſe eorum fidem ſectatus in opuſculo de Hebraicae typographiae origine, ubi teſtatus ſum auctorum defectui ſupplere me non potuiſſe, propterea quod nullum in manus noſtras exemplar perveniſſet, nec ullibi videre contigiſſet. Nec enim ulla hucusque bibliotheca producta eſt, in qua editio haec ſervetur; quamobrem Kennicottius aperte conſcripſit in ſtatu collationis *nullum compertum eſſe locum, in quo modo cuſtodiatur* (1). Sed bina iam apud me exſtant huius cimelii exempla, ex quibus maniſeſtiſſime patet, ut fuſe in appendice ad annales noſtros Hebraeo-typographicos docebimus, ad annum MCCCCLXXXXII eſſe editionem

(1) *Place, where now preſerved, unknown.* The ten annual accounts pag. 105.

tionem referendam. Ex poſterioribus editionibus lectionem hanc retinent editio Piſaurenſis poſter. Prophetarum anni MDXVI cum comm. Kimchii, Piſaurenſis altera eorumdem Prophetarum cum comm. Abarb. anni MDXX, biblia Veneta anni MDXVII, MDXVIII, MDXXI, & Munſteri Hebraeo-Latina anni MDXXXIV, biblia Roberti Stephani in 4 & Veneta Bragadina in 12 an. MDCXV, quibus ex Io. Henrico Michaelis Veneta alia in 4 an. MDCXIV (potius MDCXIII-MDCXV) & MDCLXXVIII, & ex nuperrimis humaniſſimi, doctiſſimique Fabricy litteris ad me datis, bina adhuc alia etiam Veneta in 4 anni MDCXIX, & MDCXXXV addenda ſunt. Polyglotta Londinenſia communem lectionem ſequuntur, ac mendoſa idcirco habenda eſt Latina eorumdem verſio, quae aliter textum repraeſentat.

EZECHIEL

XI. 19. *Spiritum novum dabo in corde vel interiori veſtro* בקרבכם. Codex pontif. בקרבם *in interiori eorum.* Ita correctum, ut plane legunt LXX, vulgatus, Syrus, Chaldaeus, Arabs, & ut reapſe poſtulat contextus analogia. Concinunt pluri-

plurimi mſs. codices, atque inter ceteros quatuor Erfurtenſes a Michaelis allati, & ex meis ſexdecim, videlicet 2, 4, 23, 174, 187, 196, 211, 295, 304, 346, 409, 413, 440, 518, 576, 596, in quibus tamen aliqui ſunt, qui lectionem hanc vel antea referebant, vel nunc referunt a ſcribis reſtitutam. Ex antiquis vero editionibus eam ſervant editio prima poſter. Prophetarum anni MCCCCLXXXVI in textu, biblia Bombergiana anni MDXVII, & MDXVIII ad marginem. Hanc eamdem lectionem in ſuis bibliis Mantuae impreſſis anno MDCCXLII praetulit, ac reſtituit Norzius, qui in notis criticis ad hunc locum rationes, & argumenta mutatae lectionis, ſuaeque ſententiae producit. Digna ſunt eius verba, quae lectoribus hic noſtris ſiſtantur. *Et ſpiritum novum dabo in corde eorum. In multis exemplaribus ſcriptum eſt in corde, vel interiori veſtro, & ſic primum ego ſcripſi in meo autographo, etſi viderem in aliis exemplaribus* בקרבם in interiori eorum. *Poſtea vero ſpiritus novus fuit mecum, ut ſcriberem* in interiori eorum, *quum viderim alia exemplaria ſic ſcripta ex antiquioribus petita. Sicque ſcriptum eſt in Meir Nediv in radice* נתן, *& in radice* קרב, *& ſic eruitur ex commentario R. Iſaaci*

Isaaci Abarbanelis. Contextus etiam sic postulat, quum non loquatur is in secunda persona; sic etiam postulat versiculus praecedens, ac subsequens. Ita quoque transtulit Ionathan במעיהון in visceribus eorum. *Et sane durum, vel arduum mihi est valde immutare exemplaria; sed loquor, ut his purificem chirographum cordis mei, & forte erraverunt ex versiculo alio capitis XXXVI, qui totus est in secunda persona & in antecedentibus, & consequentibus. Dominus acceleret, & festinet tempus illud, quo amoturus est ab interiore nostro perplexitates, & quo lex una, & iudicium unum futurum est nobis. Sic fiat.* Haec etiam de hac lectione Houbigantius (1). *Incoepit oratio in persona tertia superiore versu, atque in eadem continuatur inferiore. Itaque melius Graeci interpretes omnia exsequuntur persona tertia hoc ipso versu 17, & postea vers. 19, ubi postquam dictum est,* dabo eis cor unum, *sequitur,* & spiritum novum dabo in medio vestrum, *quae perturbatio manifesta est hodiernis in codicibus. Omnes veteres exhibent vers. 19. affixa personae tertiae.* Ita ex sola veterum, & analogiae auctoritate argumentabatur hic criticus, quem gravissima alia plurium

(1) *Notae critic. in h. l.* tom. II. pag. 493.

rium codicum, & editionum latebat non aliter legentium, ac ipſe conjectabatur.

Ibidem. *De carne eorum.* Codex מבשרכם *de carne veſtra.* Multi mſs. codices ſuperioris vocabuli, ac lectionis analogiam ſecuti ita legunt, nonnullae etiam editiones, & ex antiquis biblia Soncin. MCCCCLXXXVIII, Brixienſia an. MCCCCLXXXXIV, & antiqua absque anno, & loco. De hoc Brixienſis editionis diſſidio, ac de ſequenti Iſaiae XXXIII ſilent Maſchius, ac Schulzius.

ISAIAS

XXXIII. 1. *Diripiunt te.* Codex בגדו בו *diripiunt eum.* Ita multi ex mſs. meis codicibus, & editiones fere omnes meae antiquae, poſter. Prophetae an. MCCCCLXXXVI, biblia Soncin. MCCCCLXXXVIII, biblia Brixienſia an. MCCCCLXXXXIV, Iſaias, & Ieremias Ulyſſiponenſis MCCCCLXXXXII, Pent. CPolitanus an. MDV in Aphtara וישב, quae una cum reliquis in hoc Pentateucho exſtantibus ab hodiernis omnino diſcrepat, Piſaur. editio poſteriorum Prophetarum an. MDXVI, biblia antiqua absque anno, & loco, biblia Bombergiana anni MDXVIII ad marginem. Piſaurenſis editio poſte-

pofteriorum Prophetarum anni MDXX diffidet hic a praecedenti anni MDXVI, quod oftendit editores, retento eodem textu, feu eadem textus difpofitione per fingulas lineas, nonnullas in eo lectiones, vel minoris momenti res emendaffe.

LXIII. 15. *Et fortitudines tuae.* Codex primo in fingulari וגבורתך *& fortitudo tua.* Lectionem hanc prae fe ferunt verfiones omnes antiquae, LXX, vulgatus, Chaldaeus, Syrus, & Arabs, & ob aliud fingulare, quod praecedit, videtur etiam praeferenda. Multi mff. codices lectioni huic favent, & ex meis nonnulli, inter quos luculentiffimus Hifpanus anni MCCLV defignatus fub num. 23. Favet etiam lectio defectiva plerorumque codicum, qui pluralem hic numerum fequuntur, & antiquiffimarum editionum, inter quas numeranda funt biblia Soncinenfia anni MCCCCLXXXVIII, Brixienfia a. MCCCCLXXXIV, antiqua absque anno & loco, & Bombergiana an. MDXVIII.

MICHEAS

IV. 1. *Et confluent ad eum populi.* Codex primo כל עמים *omnes populi.* Ita Chaldaica noftri

codicis paraphrasis, in qua intactam lectionem hanc reliquit corrector, & Syrus interpres, qui vertit ܟܠܗܘܢ ܕܡܘܡܐ. Sed versio Syro-estranghela Ambrosiana hexaplaris, quae codicem Alexandrinum sequitur, legit hic ܘܡܫܬܒܥܝܢ ܟܠܗܘܢ ܕܡܘܡܐ. Consentiunt alii codices multi, inter quos Regiomontanus II.

MALACHIAS

III. 5. *Et in iurantes.* Codex addit בשמי *per nomen meum*, ut Regiomontanus II, & alii plures, & ex antiquis versionibus LXX, & Arabs. Syrus impressus hodiernam lectionem hic sequitur; sed Syra versio hexaplaris Ambrosiana habet & ipsa hoc additamentum, legens ܘܠܟܠܗܘܢ ܕܝܡܝܢ ܒܫܡܝ ܕܓܠܐ. Illud etiam addunt editio Pisaurensis posteriorum Prophetarum cum commentario Kimchii anni MDXVI, & biblia Bombergiana anni MDXVIII ad marginem. Hoc ipsum additamentum retinuere Pisaurenses Prophetae posteriores cum commen. Abarbanelis anni MDXX, ut animadvertit etiam Norzius ad hunc locum, qui tamen lectionem hanc reiicit, & damnat. *Et iurantes in mendacio*, inquit is, *in Prophetis cum comm. R.*

Isaaci

Isaaci Abarbanelis fcriptum eft: Et in iurantes per nomen meum falfo, *& falfitatem reapfe loquitur haec editio.*

IOBUS

XXII. 6. *Quoniam capies in pignus fratres tuos.* Codex in fingulari *fratrem tuum.* Ita plures alii mfs. codices, Stutgardianus, bini Regiomontani, quatuor Erfurtenfes, & ex meis viginti novem, qui funt 1, 2, 4, 31, 32, 34, 35, 196, 230, 249, 263, 275, 304, 346, 349, 368, 379, 380, 414, 447, 518, 561, 576, 579, 587, 589, 593, 596, 610. Ita etiam Neapolitana hagiographa anni MCCCCLXXXVII, biblia Complutenfia, & biblia Hifpanica in 8 Amftelodami excufa anno MDCLXI, quae hic a Ferrarienfibus anni MDLIII recedunt, vertuntque in fingul. *tu hermano.* Sed vetuftae omnes verfiones communem referunt lectionem.

XLI. 2. *Quis ille, qui ante me ftet?* Codex legit לפניו *coram eo,* quod Lilienthalio non difplicet, & confirmatur a codice Regiomontano II, a Stutgardiano apud Schellingium, ab Erfurtenfi IV apud Diederichs, & ex antiquis verfionibus a Chaldaeo.

RUTH

I. 1. *In agris Moab.* Codex pontificius legit in sing. בשרה *in agro*, quae lectio singulari versionum, codicum, editionum auctoritate, praesidioque fulcitur. In singulari legerunt LXX, Chaldaeus, vulgatus, Syrus, & Arabs. In singulari codex Regiomontanus I, Erfurtensis II, & III, Stutgardianus, Lipsiensis Senatorius (1), Parmensis regius in 4 minore, qui Pentateuchum sistit cum propheticis sectionibus, & v sacris voluminibus. In singulari quinquaginta duo ex meis codicibus, scilicet 1, 10, 14, 16, 31, 32, 41 nunc, 45, 63, 186 primo, 196, 198, 209, 218, 230, 240, 260, 273, 297, 304, 379, 405, 407, 414, 420, 440, 443, 447, 449, 466, 476, 490, 495, 499, 479, 518, 535, 547, 554, 562, 579 primo, 585, 586, 592, 596, 606, 613, 614, 615, 629, 630, 667. In singulari denique legunt Ben Melech in comm. in hunc locum ex editione CPolitana, Neapolitana hagiographa anni MCCCCLXXXVII, biblia Soncin. MCCCCLXXXVIII, Pentat. cum v Meghilloth, & Aphtaroth in 4 absque anno, & loco

(1) Lilienth. cit. *comm. crit.* pag. 119., & Schelling. *descript. cod. Stutgard.* pag. 128.

loco XV saeculo editus, editio Pragensis anno MDXVIII. Ita etiam legitur in Karraitica huius libri editione, quam Le-Longius, Wolfius, & Maschius omittunt, facta in rarissimo Karraitarum precum breviario anni MDXXIX. Reliquae editiones antiquae, atque inter ceteras Bononiensis primaria anni MCCCCLXXXII, hodiernam lectionem sequuntur.

ECCLESIASTES

I. 13. תחת השמים *sub coelo.* Codex pontificius תחת השמש *sub sole,* ut legunt tredecim ex mss. meis codicibus, videlicet 31 primo, 44, 193 ante correctionem, 230, 244 primo, 262, 273, 379, 443, 467, 476, 495 nunc, 597, inter quos detritissimus ille, quem superius (*pag.* 32) innuimus, in epigraphe ad Vespasiani tempora relatus. Lectionem hanc plures alii codices referunt, & ex iis, quos nos ipsi contulimus, bini Vaticani, XVII, & III inter Urbinates, codices tres bibliothecae Casanatensis FF III 15. FF IV 22, FFF V 7, codex superius commemoratus bibliothecae Barberinae etiam in Targum, ut in codice nostro pontificio, codex hagiographorum in 4

bibliothecae Cardinalis Zeladae, codex 645 bibliothecae sancti Salvatoris Bononiae. His addendus Stutgardianus ante correctionem, & codex bibliothecae collegii Molshemiensis, cuius notitiam ac varias nonnullas lectiones humanissime mecum communicavit eruditissimus Oberlinus. Horum codicum lectionem confirmat Chaldaeus, vulgatus, & Syrus. Versio Syro-estranghela hexaplaris Ambrosiana hodiernam habet lectionem; nec mirum, quum ex Graeca LXX interpretum, ut in edito eius specimine observavimus, ipsa sit hausta. Mihi tamen visa est facta hic abrasio, & attenuato scin, ex ܫܡܫܐ factum ܫܡܝܐ. Ex antiquissimis editionibus *sub sole* etiam legunt Neapolitana hagiographa anni MCCCCLXXXVII, nec aliter locum hunc producit, & commentatur Iarchius tum in mss. tum in editis commentariis; Aben Ezra vero observat sub coelo idem hic valere, ac sub sole.

PSALMI

Psalm. XLVII. 8. *Rex omnis terrae.* Codex על כל הארץ *super omnem terram*, ut Erfurtenses omnes, Regiomontanus II, XXVII bibliothecae regiae

regiae Parisiensis; & ex meis quinquaginta quinque, videlicet 1, 29, 31, 32, 33 primo, 34, 36, 37 primo, 38, 39, 40, 61, 186, 187 ad margin., 196, 204, 209, 215, 224 primo, 231 primo, 244, 260, 277, 204 primo, 319, 325, 337, 341, 346, 350, 368, 369, 373, 379, 380, 386, 388, 413, & 414 primo, 466, 478, 483, 551, 553, 561, 564, 570, 572, 576, 579, 595, 612 primo, 613, 615, & 632. Ex exteris codicibus a me in hoc speciali loco collatis concinunt codex VI Vaticanus, I & VII Urbinas, XII & XXVI Palatinus, codex ms. Psalterii Hebraeo-Arabici mauritani Vaticanus, etsi interlinearis versio Arabica hujus codicis a textu ipso recedat, vertatque ملكي جميع الارض, codex unus valde antiquus integrorum bibliorum, seu XLII, A, 2 bibliothecae collegii propag. fidei, codex unus Prophetarum, & hagiographorum an. MCCCLVI selectissimae bibliothecae Card. Zeladae, codex integrorum bibliorum an. MCCXVI bibliothecae collegii Maronitarum Romae, bini codices Casanatenses folius Psalterii FFF, IV 6 primo, & FFF, VII 7, codex unus bibliothecae Angelicae, qui Machazor, & pleraque hagiographa complecti-

tur, codex unus anni MCCCLXXXXI bibliothecae collegii Romani, qui Pfalmos continet, Danielem, Efdram, & Nehemiam. Romanis codicibus accedunt quamplures alii extra Romam a me collati, bini codices Bononienfes bibliothecae patrum divi Dominici, & bini alii, feu 645, 648 bibliothecae fancti Salvatoris, codex integrorum bibliorum bibliothecae Malateftianae patrum divi Francifci Caefenae, codex 30 plutei I bibliothecae Laurentianae Florentiae anni MCCLXXXXV, codex integrorum bibliorum in 8 bibliothecae Magliabecchianae ibidem, codices quatuor, feu XXV, XXVI, XXVIII, XXIX bibliothecae Aeftinae Mutinenfis, tres codices, feu 107, 108, 109, bibliothecae regiae Taurinenfis, quorum collationem in hoc nonnullisque aliis verficulis debeo amico meo fingulari nobilitate generis, eruditione omnigena, atque orientalium praecipue linguarum fcientia illuftri abbati de Calufio, codex unus Iudaeorum Senenfium, quinque alii Iudaeorum Liburnenfium, codex integrorum bibliorum bibliothecae publicae, feu publici archivi Genuenfis, quem perdoctus Naulenfis Epifcopus Solarius ex Praedicatorum ordine, orientalibus

&

& ipfe litteris diligenter imbutus, in felectis nonnullis locis in mei gratiam contulit, codex Venetus integrorum bibliorum bibliothecae divi Marci anni MCCLXXXXVIII, bini codices etiam Veneti felectae bibliothecae abbatis Canonici, codex Patavinus integrorum bibliorum anni MCCLXXXVI bibliothecae divae Iuftinae, codex alter Patavinus integrorum bibliorum absque anno in bina volumina in fol. diftributus bibliothecae fancti Iohannis in Viridario. Ex vetuftiffimis editionibus lectionem hanc tuentur Pfalterium anni MCCCCLXXVII; Machazor anni MCCCCLXXXVI, hagiographa an. MCDLXXXVII, Pfalterium octaplum an. MDXVI, biblia Bombergiana in 4 anni MDXVIII ad marginem. Pfalterium etiam Venetum anni MDXIX bibliographis omnibus ignotum, quod nuperrime deteximus, & acquifivimus, habet hic obelum ad indicandam variam noftram lectionem, & codicum, & editionum disfidium. Chaldaeus editus communem lectionem habet, fed in mfs. identidem noftram hanc fectatur. Ita legit Targum codicis pontificii, Targum codicis integrorum bibliorum anni MCCLXXXXVI bibliothecae Barberinae, & Targum codicum

meo.

meorum 31, & 32. De hac lectione consulatur Norzius in notis criticis in hunc locum, qui observat non solum in aliis codicibus, & in antiqua editione legi *super omnem terram*, sed etiam sic lectum olim fuisse in antiquissimo codice Hispanico, & sic erui ex commentariis Aben Esrae, & Kimchii, quibus addi potest ineditus, rarissimus, ac bibliographis hucusque omnibus ignotus R. Immanuelis comment. in Psalmos a me nuperrime acquisitus, qui non aliter nostrum hunc versiculum producit, & illustrat.

XLVIII. 15. על מות *super morte*. Codex pontific. עלמות coniunctim, unoque verbo adolescentiae, vel aeternitatis significatione, *in iuventute*, *iuveniliter*, *in saeculum*. Coniunctim alterutra ex duabus hisce significationibus legerunt antiqui interpretes LXX, Chaldaeus, vulgatus, & Arabs. Syrus solus hodiernam lectionem sequitur. Loquor autem de Syro vulgato impresso; nam Syrus interpres Ambrosiani codicis Syro-estrangheli hexaplaris coniunctim, & ipse vertit aeternitatis significatione ܗܘ ܕܒܪ ܠܢ ܠܥܠܡܝܢ. Ita etiam legunt codices omnes Erfurtenses, Regiomontanus II, codex XXXI Sorbonicus, XVI regius Parisien-

riſienſis, Caſſelanus ante correctionem, Argentinenſes tres (1), bini codices bibliothecae publicae Lugdunenſis, ut ex ſuperius laudati Oberlini litteris intellexi, codices demum ſeptemdecim Kennicottiani, in quorum recenſione omnes hucusque allati, vel fere omnes enumerandi ſunt. Ita legunt ſexaginta tres ex mſs. meis codicibus, videlicet 1, 2, 3, 4, 31, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 60, 61, 62, 186, 196, 204, 215, 218, 234, 244, 249, 263, 276, 277, 287, 304, 337, 343, 346, 350, 367, 368, 380, 386, 412, 446, 466, 478, 480, 490 nunc, 509, 510, 517, 518, 551, 553, 554, 561, 564, 570, 572, 576, 579, 595, 596, 609, 612, 613, 615, 632, 633 Cum hiſce codicibus congruunt editiones vetuſtae, primaria Pſalterii editio an. MCCCCLXXVII, hagiographa Neapolitana MCDLXXXVII, in quibus tamen puncta vocalia receptam lectionem prae ſe ferunt, biblia

(1) Lilienth. *comm. crit.* pag. 383. ſeq., Kennic., & Bruns *notae crit. in pſalm.* p. 37. & 136. ſeqq., Oberl. *miſcell. litter.* p. 71, 86, 95. Capell. *critica ſacr.* p. 687, & 840 novae edition. Lipſ., Schulz *append. ad not. Kenn.* p. 192, Michael. *biblioth. orient.* tom. II. pag. 216, Diederichs *ſpecim. variar. lect. in pſal.* p. 11, Starck *David. carm.* tom. I. pag. 29. ſeq., Doederlein *ſcholia in V. T. libros poeticos* pag. 101.

biblia Soncin. MCDLXXXVIII, Brixiensia MCCCCLXXXXIV, biblia antiqua absque anno, & loco, biblia Complutensia, Psalterium Brixiense anni MCCCCLXXXXIV, Psalterium octaplum anni MDXVI, Psalter. Potkenii anni MDXVIII, biblia Bombergiana anni MDXVII, & altera MDXVIII, biblia Munsteri omnia, Psalterium trilingue Petri Artopaei, Psalterium Isnense anni MDXXXXII, Psalterium quadruplex Lugdunense anni MDXXX in folio, Psalterium sextuplex Lugdunense eiusdem anni in 8, Psalterium alterum quadruplex humanissime mihi dono concessum a clarissimo nostro Irenaeo Affò, titulo mutilum, sed quod ex Conradi Pellicani in litteras hebraeas institutiuncula ad Basileensem Hieron. operum editionem, vel ad alias eam proxime secutas puto referendum; biblia Veneta anni MDXXI, biblia Roberti Stephani in 4 anni MDXXXXIV (nam in editione in 16 alteram lectionem sequutus est Stephanus) biblia demum Hutteri anni MDLXXXVII, ut & Psalterium eiusdem harmonicum. Hisce editionibus accensendum est Psalterium Basileense anni MDXVI in 16, cuius exemplum mss. autographis Lutheri notis in-

instructum benevole mihi concessit Olav. Gerh. Tychsenius, cl. Butzowiensis orientalium linguarum professor. Utraque in hoc Psalterio lectio servata est. Legitur enim על מות separatim, sed absque linea makkaph, & cum sceva sub lamed, quod unum idemque verbum constituit. Lutherus vero antiquus exemplaris possessor lineola utramque dictionem coniunxit, Brixiensis editionis proculdubio auctoritate ductus, qua ipse utebatur, cuiusque exemplar aureae capsulae inclusum adservatur adhuc Berolini. Non aliter Aquilam vertisse recte colligit Starckius ex talmudico tractatu Meghillà folio 73, ubi traditur Aquila vocabulum עלמות transtulisse ἀθανάσια. Critici ipsi ex Iudaeis, qui communem letionem prae se ferunt, monent bina haec verba coniunctim, uniusque significatione esse legenda. Ita Kimchius in hunc locum. Doctissimus Brunsius in notis criticis ad hunc Psalmum coniectatur legendum esse alamoth *virgines*, virgines ipsas, seu puellas Iudae commate 12 memoratas poetam alloqui, & ad earum chorum versiculum hunc 15 esse referendum. Sed quid opus est coniecturis, ubi binae receptae lectiones tanta codicum,

&

& editionum auctoritate firmatae aptissimum, & optimum, quaecumque eligatur, immo vero aptiorem, ac meliorem sensum efficiunt? Mihi vero placet vehementer expositio inediti, ac perrari, quod apud me exstat, lexici biblici Hebraeo-Gallici Taleaburgensis anni MCCLXXIX, in quo lectio haec coniunctim, ut in pontificio codice exhibetur. In eo dictio עלמות gallice, sed vetusto eius aetatis Gallorum idiomate exponitur שואיבמנט *suevemant*, seu *suavement*, suaviter, כארם המנהיג בנו בנחת *sicut homo*, subdit anonymus huius lexici auctor, *qui in securitate, ac quiete ducit filium suum.*

LIII. 5. *An non cognoscent, qui operantur iniquitatem.* Codex pontific. כל פועלי *omnes, qui operantur.* Ita LXX, vulgatus, Syrus, Arabs, Chaldaeus etiam, unde non accurata hic Latina Chaldaici textus versio Londinensis, quae vocabulum *omnes* non exprimit. Hanc eamdem lectionem servant quamplures alii codices, atque inter ceteros Cassellanus, & Erfurtensis III (1), quibus viginti ex meis accedunt, nimirum 1, 2 ad

(1) Michael. *bibl. orient. & exeg.* tom. II. pag. 242. Diederichs citat. *speciminis* pag. 13.

ad marg., 31, 38, 40, 196, 277, 249, 337. 367, 368, 386, 380, 517, 518, 554, 572, 579 primo, 595, 615 primo. Eam etiam retinent biblia Soncin. MCCCCLXXXVIII, utraque Veneta Bombergii MDXVII, & MDXVIII ad marginem, & Munsteriana anni MDXXXVI ad calcem in var. lect. indice. Lectionem hanc habet etiam locus parallelus Psal. XIV.

LXXVIII. 72. *Secundum integritatem cordis sui.* Codex pontific. בתם *in integritate*, ut reapse legunt Erfurtensis I, & III, Regiomontanus II, codex XVIII bibliothecae regiae Parisiensis, codex XXXII Sorbonicus (1), & ex meis codicibus quadraginta octo, videlicet 1, 2, 3, 4, 31, 32, 33 primo, 34, 38, 39, 40, 61, 186, 187, 197, 204, 209, 218, 231, 244, 263, 276, 277, 287, 289, 304, 321, 328, 367, 368, 379, 386, 446, 466, 480, 518, 551, 553 primo, 554, 561, 570, 572, 595, 609, 612, 613, 615, 632. Consentiunt LXX, vulgatus, Chaldaeus, Arabs, Syrus in polyglottis editus, & hexaplaris ineditus Ambrosianus, qui vertit ܒܬܡܝܡܘܬܐ. Nam editio

E Erpenii

(1) Lilienth. *comm. crit.* pag. 393, & Diederichs *specim.* p. 18.

Erpenii alteram lectionem sectatur. Accedunt antiquae editiones, primaria Psalterii anni MCCCCLXXVII, Machazor Sonc. MCCCCLXXXVI, biblia Sonc. MCCCCLXXXVIII, biblia Brixiensia an. MCCCCLXXXXIV, quorum discrepantiam praetermittunt Schulzius, ac Maschius, biblia antiqua absque anno, & loco, Psalterium octaplum anni MDXVI, Psalterium Basileense an. MDXVI, biblia Veneta anni MDXVII, & altera MDXVIII ad marg., Machazor Soncin. tertio editum, & biblia Munsteriana ann. MDXXXVI inter varias lectiones ad calcem appositas.

II. PARALIP.

XXXIV. 13. לכל עשה *omni facienti.* Codex in plur. לכל עשי *omnibus facientibus*, vel artificibus. Ita legit codex Regiomont. II, & plures ex mss. meis codicibus, ac praesertim cod. 1, 4, 31, 187 nunc, 518, & 579 primo, qui auctoritate confirmantur LXX interpretum, vulgati, & Chaldaei a Wilchinsio editi, & ex vetustissimis editionibus a Neapolitanis hagiographis anni MCCCCLXXXVII.

DE

III
DE CHALDAICA PARAPHRASI PONTIFICII CODICIS
VARIISQUE EIUS LECTIONIBUS ET USU
IN EXPLICANDO POTISSIMUM CELEBERRIMO LOCO I. SAM. VI. 19. DE BETHSAMITARUM CAEDE.

§. I.

Usus Chald. pontificii codicis paraphraseos in suppeditandis, vel confirmandis variis lectionibus optimae notae Hebraici textus.

Pro varietate codicum Hebraeo-biblicorum varia etiam est, ut norunt docti, Chaldaica eorumdem codicum paraphrasis. Plerumque varias ea lectiones sequitur Hebraici textus, quem comitatur, aliquando vero dissentit. Haec eadem est ratio pontificiae paraphraseos; siquidem ipsa Hebraicum contextum, etiam ubi ab hodierno recedit, ac peculiares eius lectiones generatim sectatur. Cuius rei exemplum ad Exod. XVII. 2. supra in variar. lectionum specimine produximus, ubi quum in singulari תנה *da* legat Hebraicus textus pontificius, in singulari etiam legit Targum.

gum. Ecclesiastae etiam I. 13. *sub sole*, non *sub coelo* legit Hebr. textus codicis. Ita Targum. Levitici XI. 22. pontificius textus addit כל *omnia*. Hoc idem facit Targum. Interdum vero dissentit hoc a suo textu, & optimae notae lectiones servat, nobisque suppeditat, quae in textu ipso non reperiuntur. Iobi XXVI. 8. Hebraeus codicis contextus hodiernam lectionem secutus legit תחתם *sub eis*. Targum legit תחתיה *sub eo*, ut plane legunt LXX interpretes, & complures Hebraici codices, quibus adstipulatur Neapolitana hagiographorum editio primaria anni MCCCCLXXXVII. Iobi V. 15. hodiernus textus Hebraeus legit מחרב מפיהם *a gladio, ab ore eorum*. Ita etiam textus pontificius. Sed nonnulli codices mei legunt hic מחרב פיהם *a gladio oris eorum*, optima lectio, quae contextus analogia, & antiquarum etiam versionum auctoritate confirmatur. Ita quoque legit Targum nostri codicis, vertens, ut vertit etiam Targum impressum, מן קטולא דפומהון.

§. II.

Idem usus selecto Gen. XLIX. 13. loco illustratur.

Hisce exemplis luculentum aliud addimus, in quo

quo pontificia paraphrasis ab edita hodierna discrepat, & meliorem variam lectionem suppeditat. Gen. XLIX. 13. Chaldaeus textus recentiorum editionum legit על *super Sidon;* pontificius melius, ut mihi quidem videtur, legit עד *usque ad Sidon.* Sic sane habet Samaritanus textus, Samaritana versio, vulgatus, & LXX, qui vertunt ἕως. Sic Syrus, qui interpretatur ܥܕܡܐ. Ex versionibus autem Arabicis communis in polyglottis impressa, & Arabico-Samaritana inedita codicis Barberini pontificiam hic paraphrasin & ipsae confirmant, vertentes الي صيدا. Hoc idem facit Rutiliana a cl. Praesule Raphaele Tukio Episcopo Copto edita, quae vertit الي صيده, solaque excipienda est Hebraeo-Arabica mauritana Erpenii, quae hodiernum textum pressius secuta legit علي صيدون. Septem mss. codices Kennicottiani lectionem hanc prae se ferunt, praeter duos, qui hic abrasionem ostendunt, quibus varii ex meis accensendi sunt. Ex vetustissimis vero editionibus Hebraeo-biblicis lectionem hanc in textu ipso exhibet praestantissimus, extremaeque raritatis Pentateuchus XV. saeculi membranaceus, bibliophilis, sacrisque criticis hucusque

ignotus, quem non multis abhinc mensibus benevole mihi concessit perdoctus nostrae aetatis bibliographus, isque amicus meus singularis Petrus Antonius Crevenna Mediolanensis. Pretiosissimi huius cimelii, hucusque unici, accuratam in appendice ad annales nostros Hebraeo-typographicos descriptionem suppeditabimus. Maius adhuc nostrae huic lectioni praesidium afferunt codices Targumici, sive mss., sive editi. Ex mss. codicibus Chaldaicam paraphrasin sistentibus, qui in mea potestate sunt, quindecim pontificiae paraphrasi adstipulantur, suntque codex 6, 8, 9, 10, 11, 12, 24, 230, 245, 248, 257, 264, 265, 266, 419. Ex editis vero, quos ad manus habeo, cum pontificio codice congruunt editio primaria Bononiensis an. MCCCCLXXXII, & ed. Sorae MCCCCLXXXX, Ulyssipon. an. MCCCCLXXXXI, ignota superius commemorati Pentateuchi XV. saeculi, CPolitana anni MDV, Thessalon. anni MDXXI, CPolitana altera an. MDXXII, Sabionetensis anni MDLVIII.

§. III.

§. III.

Pontificia paraphrasis in commemoratum Geneseos locum auctoritate confirmatur ineditae versionis Hellenisticae, in quam observationes nonnullae historico-criticae exhibentur.

Pontificiam paraphrasin in hunc Geneseos locum luculenter etiam confirmat ineditus Pentateuchus Hellenisticus Venetus ab anonymo Iudaeo Graeco ex Hebraico textu translatus, cuius nos auctoritatem tum alibi in commentario historico de typographia Hebraeo-Ferrariensi, & in annalibus Hebraeo-typographicis Sabionetae, tum in superiori specimine variam Levitici lectionem illustrantes produximus. Legit enim & ipse עד, vertitque *μέχρι Σιδῶνος usque ad Sidon*, ut didici ex huius capitis apographo, quod sibi Venetiis nuperrime descripsit praestantis ingenii, eximiaeque doctrinae iuvenis natione Danus Georgius Christianus Adler. Quum singulare hoc cimelium, a doctissimo de Villoison brevi, ut speramus, edendum, prae manibus habuerim Venetiis cl. Morellii beneficio, qui nunc divi Marci bibliothecae praeest, ac praeterea priora quinque

eius capita humaniſſime mecum illic communicaverit eruditiſſimus vir, amicus meus ſingularis, Iohannes Baptiſta Gallicciollius, non ingratum fore arbitror ſacris criticis, qui in maxima huius codicis exſpectatione ſunt, ſi hic pauca quaedam de eo delibemus, quae obiter obſervavimus. Initium Geneſeos ſic vertit anonymus hic Hellenista: *Ἐν ἀρχῇ ἔκτισεν ὁ Θεός τὸν ȣ̓ρανὸν καὶ τὴν γῆν· ἡ γῆ δ' ὑπῆρξε ςέρησις κενόντε, σκότος τ' ἐπὶ προσώπȣ τῆς ἀβύσσȣ· Καὶ πνεῦμα Θεȣ̃ ἵπτατο κατὰ προσώπȣ τȣ̃ ὕδατος.* Cap. I. 24. litteram & hebraiſmum pro more inſtitutoque ſuae gentis ſectatus interpres, וחיתו ארץ reddit *τὸ ζῶον αὐτȣ̃ γῆς.* — III. 16. עצבונך plural. vertit *τὰς σὰς λύπας*, cui lectioni, quam nullus refert Kennicottianorum codicum, adſtipulantur LXX, vulgatus, Syrus, & Chaldaeus. — IV. 1. את יהוה *ξὺν τῷ ὀντώσῃ cum exſiſtente*, & ita ſemper vertit ineffabile nomen. — IV. 10. קול in caſu, non recto, ſed ablativo ſumit per ellipſin praepoſitionis beth, cuius alibi, ac praeſertim in Pſalmis exſtant exempla, optimeque vertit *φωνῇ τὰ αἵματα τȣ̃ σȣ̃ ἀδελφȣ̃ κραυγάζȣσι πρός με, voce ſanguines fratris tui clamant ad me.* — Verſ. 11. מידך *a manu tua* in numero plurali,

plurali, seu potius duali vertit *πρὸς ταῖν σαῖν χεροῖν a manibus tuis*, ut legit Syrus, & codex unus Kennic. collectionis. Vers. 17. כשם *secundum nomen*, legit בשם *ἐν ὀνόματι*, *nomine*, ut cod. unus Kennic., LXX, vulgatus, & Arabs. Favet etiam Syrus, qui vertit ܒܫܡܐ, unde emendanda Latina eius versio polyglottorum Londinensium *iuxta nomen*, ut emendanda est versio Latina textus Samaritani, quae eum refert, ac si vocabulum hoc & ipse legeret cum beth. Cap. V. 3. pro כצלמו *secundum imaginem suam* legit בצלמו *in imagine*, vel *ad imaginem suam*, *ἐν εἰκόνι οἱ* dorice pro *αὐτῦ*. Ita vulgatus, & septemdecim codices Kennicottiani praeter duos dubios, inter quos varii editi, ac praesertim, ut puto, Londinensia polyglotta, quae ita habent. Proverb. I. 15. מנתיבתם *a semita eorum*, *ἀπὸ τῶν διόδων αὐτῶν* in plurali *a semitis*, ut vulgatus, Syrus, Arabs, Chaldaeus, & LXX, qui vocabulo *τρίβων* utuntur. Proverb. VIII. 16. legit כל שופטי צרק *omnes iudicantes iustitiam*, non ארץ *terram*, ut habet lectio communis, vertens *πάντες κριταὶ δικαιοσύνης*, ut plane legunt immensi in hoc loco a me collati codices, tum mss., tum editi, alibi afferendi, inter quos pon-

tificius noster, & ex vetustis versionibus vulgatus, Syrus, & Chaldaeus. Sed Ruth I. 1. non singulari, quam protulimus, lectioni *in agro*, sed communi plurali favet hic codex, vertens ἐν τοῖς ἀγροῖς.

§. IV.

Pontificiae paraphraseos usus in obscuriorum locorum illustratione. De celeberrimo loco I. Sam. VI. 19. ubi de Bethsamitarum caede.

Attigimus hucusque usum pontificiae paraphraseos in stabilienda vera sacri textus lectione, qui maximi sane faciendus est. Huic emolumento alterum accedit, quod situm est in eorum locorum illustratione, quae sunt admodum implexa. Quem usum in hac re habeat Chaldaica nostri codicis paraphrasis, selecto luculentissimo exemplo demonstremus. Notum est, quam mire se torserint interpretes, ac critici in exponendo immani, qui 1. Samuel. VI. 19. statuitur, occisorum Bethsamitarum numero. Notae permultae in hanc rem tum veterum, tum recentiorum scriptorum expositiones, quas Kennicottius, Dresdius, Moldenhawerus, Husnagelius, aliique college-

legerunt (1). Hisce opinionibus meum qualecumque iudicium paucis abhinc annis sub finem disquisitionis meae Historico-criticae de Heb. typographiae origine libuit adtexere. Itaque postquam adversus Kennicottium, qui duobus, vel tribus codicibus fretus verba, *L. virorum millia*, ut adscititia respuit, hodierni textus integritatem defenderam, adversus incredulos, Tyndalium potissimum, ac Voltairium, qui textu hoc abutuntur, ut sacrorum librorum divinitatem evertant (2), observavi ex Hebraico textu colligi non posse magnum illum occisorum Bethsamitarum numerum, quem versiones, parum hic accuratae, referebant, quum in Hebraico textu non legatur LXX viros, & L virorum millia, sed *LXX viros, L millia virorum* absque ullo coniunctionis indicio. Pauci enim codices, qui vau legunt,

(1) Kennic. *observ. on 1. Sam. VI.* 19. 8. Oxf. 1768. & Gallice sub tit. *Remarq. critiques sur 1. Sam. VI.* 19. ibid. eod. anno. Dresde *Triga commentationum a-cad.* 8. Lips. 1773. Moldenhaw. *Uebersezung der heil. Bücher Iosua &c.* Quedl, 1774. p. 331. Husnagel. pecul. differt. infer. producenda.

(2) *Christianity as old as the creat.* p. 154., *Dieu & les hommes.* p. 88. *Examen import.* p. 32. *Quest. encycl.* tom. III. p. 77., *la bible enfin expliquée*, tom. II. p. 9. seq. in not.

gunt, attendendi non sunt. In his octo codices Kennicottiani, non quinque, ut ait Hufnagel, quibus unus ex meis, scilicet 440, est accensendus. Manifestam autem hanc Hebraici textus ellipsin suppleri non posse littera vau, seu particula copulativa ex contextu ipso, ac ratione sat constare animadverti, quod tam ingens interemptorum numerus, quem lectio haec adstruit, interpretibus ipsis, qui eam praetulerunt, visus sit fidem excedere, Syro potissimum & Arabi, qui illum propterea imminuere conati sunt, vertentes non *quinquaginta*, sed *quinque millia.* Quae cum ita sint, ellipsin hanc littera potius caph, seu comparationis supplendam esse arbitratus sum, qua assumpta omnia cohaerere mihi videbantur, & plana esse. Etenim ea assumpta minoris tantum numeri cum maiori sit comparatio, solique LXX dicuntur reapse occisi, quorum tamen clades ob dignitatem, qua apud populum eminebant, tanti habita est, quanti L. millium. Ita igitur supplendum, & interpretandum censui hunc locum: *Percussit de populo LXX viros, L virorum millibus similes*, vel *aequiparandos.* Eo autem magis sic supplendus, & interpretandus locus hic

hic visus est mihi, quod non aliter suppleret, & interpretaretur tota fere Iudaica antiquitas, & quaedam veluti vetustiorum Iudaeorum traditio, cuius luculentissimos testes produxi Iosephum Flavium, Talmudistas, Iosephum Karam, Salomonem Iarchium, Davidem Kimchium, Levi Gersonidem. Eiusmodi autem comparationis exemplum protuli Iosue VII, ubi unus, si vetustissimos Iudaeorum interpretes audimus, cum pluribus comparatur.

§. V.

Proposita auctoris expositio novis observationibus roboratur.

Haec in expositae sententiae praesidium vix pro instituti mei ratione delibavi; nec enim locus mihi satis opportunus videbatur fusius enarrandi, quae opinionem hanc respiciebant. Hinc nec in examen vocavi, quae super hac re ingeniose Bochartus, Clericus, Patrikius, Moldenhawerus, Lilienthalius, Zeltnerus, Zeibichius, Michaelis, Tychsenius, Hassencampius, Bohnius, Happachius, Müllerus, Dresdius, & ex Hebraeis Isaacus potissimum Abarbanel opinabantur,

tur, vel disputaverant, quibus accedunt nunc Hufnagelius, & Rosenmüllerus. Quamquam enim longiorem hanc indaginem res ipsa postulare videretur, eam tamen nec institutum, nec tempus ferebant, & auctores praeterea ipsi hinc inde disputantes praestiterant, ex quibus alii in alios, posteriores in priores animadverterant. Capta nunc occasione praesidii, quod huic coniecturae suppeditat Chaldaica paraphrasis pontificii codicis, placet iam iis, quae diximus, nonnulla, quae ex tempore succurrunt, subiicere, eaque a binorum illustrium scriptorum obiectis perbreviter vindicare. Ac proposito quidem comparationis exemplo luculentissimum aliud addi potest ex Davidis historia petitum. David ex Philistaeis solum Goliath interemerat. Ei tamen e pugna revertenti occurrentes mulieres, ac virgines psallebant: *Percussit Saul mille, David autem decem mille*; sive myriades, 1. Sam. XVIII. 7., quod idem reperitur cap. XXI. 11. Quamobrem Ecclesiastici auctor cap. XLVII. 7. postquam de Davide scripserat occidisse eum Gigantem, saxo fundae deiecisse exsultationem Goliae, & invocasse Dominum altissimum, qui dedit in dextera eius tollere homi-

hominem fortem, *sic in decem millibus*, subdit, *glorificavit eum.* Οὕτως ἐν μυριάσιν ἐδόξασεν αὐτόν. Tanti ergo habitus est solus Goliath, quanti decem virorum millia, tanti eius unius, ob illius robur, dignitatem, terrorem, interemptio, quanti integrae myriadis. Aliud consimilis prorsus comparationis exemplum, quo David ipse cum decem item virorum millibus comparatur, inferius excutiemus. Quare ergo percussis & interemptis LXX viris ex primatibus populi, interempta veluti L virorum millia לגודל מעלתם ob eximiam eorum excellentiam, & virtutem, ut ait Gersonides, conscribere non potuit sacer historicus? Nihil hic repugnans video, nihil, quod sapiat posteriorum temporum allegorias.

§. VI.

Nonnulla alia in propositae expositionis praesidium animadvertuntur.

Frequentissimas autem esse in sacris litteris comparationis ellipses, & comparandi particulas, ac praesertim caph praefixum, non raro in orationis contextu deesse, res est apud Grammaticos inconcussa, idque quamplurimis productis exem-

plis

plis mirifice confirmat doctissimus Guarinus (1). Consulantur potissimum Gen. XVI. 12. XLIX. 9. Deut. XXXIII. 21. II. Paral. III. 16. Isai. IX. 18. XXI. 8. Ezech. IV. 12. Psal. XI. 1. XII. 7. Prov. XVII. 22. XXV. 11. 12. 14. XXVI. 9., quibus Samuelis locus lib. II. XVIII. 3. infra producendus addi potest. Quid ergo vetat addi nostrum hunc de Bethsamitarum caede? Annon ordo ipse inversus, quo in nostro hoc controverso loco minor numerus maiori anteponitur, & repetitio ipsa vocis איש, seu *hominum*, innuunt binos illos numeros non iungi, sed comparari tantum inter se? Annon hoc idem arguunt ipsae circumstantiae facti? Retenta enim textus & verborum integritate, quae everti nequit, nec ab hucusque productis momentis est eversa, intellectoque textu de Bethsamitis, ut necessario ex textu ipso patet esse intelligendum, si comparatio excluditur, alterutrum, ut ego quidem autumo, semper manet absurdum, in perexiguo pago Bethsames L. Bethsamitarum millia vel reapse fuisse interempta, vel saltem exstitisse. Saltem, inquam, exstitisse, si assumatur loco comparationis prae-

(1) *Gram. Hebr.* tom. I. pag. 579. & 595.

praepositio מן *ex* ante L millia, quod placuit Clerico, nec mihi olim displicuit. Abarbanelis enim opinio (ut hoc obiter animadvertamus) qui ad exteros potissimum, ac Philistaeos maiorem numerum reducit, propter arcam interemptos, multis & ipsa premitur difficultatibus. De Bethsamitis, non de Philistaeis toto eo capite est sermo. Illi, non hi dicuntur a Deo percussi. Ad illos uterque numerus refertur, qui ita connectitur, ut perperam unus seu minor ad solos Bethsamitas, alter vero, seu maior ad occisos in genere, ac Philistaeos potissimum, de quibus actum fuerat praecedenti capite, referri queat. Nec cohaeret cum contextu nova & infrequens significatio praefixi beth ex Ephodaeo confirmata, ita ut non amplius viros Bethsames, sed *cum viris Bethsames* percussisse Deus dicatur LXX illos viros, L virorum millia. Numerus autem occisorum adhuc supra fidem extollitur, ac proinde difficultas illa non aufertur, quam adversus ingentem illam summam adeo urget Abarbanel ipse.

§. VII.

Auctores Iudaei, & Christiani, qui in hoc Samuelis loco simplicem comparationem defenderunt.

Sed haec opinio Abarbaneli peculiaris est, ac singularis, numquam Iudaeorum interpretibus communis, ut eam facit doctissimus, meique amicissimus Fabricy (1). Etenim plerique Iudaeorum interpretes maiorum hic vestigia presso pede sequuntur, minorisque numeri cum maiori comparationem tuentur. Talmudistarum nos testimonium, Kimchii, Gersonidis, Iarchii produximus, iisque Iosephum Karam, interpretem Iudaeis aeque ac Christianis fere omnino ignotum, adiunximus, qui in inedito perantiquo, rarissimoque suo commentario in Prophetas omnes solam hic comparationem defendit. Eius nos auctoritatem protulimus ex codice nostro 76, qui in variis venditionis ac contractuum formulis, quae sub finem leguntur, anni MCCCXXX, MCCCXXXII, MCCCLXXXXI, constantissime nostro huic auctori tribuitur. In hoc codice Karae verba cum Raschianis fere conveniunt, ut Raschio potius tribuenda videantur. At vero alter iam ad

(1) *Des titres primitifs, disc. prélim.* pag. 206.

ad manus est Karae commentarius ms. in Prophetas priores, ac posteriores, quem sistit codex meus 255 Ferrariae emptus, a priori illo prorsus discrepans, qui etsi aliter Samuelis locum exponat, in eo tamen comparationem & ipse adstruit ex Ionathanis, ut infra videbimus, maiorumque auctoritate. Ex vetustis porro, qui comparationem hanc admiserunt, synagogae doctoribus attulimus ex tractatu Talmudico Sotà R. Abhù, cui alios nunc addere lubet ex antiquissimo eorum commentario Medras Rabbà, ac potissimum R. Chaninà, qui non quemlibet ex LXX, ut alii doctores gemarici, sed solos LXX viros aequivaluisse tradit quinquaginta millibus. En eorum verba : ויך בעם שבעים איש וחמשים אלף
איש : ר״ אבהו ורבי אלעזר חד אמר ע״ איש היו
וכל אחד ואחד שקול כנגד אלף איש וחד אמר
כ״ אלף איש היו כל אחד ואחד שקול כשבעים
סנהדרין : רבי חנינא ורבי מונא חד אמר
שבעים איש זו סנהדרין וחמשים אלף איש שהיו
שקולין כנגד חמשים אלף איש וחד אמר
שבעים איש זו סנהדרין וחמשים אלף איש מעם
הארץ : "*Percussitque de populo septuaginta viros, &*
"*quinquaginta millia virorum.* R. Abhù, & R. Elie-

 zer:

„zer: unus exponit, ſeptuaginta viri fuerunt, „quorum quisque valebat mille viros. Alter ve„ro: Quinquaginta millia fuerunt, quorum quis„que erat, ſicut ſeptuaginta viri ſynedrii. R. „Chaninà, & R. Munà: unus interpretatur, „*ſeptuaginta viros*: hi ſunt viri ſynedrii. *Et quin*„*quaginta millia virorum*, qui ſcilicet aequivalebant „quinquaginta virorum millibus. Alter vero „ita exponit, *ſeptuaginta viros*, hoc eſt ſynedrium; „*&* *quinquaginta millia virorum*, haec ſunt de po„pulo terrae, vel ex plebe (1)". Nec deſunt ex Chriſtianis interpretibus magni nominis viri, qui hanc comparationem defenderunt. Polus Lyranum producit, Toſtatum, Carthuſianum, Hieronymum, ſeu auctorem quaeſtionum Hebraicarum, Rupertum, Emanuelem Sa, Sanctium, Tirinum, quibus ex Calmeto addendus eſt Clarius. „Docent autem hi auctores, inquit Calmetus, „interfeciſſe Deum viros LXX, qui merito & di„gnitate ſua pro L millibus valebant. Erant „enim patres, & aſſeſſores ſynedrii". Lyranus praeſertim hunc reapſe loci huius ſenſum eſſe ſtatuit,

(1) *Medras Rabbà in Bamidbàr Rabbà* fol. 145. editionis Venetae 1545.

tuit, LXX illos tales fuisse, ut aequipararentur L millibus de plebeiis.

§. VIII.

Auctoris sententia pontificiae paraphraseos auctoritate confirmatur, & a nuperrimis clar. Husnagelii obiectis vindicatur.

Vexatissimum hunc Samuelis textum mirifice illustrat, meamque sententiam luculenter etiam confirmat Chaldaica pontificii codicis paraphrasis, quae totum textum ita interpretatur: percussitque שבעין גברא דאינון בקהלא חמשין אלפין גברא *LXX viros, qui erant in turba; vel coetu quinquaginta millia virorum*, qui videlicet totidem aestimabantur de plebe. Ita etiam legit Targum, quod in hunc locum producit R. Ioseph Karà in superius commemorato eius commentario inedito, prout exstat in posteriore codice 255, ex quo intelligitur alios extitisse codices (nec dubito, quin adhuc exstent) Targumicos in hoc Samuelis loco exponendo cum pontificio consentientes. Novum ergo statutae interpretationi praesidium ex hisce codicibus accedit, quam privatus eorum paraphrasta communi anteponere, ut verisimiliorem,

 non

nón dubitavit. Non ita tamen visum est nuperrimo Germano scriptori, clar. Guillelmo Frederico Hufnagelio, amico nunc meo singulari, qui in peculiari erudita dissertatione super hoc loco Erlangae edita (1) meam hanc opinionem oppugnavit. Ac primo quidem non intelligit ipse, cur ratio ipsa suggerat particulam comparationis potius supplendam esse, quam coniunctionis. Ratio per se est perspicua. Etenim coniunctio, ut vidimus, incongruum sensum facit, & supra fidem interemptorum numerum elevat. Contra admissa particula comparationis occisi ad exiguum prorsus numerum reducuntur, incredibilitas omnis tollitur, cuncta fiunt plana. *Sed quis umquam*, subdit is, *vel ex iis omnibus, quos laudavit vir doctissimus, quique hanc sententiam habuerunt Iudaeorum interpretes, de litterae caph omissione vel per somnium cogitavit, aut textui eam restituendam suasit?* Omnes usque ad unum. Non solum enim, dum interpretantur LXX viros ob eorum dignitatem aequiparari hic L millibus, manifeste comparationem eiusque ellipsin agnoscunt, & supponunt, sed & aperte

(1) *Differt. inaugur. super loc. 1. Sam. VI. 19.* 4. Erlangae 1777.

te eamdem in eorum testimoniis supplent. Ellipsin dico, qua particula comparationis in textu reticetur, in interpretatione supplenda, non particulam omissam, ac textui restituendam, ut parum accurate loquitur noster criticus, quod sane nec ego, nec quos produxi, Iudaeorum interpretes somniarunt. Quid, quod cl. vir, sui ipsius forte oblitus, inferius animadvertit hos eosdem Iudaeorum interpretes docere, percussis LXX viris tantam cladem fuisse visam, *AC SI quinquaginta hominum millia interfecta fuissent?* Quid aliud hoc est, nisi comparationis particulam, eiusque ellipsin in textu ipso agnoscere, ac supplere?

§. IX.

An auctoris sententia, ac controversa comparationis ellipsis grammaticae syntaxi repugnet.

Sed assumam hanc ellipsin, regerit doctissimus vir, *quid inde? Observarunt iamdudum grammatici caph numeris iunctum idem fere denotare, ac latinorum circiter.* Nullos ego grammaticos novi, qui hanc unam significationem caph numeris iuncto tribuant, alteram excludant. Nullus exstat super hac re, quod quidem sciam, grammaticorum canon, &

 eorum

eorum nemo caph numeris iuncto comparationis significationem abiudicat. Annon in sensu comparationis saepe iungitur haec particula numero אחד, diciturque כאחד *sicut unus?* Quare ceteris numeris, si res & occasio ferat, iungi non poterit, & dici כעשרים *quasi viginti*, כחמשים *sicut quinquaginta*? Caph utrumque significat & *sicut*, & *circiter*; ita tamen, ut fatentibus omnibus grammaticis primum illud significet ex primaria significatione. Quare ergo numeris iunctum primariam hanc significationem amittat? In utraque ergo significatione numeris iungi potest; optimeque, & iuxta Hebraicae linguae indolem dixisset Elchana ad Annam uxorem suam הלא אנכי לך כעשרים בנים *annon ipse sum tibi, sicut viginti filii?* Optime, & iuxta Heb. linguae indolem dixissent milites ad David כי אתה כעשרה אלפים *quoniam tu es sicut decem millia.* Sed quae ex alienis linguis veniunt, ex magni Augustini effato, ab earum linguarum hominibus quaerenda sunt. Agitur de Heb. linguae natura, ac syntaxi; doctiores ergo Iudaeorum grammatici audiendi. Miror Husnagelium non animadvertisse se haec non mihi, sed doctioribus reapse Iudaeorum interpretibus,

bus,

bus, ac grammaticis obiicere, qui littera caph numeris iuncta secure utuntur, ut comparationem denotent, & expressissime in allatis eorum testimoniis hoc idem vocabulum כחמשים *sicut quinquaginta* usurpant, quod ut incongruum, & anomalum reprehendit. Quid ergo? Auctorem ne nostrum latuit evidentissimus Karae textus a me productus? Eum sane non latuit, qui illum rursus in sua dissertatione producit, sed, quod vehementer mireris, hac ipsa particula comparationis perbelle mutilatum. Malam ne ergo, sublestamque in hoc Hufnagelii fidem accusem, qui textum de industria mutilarit, ne luculento, eoque praesentissimo argumento fictitius ille canon, suumque iudicium infirmaretur? Absit. Quis in homine gravi, honesto, docto indignitatem hanc vel minimum suspicetur, quam vel pueruli ipsi Hebraica legentes erant perspecturi? Typographi ergo oscitantiae hoc tribuendum. Non solum porro Iosephus Kara hunc Samuelis textum interpretans utitur particula caph cum numeris iuncta in significatione *sicut*, sed & bis in hunc eumdem locum id facit Kimchius, doctissimus ille Iudaeorum grammaticus, כחמשים כשבעים,

ſicut L, *ſicut LXXX.* Bis hoc idem in hunc locum repetit Iarchius, qui praeterea ad II. Sam. XVIII. 3. etiam caph numeris iunctum in hac eadem ſignificatione uſurpat: כעשרת אלפים *ſicut decem millia.* Hoc idem fecerunt antiqui ſcriptores, nosque vidimus in ſuperius producto teſtimonio Medràs Rabbà caph rurſus uſurpari cum numero שבעים, ſeu *LXX*, in ſenſu *ſicut.* Plura, opinor, Huſnagelius non deſiderabit. Sed fingamus anomalam eſſe particulam caph numeris iunctam, nec eam ferre ſacri contextus ſyntaxin. Quid inde contra ſtatutam ſententiam? Annon praeſto eſt vox כמי, vel alia conſimilis, qua ſecure utamur in ſupplenda huius textus ellipſi? Ea ergo utatur, ſi placet, nos non repugnamus.

§. X.

In Huſnagelii ſententiam nonnullae auctoris animadverſiones.

Quid porro de hoc Samuelis loco opinatur acerrimus hic noſter ſtatutae comparationis hoſtis? Hanc eamdem, quam impugnat, ſententiam, comparationem hanc, hunc eumdem verborum ſenſum ſub ſuae diſſertationis finem, quod mire-

miretis, adoptat, cum hoc solum discrimine, quod ille posteriora verba *L virorum millia*, Kennicottium, & Tychsenium secutus, adscititia putet, e margine in textum intrusa, ego vero genuina, & authentica. *Addita hac glossa*, inquit is, חמשים אלף איש *indicantes, percussis his LXX viris tantam cladem fuisse visam, AC SI quinquaginta hominum millia interfecta fuissent* (1). Hunc, non alium esse controversorum verborum sensum iis ipsis, quae produxeram, Hebraeorum testimoniis comprobat, ita ut si semel salva tectaque statuatur eorumdem verborum divinitas, & auctoritas, Husnagelius ipse interpretationem nostram ut ceteris verosimiliorem approbet, ac tueatur. Iam vero ad controversorum verborum veritatem, divinitatemque eliminandam quodnam ipse argumentum produxit? Quamnam responsionem ad ea, quae Kennicottio ad eam adstruendam obieceram? Quo fundamento, qua fide Hebraici hic textus integritatem tanto antiquissimarum versionum, codicum, editionum consensu confirmatam impetit, quae nisi sole clarius constet corruptio, ex doctiorum criticorum praescripto sem-

per

(1) Commem. dissert. pag. XVII.

per est retinenda, ac defendenda? Si enim ex solis coniecturis, ut ab Houbigantio, ac nuperrime a Reiskio, ex uno alterove codice, ut a Kennicottio, eiusque sectatoribus, a puro verborum cortice vel planiori sensu, ut hic a Tychsenio, & Husnagelio actum est, de sacrorum verborum, ac textuum genuina lectione est definiendum, quid de sacrosancto revelationis fonte superfuturum arbitrabimur? Quam misera eius conditio, ac fides! Si porro glossa haec ad marginem primum addita ex auctoris nostri confessione LXX interpretum aetatem superat, qui illam iam in sacrum textum receptam in suis codicibus repererunt, ita & temere, & insipienter eam nonnisi rabbinicum ingenium, & talmudistarum somnia redolere conscribit Husnagelius. Est enim horum aetate multo antiquior. Perperam autem asserit doctissimus vir haberi hic antiquarum versionum inconstantiam, quae dubiam reddat textus integritatem. Versiones antiquae legunt omnes haec verba, & in una eorundem expositione nonnullae dissentiunt, & in additamento copulae. Tantum hinc abest, ut antiqui interpretes verba haec, ut purum glossema ad textum non spectans ha-

habuerint, ut potius verba ipsa in textu seiuncta cum antecedentibus verbis coniunxerint, sicque occisorum numerum supra fidem auxerint.

§. XI.

Auctoris sententia a celeberrimi Michaelis obiectis vindicatur.

Magnum est apud doctos, editisque quamplurimis optimis scriptis celeberrimum Iohannis Davidis Michaelis nomen. Doctissimus hic Goettingensis linguarum orientalium professor in bibliotheca orientali, & exegetica (1), quam auctoris liberalitati una cum variis aliis eruditissimis eiusdem operibus debeo, nonnulla & ipse propositae comparationis coniecturae opposuit, quae hic maiori, qua fieri potest, brevitate examinamus. Primum infirmum putat argumentum ex antiquarum; editionum auctoritate petitum. Si primae editiones, inquit is, ab hodierno textu recedunt, non est ergo is adeo infallibilis, ut iactitant nonnulli. Si conveniunt, ubi codices, ac versiones differunt, non multum eum confirmant, quia testes sunt

(1) *Orientalische und exegetische Bibliothek* in 8. Ff. ad M. *Vierzehnter Theil*, seu parte XIV. num. 224. pag. 1. seqq.

ſunt nimis recentiores. Quae ergo a me de mſs. codicum, unde petitae ſunt, praeſtantia coniiciuntur, merae, ſi ipſi credimus, coniectationes ſunt nullo typographorum eius aetatis teſtimonio roboratae. Quid ergo? An propterea, ſubdit is, accurata & vera eſt haec lectio, quod eam habeant editiones omnes ſaec. xv? De critico antiquarum editionum uſu multa nos diximus de Heb. typographiae origine agentes, & plura adhuc dicemus in introductione in ſacram criticam, ubi de variis ſacrae criticae fontibus ſumus acturi. Nunc haec reponimus. Ita de primis editionibus loquitur perilluſtris Eques, ut ſat demonſtret ſibi parum perſpectum eſſe, quaenam ſit illarum editionum conditio ac ratio, quae hucusque doctioribus bibliographis, ac criticis reapſe obſcuriſſima fuit. Si quid ergo de his editionibus earumque natura, & indole dixi, vel dicam, id meo quodam iure mihi videor efficere, qui feliciſſimo & inaudito hucusque eventu factus ſum illarum omnium, vel fere omnium poſſeſſor. Primae utique editiones ab hodierno textu recedunt. Amaſoreticae illae plerumque ſunt, in multis cum antiquiſſimis verſionibus congruunt, ſexcentas-

tasque optimae notae varias lectiones continent; hocque pervulgatum est apud nuperrimos criticos, qui ubique illis utuntur ad variarum lectionum confirmationem. Earum usus & auctoritas maximi iam fit a criticis omnibus, ex quibus, qui iactitant infallibilem textum hodiernarum editionum, si varias ii lectiones excludunt, minoris momenti menda, minoresque emendationes, perperam illud iactitant. Sed variae lectiones, & minora menda textus infallibilitati, integritati, auctoritati non obstant, & si obstarent, nullus iam superesset integer ac infallibilis textus, nullus revelationis fons, scriptura nulla. Nec enim tangunt illa substantiam rerum, ex qua textus integritas est dimetienda, quae cum in hodierno textu, hodiernisque editionibus farta tecta servetur, quare non erit is infallibilis, divinus, authenticus? Hinc qui generatim dicunt hodiernum textum corruptum, meo quidem iudicio non accurate loquuntur; immo & turpiter errant. Etenim si textus integritati non officiunt variae lectiones, quod nemo diffitetur, quarum alterutra mendosa, & falsa, nec menda ipsa officient.

§. XII.

§. XII.

Productum antiquarum editionum praesidium defenditur.

Iam vero si vetustae editiones, ubi recedunt, hodiernum textum emendare queunt, & gravissimae in hoc auctoritatis sunt, quare ubi conveniunt, eum confirmare non poterunt? Nego autem testes esse nimis recentiores. Quisquis enim scit non editionum aetatem, sed aetatem codicum, ex quibus editiones ipsae immediate efformatae sunt, esse attendendam. Ex praestantibus autem codicibus, optimaeque notae vetustas, ac primarias editiones esse haustas, non sunt iam merae coniectationes. Constat id tum ex amplissimis typographorum, ac correctorum testimoniis, tum ex facto ipso & conditione editionum. Quandoquidem si quae in iis extant variae lectiones, ad versiones antiquas, quasi ad lapidem lydium, meliorisque notae codices probet criticus, observabit eas plerumque cum iisdem, ut diximus, convenire, ac proinde ex antiquis codicibus petitas fuisse. Quod quidem experimentum fausto omine captum est tum a Iudaeis, tum a Christianis criticis, qui nullam, aut

vix

vix ullam variam lectionem alicuius momenti producunt accuratiorum mss. auctoritate munitam, quae praesidium quoque suum non habeat in vetustissimis editionibus. Ego saepe percurri criticum commentarium R. Iedidiae Norzii, & vix vidi pro insigni ulla lectione afferri ספרים כ״י מדוייקים *mss. codices correctissimos*, quin simul producantur דפוסים ישנים *editiones antiquae;* adeo verum est ad correctos codices eas esse perfectas. Sed quid haec ad rem nostram? In controverso Bethsamitarum loco, in quo conveniunt cum hodiernis antiquae editiones, dissentiunt ne codices & versiones? Nullus hic versionum, nullus mss. codicum dissensus (nec enim in tanta codicum copia, qui ad nongentos, vel forte etiam mille ascendunt, bini vel tres dissensum faciunt), proindeque etiam ex Michaelis ipsius sententia hodiernum textum luculenter confirmant. Animadvertere autem debebat doctissimus vir, me non ex sola vetustiorum editionum auctoritate argumentatum esse, sed & ex codicum ac versionum consensu, nec huius loci integritatem, hodiernamque lectionem tuitum esse, quod eam haberent editiones omnes XV

§. XIII.

Reliqua Michaelis obiecta examinantur

Sed inverosimilis est, si auctorem nostrum audimus, isthaec sacri textus ellipsis, ac comparatio. Qua enim ratione, inquit is, LXX viri, vel ut Judaeorum nonnulli putant, eorum quisque esse poterat sicut L millia? Facile intelligitur, ut viri Davidis dicere ei potuerint: tu validus es, sicut decem millia ex nobis II. Sam. XVIII. 3. Nihil hic hyperbolicum; multo enim maius quid dicere illi potuissent. Sed si David fortissimus ille dux cum decem millibus comparatur, ineptum omnino est quemlibet civem Bethsames L hominum millibus aequiparare. Non solum porro Hufnagelii observationem de praefixo caph probat vir doctissimus, sed & maius eam robur accipere arbitratur ex producto II. Sam. loco, ubi non reperitur iam כעשרת אלפים ממנו, ut reperiri quidem deberet, sed כמנו עשרה אלפים. Haec celeberrimus vir, quem miror inverosimilem constituere ellipsin & comparationem, cuius luculentissimum ipse profert exemplum. Producto enim Davidis exemplo, quodnam praestan-

tius ad coniecturam illam meam confirmandam afferri poterat? Annon ostendit comparationes huiusmodi fieri consuevisse? Annon eamdem particulam caph eodem prorsus modo subintelligi, & suppleri, ac in nostro hoc controverso Bethsamitarum loco? Hanc sane ellipsin agnoscunt, & supplent vulgatus interpres, & Iarchius in hunc locum, & ita fere supplet Iarchius, ut reperiri debere contendit noster auctor: כעשרת אלפים כמונו *sicut decem millia, ut nos sumus.* Hanc eamdem ellipsin, & comparationem agnoscit, & supplet Michaelis ipse, qui verba haec vertit: „Du „bist so gut, ALS zehn tausend von uns, *Tu et ita bonus, UT decem millia ex nobis.* Vidimus supra unum Goliath comparari cum decem millibus. Videmus nunc hoc idem fieri de Davide. Bina ergo eaque non controversa, vel obscura habemus harum comparationum exempla, quae statutam Bethsamitarum comparationem confirmant. Hae comparationes in usu sunt apud omnes nationes, apud omnes historicos, ipseque Michaelis animadvertit etiam Regem Borussiae in Chesterfieldii epistolis CC hominum millibus in virtutis laude aequiparari. Quare ergo etiam in virtute,

tute, vel dignitate LXX ex primoribus, ac fortioribus Bethſamitarum cum L millibus comparari a ſacro ſcriptore non potuerunt, tantique haberi eorum clades, quanti L virorum millium? Quae autem adverſus hyperbolicam nonnullorum Iudaeorum opinionem ſubduntur, meam expoſitionem non afficiunt. Non ego quemlibet dixi ex LXX, ſed LXX viros L millibus aequiparari, nec illam Iudaeorum mentem a ſacro contextu, meaque ſententia aperte alienam produxi, niſi ut oſtenderem Iudaicae antiquitatis conſenſum in ſubintelligenda hic pura, ac ſimplici comparatione. Patent haec cuilibet opuſculum meum legenti. Non ergo mihimetipſi attribuenda expoſitio vere medraſchica, & allegorica, qua adeo ſupra fidem Bethſamitarum dignitas, ac virtus augetur, ut confutatione non egeat. Haec de celeb. Michaelis obiectis, qui in oppugnanda recepta ſacri textus lectione cum Kennicottio, Tychſenio, Huſnagelio conſentit, niſi quod non probet gloſſam hanc LXX interpretum aetate eſſe antiquiorem; in quod tamen abſurdum cadant neceſſe eſt quotquot huius loci integritatem oppugnant. Porro quae hucusque in propoſitae

coniecturae defensionem praesidiumque diximus, non eo sane diximus, ut aliis illam suaderemus, sed ut constaret, immerito ut inverosimillimam a duobus illis illustribus Germaniae scriptoribus fuisse traductam.

DE

IV.

DE ESTHERIS ADDITAMENTIS

EORUMQUE FIDE AUCTORE AC PRIMIGENIIS VARIISQUE CODICIBUS.

§. I.

Additamentorum fides ex textu ipſo protocanonico.

Tanta eſt protocanonici Eſtheris libri cum deuterocanonicis eius additamentis connexio, ut qui haec neget, vel reſpuat, illum quoque negare, vel reſpuere cogatur. Multa enim in hodierno libro Eſtheris in Esdrinum canonem recepto ſilentio praetermittuntur, quae in eo ſcripta commemorantur, ex quibus alia quidem perierunt, alia vero in additamentis ipſis ſervata ſunt. 1. Edictum, & epiſtolae Aſſueri de repudiatione Vaſthi cap. I. 19. & 22, quas in Medorum archivis ineditas remanſiſſe veroſimile eſt. 2. Priores Mardochaei litterae ad Iudaeos de inſtitutione feſti Purim cap. IX. 20, quarum tantum ſumma ibidem exhibetur. 3. Secunda epiſtola Eſtheris, &

Mardochaei ad Iudaeos in huius festi confirmationem cap. IX. 29. Sermo demum, seu dissertatio Estheris super hac re, quae in Hebraico textu cap. IX. 32. dicitur scripta in libro Estheris. Posterioris vero generis sunt 1. Assueri edictum, & epistolae de perdendis Iudaeis cap. III. 12. 13. Versiculo 14. vix harum epistolarum summa indicatur. Cap. IV. 8. *Exemplar edicti, quod pendebat in Susan, dedit ei, ut reginae ostenderet.* Hoc producitur in additamentis cap. XIII. 1. 7. 2. Mardochaei oratio cap. IV. 15. *Esther haec Mardochaeo mandavit: vade, congrega omnes Iudaeos, orate.* Vers. 17. *Ivit Mardochaeus, & fecit omnia, quae ei Esther praeceperat.* Isthaec oratio habetur in additamentis cap. XIII. 8. ad 18. 3. Mardochaei manifestatio insidiarum in historiis, & annalibus scripta ab Assuero, seorsim vero a Mardochaeo ipso litteris mandata cap. II. 23., & VI. 1. 2. Haec producitur in additamentis cap. XI., & XII. 4. Assueri epistolae ad Iudaeos pro eorum salute, & securitate cap. VIII. 9. 10. Harum summa exhibetur vers. 13., sed plenius & integre in additamentis cap. XVI. Quam autem pugnam, qui haec additamenta reiiciunt, cum libro ipso protocano-

tocanonico reperiri autumant, eam quamplures ex noſtratibus ſuſtulerunt, quibus nuperrime acceſſit doctiſſimus Marchinus, praeceptor olim meus amantiſſimus, in tractatu recens Auguſtae Taurinorum impreſſo de ſacrorum librorum divinitate.

§. II.

Ex vetuſtiſſimis verſionibus, ac Ioſepho.

Non una porro protocanonica Eſtheris hiſtoria firmatur additamentorum fides, ſed & vetuſtiorum interpretum, ac ſcriptorum auctoritate. Additamenta haec legit antiquiſſima verſio Graeca LXX interpretum, ut ob unam eorum auctoritatem maximi pendendam inſipienter iudaicae ea antiquitati ignota fuiſſe conſtituat Io. Chriſtophorus Wolfius. Origenes, ſummus ille primaevae eccleſiae criticus, qui Graecam verſionem recenſuit, additamenta haec aſteriſcis, & obelis inſtruxit, Origenianumque exemplar, ut & Theodotionis alterum, ſub finem ſui ſyntagmatis prodidit Uſſerius. Additamenta haec legit verſio Syriaca, legit Arabica, legit vulgata, cuius auctoritatem in variis lectionibus, & diſſenſu ab ho-

dierno Hebraeo textu, veteribus erroribus, ac praeiudiciis antiquatis, eoque, ut videtur, animorum aeſtu, & odio ſublato, quo ferebantur, agnoſcunt iam, ac luculenter confitentur doctiores ipſi heterodoxorum critici. Quotquot ex iis varias ſacri textus lectiones collegerunt, vulgatae auctoritatem in ſubſidium vocant, & producunt. Io. Auguſtus Dathe, doctus Hebraicarum litterarum in Lipſienſi academia profeſſor, de illarum lectionum fontibus agens, diſerte ſcribit: *Verſionem vulgatam inter eas, quae ex antiquitate ſuperſunt, haud infimum locum occupare* (1). Infra vero ex duabus illam verſionibus mixtam eſſe ſubdit: *quarum par non poteſt eſſe auctoritas, utriusque tamen ſemper tanta, quae ſine temeritate prorſus reiici non poteſt.* Luculentius adhuc loquitur Iohann. Auguſtus Starckius, ſummae eruditionis, ac iudicii vir, qui in nuperrimo doctiſſimo opere de Davidis, aliorumque poetarum Hebraeorum carminibus multa in vulgatae laudem, & αὐθεντίαν, Tridentinique decreti aequitatem, ac defenſionem

(1) *De difficultate rei criticae in V. T. caute diiudicanda* 4. Lipſ. 1762. §. 9. pag. 25.

nem protulit (1), in quo candide fatetur nihil durum, aut a libertate christiana aversum se deprehendere, sed legem potius ad unitatem ecclesiae valde salutarem, ne versionum varietate confunderentur imbecilliorum animi. Ex ipsis porro ad Psalmos annotationibus, concludit is, *perspecturi sunt eruditi, quantum nobis in recte diiudicandis lectionibus antiquis praesidii haec versio praestiterit.* Iam vero exemplar epistolae Assueri pro Iudaeorum salute prorsus cum vulgato conveniens profert Iosepus Flavius antiquitatum Iudaicarum lib. XI. cap. VI. Mardochaei, & Estheris orationes non solum memorat, sed & earum summam exhibet commemorato loco, ubi & Estheris ingressum ad Assuerum, utriusque colloquium, & regiam epistolam ab Amano missam ad principes provinciarum de Iudaeorum caede aperte producit. Male ergo Calmetus proleg. in Esther non solum latuisse haec additamenta Iosephum historicum non invitus suspicatur, sed & nihil prorsus de iis eum scripsisse expresse inferius, quod miror, conscribit. Mardochaei somnium, eius ora-

(1) *Davidis aliorumque Poet. Heb. carm.* lib. V. vol. I. pag. 279. seq., & pag. 308.

orationem, orationem Estheris, eius colloquium cum Assuero, integra, ut in vulgata leguntur, profert etiam Iudaeorum Iosephus Gorionides (1).

§. III.

Ex mss. Hebraeo-biblicis codicibus, pontificio potissimum.

Exstant etiamnum mss. codices Hebraeo-biblici, in quibus Estheris additamenta chaldaice exhibentur. Ex his tres in Italia reperiuntur mihi quidem comperti. Primus pontificius noster est; Vaticanus alter integrorum etiam bibliorum, inter Urbinates primus, de quo multa doctissimus Assemannus; tertius Ambrosianus, isque antiquissimus sub num. B 35. designatus in fol. maiore, qui Pentateuchum cum quinque Meghilloth, & Chaldaica paraphrasi complectitur. Qui extra Italiam codices haec additamenta referant, ignotum est. Verosimile tamen est, nonnullos alios reperiri, qui ea habeant, ex iis potissimum codicibus Hebraeo-biblicis, qui Chaldaica in omnes, vel fere omnes sacros libros paraphrasi insigniuntur.

(1) Iosiffon lib. I. cap. II, III, & IV. p. 74. seqq. edit. Hebraeo-latinae Breithaupti.

tur. Atque in his, quos Lelongius, ac Wolfius recensent, numerandi potissimum videntur Badensis, olim Reuclini, Erfurtensis, Dresdensis, & Brandenburgicus. Singularis autem & animadversione prorsus dignissima est ratio, qua haec additamenta exhibentur in codice pontificio. Nullum enim inter ea, & reliquos sacros libros intercedit discrimen. Character maior est, & idem plane cum charactere protocanonici, qui praecedit, Estheris libri. Punctis & accentibus, ut sacri libri, instructa sunt; sub finem vero, quod mireris, recensentur ut ad canonem spectantia, & versiculorum summa ex scribarum praescripto, qui sepem legi sacrisque libris fecerunt, apponitur, ne amittantur, vel corrumpantur. *Numerus versiculorum libri est 51. Explicit oratio Mardochaei, & oratio Estheris, & somnia illius.* Hoc autem eorum librorum, qui in canonem recepti sunt, peculiare ac proprium esse norunt docti. In codice Vaticano additamenta haec punctis, accentibus, titulo, & epigraphe destituuntur; character vero minor est. In Ambrosiano autem titulo quidem carent, ut ex nuperrimis clarissimi Brancae litteris intellexi, sed puncta & accentus, eamdemque

aetate, ut animadvertit Huetius, *κοινὴ* appellabatur, non Latinum antiquae vulgatae auctorem, ut tot hucusque scriptores perperam intellexerunt. Asserit enim Hieronymus additamenta haec scripta reperisse se *in editione vulgata Graecorum lingua & litteris*, eaque reapse reperiri in Graeca interpretatione manifestum est. A qua opinione parum distant, qui hellenistam quemdam, ut Grotius, ac Dupinius, vel qui Lysimachum graece Estheris librum interpretantem, ut Calmetus, aliique, harum additionum auctorem faciunt. Sed hae opiniones non placent. Quare enim ex arbitrio cuncta haec confinxisse arbitremur privatos interpretes, & non potius ex authenticis codicibus, publicisque annalibus petiisse, ut ratio ipsa suadet? Suo ne marte Assueri exempli gratia epistolas invexerunt, quae Iudaeorum omnium manibus terebantur? Aut ita ne illae ex eorum manibus, & animo exciderant, ut nullum superesset exemplar? Haec & alia multa, quae parum cohaerent, fingant necesse est, qui haec interpretibus attribuunt. Nec sane intelligo, cur LXX interpretes, qui religiosissime sacras litteras verterunt, verborum litteram, non paraphra-

phrasin sectati, in hoc uno Estheris libro vertendo morem hunc, ac religionem deseruerint, vel Lysimachus *religiose*, ut ipsissimis Calmeti verbis utar, *verba textus secutus non sit, quemadmodum a ceteris vetustis sacrorum librorum interpretibus servatum est.* Calmetus, qui eorum sententiam explodit, qui haec additamenta archetyporum exemplarium varietati tribuunt, propterea quod nullum dicti sui documentum solidum exhibeant, quodnam affert ipse solidius suae huius opinionis? Illud ne, quod nihil de iis Iosephus dixerit, fidissimus harum rerum scriptor, vel quod in Graeco eius exemplari deessent? Atqui falsissimum hoc esse superius animadvertimus, ubi Iosephum vidimus illustre nostrorum additamentorum fidei testimonium ferentem? Haec porro quae diximus, etiam contra Huetium faciunt, qui ea non ex Mardochaeo, sed ex variis synagogae magnae viris repetit, qui varia huius libri exemplaria ediderint, alia quidem, quae haec additamenta legebant, alia vero, quae iis destituebantur. In hac enim hypothesi nonnisi ex praeexsistentibus Mardochaei actis sumere ea debuissent synagogae assessores. Sed unde haec exemplarium varietas

&

& inconſtantia ex ſapientiſſimo conſeſſu, qui hoc potiſſimum praecavebat, ut exemplarium varietas tolleretur, & ut una eademque fidei ac revelationis regula ſervaretur? Quare in aliis ea exemplaribus poſuerit, in aliis neutiquam, haec, non illa probarit? Si vero utraque exempla probata ſunt, quae ex eodem auctoritatis fonte manabant, quî fit ut ſacrorum librorum canon a ſynagoga ipſa conſtitutus ea non habeat?

§. V.

De antiquo Eſtheris libro a Mardochaeo conſcripto.

Ego aliter ſentio, & antiquum Eſtheris librum ab hodierno diſtinguendum eſſe cenſeo. Alium autem antiquitus Eſtheris librum exſtitiſſe ſuadet ſacer contextus, cap. IX. 32. Vulgata hic a textu diſcedit, vertensque: *& omnia, quae libri hujus, qui vocatur Eſther, hiſtoria continentur*, de hodierno libro Eſtheris ſacri ſcriptoris verba interpretatur, quae de alio prorſus & antiquo interpretanda ſunt. Hebraeus textus legit: ומאמר אסתר קים דברי הפורים האלה ונכתב בספר *Sermo autem Eſtheris confirmans res, vel facta harum ſortium, conſcriptus eſt in libro.* Sacer Scriptor appellat hic ad

ad antiquum alium Estheris librum, qui illum sermonem in huius festi confirmationem complectebatur. Scio esse, qui aliter sacra verba interpretentur, & inter Iudaeos Iarchius de libro agiographorum ea exponit. Sed Chaldaica paraphrasis posterior בספרא דמגילתא. De volumine ipso Estheris interpretatur, & sic communiter interpretes tum Iudaei, tum Christiani. Alium porro Estheris librum hic innui non diffitentur Iudaei. *Observant Hebraei*, inquit Sgambatus (1), *librum, cui additus erat sermo Esther, non esse hunc, sed alterum aliquem eo tempore, quo haec scripta sunt, notum. Kimchi notat ob id dici* בספר (basepher cum he demonstrativo extruso). *ac si diceret in libro illo satis noto. Quamobrem*, concludit Sgambatus, *praeter hunc librum exstat alius, in quo sermo Esther, quem longa aetas nobis invidit.* Aben Esra Kimchio antiquior scribit etiam in hunc locum padach sub littera beth ibi exhiberi, ut innuatur liber הידוע בימיהם ואבד הספר כאשר לא מצאנו מדרש עדו וספרי שלמה וספרי דברי הימים למלכי ישראל וספר מלחמות יהוה וספר הישר *ea aetate celebris, qui periit, ut non invenimus expositionem.*

(1) *Archiv. vet. testam.* pag 387.

tionem Iddo, & libros Salomonis, & libros annalium regum Israel, & librum bellorum Domini, & librum recti. Antiqui huius ac deperditi Estheris libri exsistentiae robur addit insignium nonnullorum interpretum, ac theologorum opinio, qui putant duplex olim Estheris exemplar exstitisse, brevius alterum, alterum paullo locupletius, unde Graeca, ac Latina versio manarint. Id coniectatus est Bellarminus, & post Bellarminum Huetius, qui quum synagogae magnae librum Esther acceptum referat, complures ad eum scribendum animum adiecisse putat, *atque inde factum ut diversa eius exstiterint exemplaria.* Bellarmino, & Huetio plures alii adhaeserunt, & ex recentioribus Gravesonius. Ipsa etiam hodierni Estheris libri conditio manifeste evincit antiquum Mardochaei librum ab hodierno esse diversum. *Nam quomodo in hoc ipso libro*, apposite ad rem nostram ait commemoratus Huetius, *narrare potuisset Mardochaeus se librum scripsisse, ad Iudaeos misisse, hunc ipsos suscepisse, & quaecumque eo mandabantur, peregisse? Librum scriptum ante esse oportuit, quam mitteretur ad Iudaeos; ab iis susciperetur, & tradita in eo praecepta observarentur; multo etiam magis, antequam missio*

missio illa, ac susceptio, atque observatio scriberentur. (1)

§. VI.

Antiquus Mardochaei liber qua primum lingua exaratus.

Sed liber hic Estheris antiquus, quem Mardochaeum ipsum congessisse sacer textus innuit, qua primum lingua conscriptus est? Chaldaico is primum idiomate exaratus videtur, & multa sunt, quae coniecturae fidem faciunt. Scripsit enim Mardochaeus in Assueri regno, ubi latissimus, ac familiaris erat Chaldaici sermonis usus. Scripsit ad Iudaeos captivitatis Babylonicae sub Iechonia abductos, ad quos ipse pertinebat, vel ad eorum prognatos per universam Assueri ditionem, variasque provincias dispersos, qui chaldaice loqui familiariter coeperant. In horum autem gratiam Mardochaeum librum hunc conscripsisse extra controversiam est, constatque ex cap. IX. 20. Scripsit ea aetate, qua publice nationis facta & historiae, praecipue extra Palaestinam, ut ex Daniele, & Esdra patet, chaldaice conscribebantur. Scripsit

(1) *Demonstr. evang.* tom. I. pag. 236. edit. Ven.

Scripsit demum ea aetate, qua, sive sub Dario Hystaspi, sive sub Artaxerse Longimano ea constituatur, Hebraicum idioma coeperat certe in desuetudinem abire. Etenim etsi ab eorum sententia longe absim, ut alibi ostendi (1), qui in captivitate Babylonica Hebraicam linguam penitus putant intercidisse, quod olim Kimchio, Ephodaeo. Eliae Levitae placuit, & ex Christianis Bellarmino, Sixto Senensi, Buxtorfio, Hottingero, Bocharto, aliisque sexcentis, negari tamen nequit, patetque ex Nehemia ipso VIII.8., qui sub Artaxerse Longimano floruit, Iudaicam plebem non eam amplius primigenii sermonis habuisse consuetudinem, ut expedite intelligeret, nec explanatione, & interpretatione egeret. In haec autem acta etiam Assueri epistolas suarumque precum formam Mardochaeum, & Estherem congessisse nihil verosimilius. Eae enim ad historiam, eiusque fidem, ac perfectionem, ut reliqua pertinebant, iisque destituta insigni eoque authentico documento destitui videbatur; praesertim, quum Chaldaicum Assueri litterarum apo-

(1) *Della lingua propria di Christo, e degli Ebrei Palestini* pag. 9.

graphum etiam emanasse, & in Iudaeorum manibus exstitisse sacer ipse contextus evincat cap. VIII. 9. *Scriptae sunt epistolae provinciae & provinciae, populo & populo iuxta linguas, & litteras suas, & Iudaeis, prout legere poterant, & audire.* Quod si Estheris sermonem, qui hodie non superest, in eum librum Mardochaeus inseruit, teste sacro ipso textu, ut supra vidimus, quare eum Assueri epistolas, ceteraque additamenta omisisse credamus ad historiam ipsam pertinentia, tantoque veterum consensu & auctoritate firmata?

§. VII.

De Chaldaicis additamentis, eorumque indole & conditione.

Chaldaica haec hujus historiae acta ita a se congesta ad populares suos misit Mardochaeus Persarum ditioni subjectos. *Scripsit Mardochaeus omnia haec, & litteris comprehensa misit ad Iudaeos, qui in omnibus regis provinciis morabantur*, cap. IX. 20. Mardochaei acta coeperunt ergo & privatim, & publice legi in omnibus synagogis, donec synagoga magna, ac sacer & supremus Palaestinorum magistratus in Hebraicum ea idioma convertit, recen-

recensuit, abbreviavit, eaque sic congesta & abbreviata in sacrum canonem recepit. Quo factum est, ut Chaldaicus Estheris liber obsoleverit, & e Iudaeorum manibus & memoria fere deciderit, Hebraicus vero hodiernus, qui quoddam est priorum actorum compendium, usum & auctoritatem obtinuerit. Ita tamen obtinuit, ut non deessent, in Assyria potissimum, Chaldaea, Media, Persia, Aegypto sacri codices, qui antiqui vestigia ac reliquias, qui Chaldaica scilicet illa Assueri litterarum apographa, & Mardochaei, & Estheris orationes haberent in sacrum textum insertas, & ut non deessent etiam multae extra Palaestinam praecipue synagogae, quae hos ipsos codices, & haec ipsa additamenta ut sacra ac divina legerent, ac reciperent. Eiusmodi codices exstitisse in Aegypto LXX, interpretum aetate, testis est eorum versio. Ipsi enim vel anonymi auctores versionis illis tributae, Estheris certe exemplar ob oculos habuerunt, quod haec additamenta complectebatur. Si vero integra, quod nonnullis placet, Graeca huius libri versio Lysimacho tribuitur, constat iam codices istos exstitisse etiam, lectosque fuisse in Palaestina, & in ipsa Ierusalem, ubi

ubi versio illa facta est, teste Dositheo, ac Ptolemaeo eius filio, qui eam in Aegyptum detulerant. Esth. XI. 1. Hi iidem codices supersunt etiamnum, ut supra vidimus, qui haec additamenta ita exhibent, ut appareat fuisse olim in Iudaeorum synagogis in canonem relata, & ut sacra habita. Sed hodierna haec Chaldaica Estheris additamenta retenta ne sunt ex Mardochaei actis, & ex antiquo illo Estheris libro, an vero ex Graeca, vel Latina interpretatione hausta? Posterius ego nullo modo dixerim, qui ea cum Graeco, Latinoque textu non convenire deprehendo, nec ad amussim ad eorum fidem esse translata. Primum illud si quis coniiciat, meo quidem iudicio fateatur necesse est, ea, qualia supersunt, sequioribus forte temporibus esse interpolata. Nonnulla enim sunt, quae recentiorem sapiunt aetatem, non ita tamen recentiorem, ut antiquiora habenda non sint utraque edita Estheris paraphrasi priori, ac posteriori, ut collatio ipsa demonstrat. Sed cuiuscumque tandem aetatis, & auctoritatis sint Chaldaica haec additamenta, sacrorum sane criticorum, & interpretum studiis sunt utilissima, maximoque eos beneficio devinxit doctissimus

Apa-

Apameae Archiepiscopus, & Vatican. biblioth. diligentissimus Praefectus Stephanus Evodius Assemanus, qui Vaticanos codices recensens, & illustrans, haec ipsa additamenta Chaldaica ex Vaticano codice in lucem edidit. At vero quum in paucorum manibus sit egregius ille Vaticanorum mss. index, atque igne praeterea absumpta sint prioris voluminis exemplaria, quae ea complectebantur, ac nonnulla etiam menda in illam editionem irrepserint, hinc percommodam me rem, sacrorumque philologorum studiis utilissimam facturum arbitror, si denuo hic ea ex pontificio codice accuratiora ederem, nova mea Latina versione, notulisque criticis stipata, quibus variae Vaticani, Ambrosianique codicis lectiones comprehenduntur.

V.

CHALDAICA ESTHERIS ADDITAMENTA
EX PONTIFICIO CODICE
CVM LATINA VERSIONE VARIISQVE LECTIONIBVS CODICIS VATICANI ET AMBROSIANI.

accedunt in secunda hac editione lectiones alius cujusdam msti codicis, qui est in bibliotheca auctoris.

אתחיל לכתוב
תפלתו של מרדכי ואסתר

בשנת תרתין למלכות אחשורוש ומרדכי יהוד׳ חלם הילמא והא זעייא רבא ואכליותא (1) וקל בהולהא על (2) כל ארעא ודחלא ורתיתא אחדו ית יתבהא ואיתבהילו כל דיירי עלמא (3): באדין איתחזא (4) תרין תניניא רברביא ואתו (5) דין כל קביל דין לקרבא ותווהו כל עממי ארעא (6) לקל איתרגושיהון והוה בין תרין תניניא האינון עם חד זעיר וקמו כל עממיא דארעא עילויה לסלעמותיה ולהובדא דוכרניה מעילוי ארעא:

(1) Vox ואבליותא, quae hic legitur in editione Vatic. indicis, mendum editionis est. Codex Vatic. legit cum caph, ut pontificius, ac corrigendum; proinde est *tristitiae* nomen, quod habetur in latina eiusdem catal. versione.

INCIPIAM SCRIBERE ORATIONEM MARDOCHAEI ET ESTHERIS.

Anno 11. regni Affueri Mardochaeus Iudaeus fomniavit fomnium, & ecce terrae motus magnus, & tonitru, & fonitus terroris fuper univerfam terram, & timor, & tremor occupaverunt incolas eius, perturbatique funt omnes habitatores mundi. Tunc apparuerunt duo dracones magni, qui venerunt fecum invicem ad praelium, confternatique funt omnes populi terrae ad ftrepitum tumultus eorum. Erat autem inter duos iftos dracones populus unus pufillus, infurrexeruntque univerfi populi terrae adverfus illum, ut deglutirent eum, ac perderent memoriam eius defu-

(2) Vatic. addit אכפי *faciem univerfae terrae*. LXX., Vulgatus, Iofiffon favent pontificiae lectioni.

(3) Vatic., & Ambrof. addunt לחדא *vehementer*.

(4) Vatic. plur. איתחזיו.

(5) Vatic. legit hic ובכו.

(6) Amanuenfis ofcitantia omiffum verbum hoc in codice pontificio, quod ex Vaticano, & Ambrofiano reftituimus.

ארעא: והוה ענגא וחשוכא וקיבלא על אפי כל ארעא ועקת לעמא זעירא ההוא לחדא וקבילו וצלו קדם יהוה בכל לבא: ותביניא מגיחין באכזריותא דרונזיהון ולית מפריש ביני תרויהון: ואיסתכל מרדכי והא מבועא דמיין חיין עביר ונגיד ביני תרין תניניא דמגיחין (1) ופסקו מן קרבא: והוה מבועא לנהרא רבא ופתי תחומין היך ימא רבא אזיל ושטיף בארעא: ודנחת שימשא ונגהי נוגהא דנהורא על אנפי כל ארעא: ורבא עמא זעירא אתרומם (2) לחדא ועממיא רמיא וגיוותנייא מאכו ושדוכת כל ארעא ארום רבת הימנותא והוויא שלמא ליתבי ארעא ומן יומא ההוא ולהלן נטר מרדכי ית חילמא בליביה (3) ולא אישתעי לגברא אילהין לאסתר בלחודה: והוה כד עק ליה המן ואעיקיה ואמר מרדכי לאסתר מלכתא בת אביחיל אח אבוהי (4) למימר: הא אתי פיתגמי מעיקתא

(1) Vatic. add. ואפריש בין תרויהון *ambosque illos ſeparavit.*

(2) Vatic. cum vau coniunct. *Et exaltatus eſt.*

(3) Vatic. בלבביה, & infra loco לבי, Vatic. item legit לבבי.

(4) Ita plane in Vatic., etſi Latina eius verſio nomen hic *patris* omittat, legens ſimpliciter, ut legit vulgatus interpres, *fratris ſui.* Pontif. lectionem confirmat Heb. textus cap. II. 7., qui legit דודו *patrui ſui,*

desuper terram. Porro nubes & tenebrae, & caligo erant super faciem omnis terrae, magnaque angustia premebatur populus ille exiguus, clamabatque, & orabat ad Dominum ex toto corde. Dracones autem praeliabantur in saevitia furoris eorum, nemoque erat, qui ambos illos separaret. Viditque Mardochaeus; & ecce fons aquarum vivarum fluens, & manans inter duos dracones pugnantes, & cessaverunt hi a praeliando. Fuitque fons in fluvium ingentem & latum terminis, ut mare magnum, praeterfluens, dilatansque se in terra. Ortus autem est sol, & lux splendoris, quae illuminavit superficiem omnis terrae; crevitque populus exiguus, exaltatus est vehementer, populi vero magni & superbi humiliati sunt. Quievitque omnis terra, quia crevit fides & facta est pax habitatoribus terrae. Ex illa autem die in posterum custodivit Mardochaeus somnium in corde suo, nec ulli narravit, nisi soli Esther. Accidit autem, quum afflixit eum Aman, oppressitque, quod Mardochaeus locutus est ad Esther reginam filiam Abichail fratris patris

sui, & LXX, qui hic vertunt ἀδελφȣ̃ πατρός αὐτȣ̃, tum Chaldaeus, Syrus, & Iosiffon, qui omnes docent Abichail non fratrem, sed patruum Mardochaei fuisse.

חילמא דאישתעיתי ליך ביומי טליותיך והא מעיקתא דאמריה ליך: וכדון קומי כען וצליאי קדם יהוה אלהא דאבהתנא ואקדימי יתיה בבעותא למיהן ליך לחיסדא ולרחמין בליבא דמלכא אחשורוש ובכן תעולי (1) קדם אפוהי בשופריך למיקום מטול עמיך ומטול ייחוסיך: וצלי מרדכי יהודאה קדם יהוה אלהיה ואמר: בבעו ריבוניה (2) דכל עלמיא יהוה לא איתכסי לבי מן קדמך ולא מן גובהא דרוחא (3) ורומא דלבבי עבדית דא בגין דלא למיסגד להמן עמלקאה הדין: אילהין מדחלתך עבדית ואיתגריתי ביה מטול דלא למיגחין ליה ארום דחילית מן קדמך אלהא עלמיא דלא למיתן יקרך לבר נשא בישרא ודמא בגין כן סריבית למגחן לערלה מסאבא הדין אילהין לשמך רבא וקדישא דאיתקרי עלנא: ארום מאן אנא וביתי דאיכא דלא אסגוד לאינשא על פורקנא דישראל וסיועהון ולמלחך ית עפר רגלוהי דהמן באתר די

(1) Vatic. & Ambrof. addunt hic קרמוהי *ante eum*, deinde repetunt למקרם אפוהי.

(2) Vatican. forma conftr. רבון כל.

tris fui, dicens: Ecce evenerunt verba fomnii, quod narravi tibi in diebus adolefcentiae tuae, & ecce tribulatio, quam dixi tibi. Nunc itaque furge, & ora ante Dominum Deum patrum noftrorum, & praeveni eum oratione, ut det tibi gratiam & miferationes in corde regis Affueri, ficque afcende in confpectum eius in pulchritudine tua, ut erigas populum tuum & familiam tuam. Oravitque Mardochaeus Iudaeus ad Dominum Deum fuum, & dixit: Quaefo, creator omnium faeculorum, Domine, non eft occultatum cor meum coram te, nec ex fuperbia fpiritus, & ex elatione cordis mei feci hoc, quod non adoraverim Aman hunc Amalecitam. Sed propter timorem tuum feci, & concitatus fum in eum, ne inclinarem me illi, quia timui a facie tua, Deus faeculorum, ne darem gloriam tuam filio hominis, carni & fanguini. (Idcirco renui adorare incircumcifum hunc immundum praeter nomen tuum excelfum & fanctum, quod invocatum eft fuper nos.) Quoniam quis ego, (& quae domus mea,) ut non adorem hominem propter redemtionem Ifrael, & auxilium eius, & ut delambam

(3) Vatic. & Ambrof. legunt דרוחי *fpiritus mei.* Iofiffon habet עיני *oculorum meorum.*

דֵי תְּהדריך פרסת רגלוהי דחמן: ברם בטימרך סברת נפשן ארום (1) אנת בלחודך לנא ולאבהתנא לאלהא: וכדון אלהנא שיזבנא כען מידיה ויפול בשיחא דיכרא ויתאחד במצדתיה (2) דיטמן וכמן (3) לרגלי' (4) דחסידיך (5): מטול דינדעון כל עממיא דלא איתנשיתא ית קיימא דקיימתא לאבהתנא עבדיך (6) ולא טסרתנא בגלותנא יומא (7) הדין מחלשות ידא אילהן בחוביינא (8) איזרבנא (9) ובסורחננא גלינא (10) ארום חבנא לך: וכדון אלהנא רב למיפרוק פרוקינן כען מן ידיה ושיזבנן מבישות רעינוי (11) ארום

(1) Vatican. & Ambrof. addunt עלך תליין עינינן ארום *In te fuspiciunt oculi noftri, quoniam &c.*

(2) באצדהיה mendum editionis Vatic.

(3) Cod. pont. habet וכזמן. Puto legendum vel וכמן cum Vatic. & Ambrof., vel וזמן *& paravit.* Amanuenfis utramque lectionem confudit, & ex duabus unam fecit; ad marg. autem notavit ויטמן במא דזמן לרגלוי *& abfcondit id, quod paravit pedibus.*

(4) Vatic. conftr. forma לרגלי.

(5) Ambrof. & Vatic. absque iod altera forma fuffixi plur., & absque daleth praefixo, quod mendofe reperitur in editione Vatic.

lambam pulverem pedum Aman, ubicumque incedit planta pedum eius? (Verumtamen in verbo tuo ſperat anima noſtra, quia tu ſolus es nobis, & patribus noſtris in Deum.) Itaque, Deus noſter, eripe nos de manu eius, cadatque in foveam, quam fodit, & capiatur reti ſuo, quod abſcondit, & quo inſidiatus eſt pedibus ſanctorum tuorum. Ut intelligant omnes populi, quod non es oblitus fœderis, quod pepigiſti cum patribus noſtris ſervis tuis, nec tradidiſti nos in captivitatem noſtram die hac ob impotentiam manus *tuae*, ſed propter peccata noſtra venditi ſumus, & propter iniquitates noſtras captivi abducti, quia peccavimus in te. Nunc ergo, Deus noſter, qui magnus es in liberando, libera nos modo a manu eius, nosque eripe a malignitate cogitationum eius. Salvos fac, quum in afflictione

(6) In Vatic. legitur, etſi in Latina verſ. non exprimatur.

(7) Vatic. כיומא *ut hodie.* Mendum editionis Vat. eſt ביומא *in die*, quod rurſus in verſ. Latina omiſſum eſt.

(8) Vatic. בחובכנא.

(9) Vatic. אזדבכנא.

(10) Vatic. גליכן.

(11) Vat. ſing. רעיוניה *cogitationis eius.*

ארום כר עיק לן קדמך כצלי ולוותך נעירוק
למיתרם אמטילכן אנת בלחודך למיקום לימינא (1)
דחשיכן (2) ולמיפרקינן (3) מן דקיימין עלנא:
ואדבר (4) כדון ארום חולקך אנחנא ארום מן
לקדמין ומחבבין (5) מאחסנתא (6) דעממיא
ובאפרשותך בני נשא אפרשיתנא למיהוי בעדבך
ולאפרשותנא מן עממיא למיהוי לך לחביבא
וקדישתנא לשמך (7) אפרשותא מן כל עממיא:
וכדון אלהנא למה (8) יימרון מעיקנא ארום
לית להון אלהא למיפרוקהון ויתפתחון פומהון
לסלעמותנא (9) חולקך ולשבח (10) ית פיסליהון
(11) והיבלהון (12) למימר בהון (13) איכתיענא
לטכבש

(1) לימונא Mendum editionis Vatic.

(2) Vatic. דחשוכיך *pauperum tuorum.* Ita autem de dextera pauperum interpretandum, non Dei, ut fit in Latina verſione Vatic. catal.

(3) ולמפרקונן mendum editionis Vatic.

(4) Vatic. & Iofiff. melius ואדכר *recordare.*

(5) Vatic. ומבבין. Ita primo pontif., ſed cheth ſuperadditum.

(6) Vat. cum beth, & ſuffixo באחסנתך *in hereditate tua.* Beth praefix. exſtabat etiam in pontif., ſed mem ſuprapoſitum a ſcriba.

ſtione fumus ante te, & quum ad te confugimus, ut erigamur. Tu folus potes fublevare dexteram pauperum, & falvare nos ab iis, qui adverfus nos infurgunt. Duc ergo nos modo, quia pars tua fumus, quia a faeculis dilecti prae hereditate populorum, & in divifione, quam fecifti, filiorum hominum feparafti nos, ut effemus in fortem tuam, & fegregafti nos a gentibus, ut effemus dilecti tui, nosque devovifti nomini tuo fegregatione hac ab omnibus populis. Nunc igitur, Deus nofter, quare dicent oppreffores noftri, quod nullus eft eis Deus, qui falvet illos, aperientque os fuum, ut devorent nos hereditatem tuam, & ut laudibus extollant fculptilia fua, & vanitatem fuam, dicentes: Haec funt, quae

(7) Haec in verf. Lat. Vatic. omittuntur, etfi in cod. Vatic. exftent.

(8) Vatic. cum aleph למא.

(9) Vatic., Ambrof., & Iofiffon non habent hic fuffixum *nos*, leguntque fimpl. *ut devorent hereditatem tuam.*

(10) Vatic. ולשבחא.

(11) פסילוהון mendum edit. Vatic.

(12) Vatic. & Ambrof. cum caph היכליהון *templa fua.* Ita etiam inferius legitur. Sed Iofiffon etiam ex antiqua Conathi editione pontificiam lectionem confirmat, legens והבליהם *& vanitates eorum.* Edit. Vatic. mendofe cum ב. (13) Vatic. כען.

למכבש ית עמא הדין : בבעו אלהנא פרוקנן כדון מן ידיהון (1) ויבהתון עממיא מפיסליהון (2) והיכלהון (3) וטעוותהון וישוון ידא לפומא במיחזיהון ית פורקנך יהוה וחוס כדון על עמך ועל אחסנתך ולא יסתתמון פומא (4) משבחתא דמייחדין ית שמך רמשא וצפרא תדירא : והפוך איבלינן לברחא וחידוא וניתי ונשבחך על פורקנא טבתא די תפרקינן (5):

וכל ישראל ויהודה (6) קבילו (7) כחדא קדם יהוה אלההון על עיסק עקתא דאעיק להון בזמן דאעיקינון המן בר חמדתא עמלקאה דמזרעית אגג : ולחוד אסתר מלכתא עקת (8) ואפכת עד יהוה לאקמותה (9) בצלו ארום דחלת מן קדם בישתא די צמחת מן מחשבתא דהמן בישתא (10):

ואשלחת

(1) ידיחון mendum edition. Vatic.
(2) מפיסלוהון mend. edit. Vatic.
(3) Vatic. וחיכליהון
(4) Vatic. plur. פומיא. Recte pontif. iod omittit.
(5) In Vat. hic ad marg. not. חצי הספר *dimidium libri.*
(6) ויהודא mendum editionis Vatic.

nobis opitulantur ad domandum populum hunc. Quaeso, Deus noster, salva nunc nos a manibus eorum, & pudore suffundantur gentes a sculptilibus suis, & templis suis, falsisque eorum diis, & manum ori imponant, videntes redemtionem tuam, o Domine! Estoque modo propitius populo tuo, & hereditati tuae, nec obturentur ora laudationis eorum, qui perpetuo vespere, & mane nomini tuo confitentur. Et converte luctum nostrum in gaudium & exsultationem, & vivemus, & laudabimus te propter redemtionem bonam, qua redemeris nos.

Et omnis Israel & Iuda clamaverunt simul ad Dominum Deum suum ob afflictionem, qua afflicti sunt eo tempore, quo eos afflixit Aman filius Chamadathaei Amalecita, qui erat ex semine Agag. Seorsim quoque Esther regina angebatur, convertitque se ad Dominum, ut excitaret eum oratione; timebat enim malum, quod pullulaverat ex prava cogitatione Aman. Dimi-

(7) קביל sing. mendum edit. Vatic.
(8) Cod. Vatic. & Ambros. ערקת *confugit.* זעקת mendum editionis Vatic.
(9) Cod. Vatic. לאקדמותיה *ut praeveniret eum.*
(10) Vatic. בישא relat. ad Aman *pessimi Amani.*

ואשלחת ית לבושי מלכותא וית תיקון
תושבחתא (1) ולבשת שקא ופרעה ית שער (2)
רישה ומלאהון עפר וקטם ועניאת בצומא
ואיטמרת בטומרא: ונפלת על אנפהא וצליאת
ואמרת: בבעו יהוה אלהא דישראל מלכא על
כל מלכיא ובריי (3) כולא דקיניניה שמיא
וארעא: ושליט ברום מרומי שמיא ועל (4) ארעית
ארעא ובימיא ובתהומא (5) ובכל תניניהון:
בבעו (6) סייע כרון לאמתא (7) דיתבא בלחודה
דליה לה סעיד בר מינך ארום בלחודוי יתבית
הלכא ובלחודוי אנא יתבא בבית מלכא הדין
בלא אבא ואמא ולחוד כיתמתא ענייתא דשאלא
מזונא בחיסדא מן ביתא לביתא חכדין שאלית
רחמך וחיסדך מן כוותא לכוותא בבית מלכא
אחשורוש הדין למן יומא דאיתדבריה (8) הלכא
ועד יומא הדין: וכדון אלהנא הא נפשי כדעל

גב

(1) Omissa haec in Vers. Lat. Vatic.
(2) Hoc omittitur in edit. Vatic., etsi in codice legatur.
(3) Vatic. ובארי.
(4) Vatic. repetit ושליט על *quique dominaris in ima*.

fitque veftimenta regia, & ornatum elegantiae, induitque fe facco, folvitque capillos capitis fui, & implevit eos pulvere ac cinere, & afflixit fe ieiunio, abfconditque fe in abdito. Et cecidit in faciem fuam, oravitque dicens: Quaefo, Domine Deus Ifrael, rex fuper omnes reges, & creator omnium, cuius poffeffio funt caeli & terra, qui dominaris in excelfa altiffima caelorum, & in ima terrae, & in maria, & in abyffum, & in omnes dracones eorum. Adiuva nunc, quaefo, ancillam, quae fedet folitaria, cui nullus eft auxiliator praeter te. Quia fola hic fedeo, & fola habito in hoc palatio regis fine patre & matre, fola ficut pupilla infelix, quae victum per gratiam quaeritat de domo in domum, fic peto mifericordiam tuam, tuamque benignitatem e feneftra in feneftram in domo hac regis Affueri a die, qua huc abducta fum, usque ad praefentem diem. Nunc autem, Deus nofter, en anima mea eft

 quafi

(5) Vatic. plur. ובתהומיא *& in abyffos.*

(6) Editio Vatic. mendofe hic addit מכך, quod a codice abeft.

(7) Vatic. לאמתך *ancillam tuam.* Ita Iofiffon. Sed cod. Ambrof. fequitur hic pontificium.

(8) דאתבריה mendum edition. Vatic.

צב ידיי (1) לאיתקטלא סב יתה מידיי אן שפיר
קדמך: ואין לא תצבי למיסביה שיזיב כדין ירת
עאן רעיתך מן פום אריוותא (2) האילין די פתחו
ית פומיחון למיכל יתהון: ארום שמעית מאבהתי
ולחוד אישתעי (3) לי ארום אנת דברת ית (4)
אבהתנא מביני עממיא ואפיקתינון ממצרים
וקטלתא כל בוכרא (5) דמצראי בגינהון (7):
ויה עמך דברתא מביניהון וית ידך תקיפתא
ואדרעא (7) מרמם אחזיתא למצראי מטול עמך
ואעברתינון ביבשתא היך סוסא במדבראוהיך בעירא
בבקעתא ויהבת (8) לחמא מן שמיא לכפנהון
ולצחותהון אפיקתא להון מיא מן שמיר טינרא:
ולחוד מזונא דבישרא צפרי שמיא לשובע
אגיזתא (9) להון מיא מן טינרא רבא לאשלמא
רעותחן

(1) Edit. Vatic. ידי, & paullo infra מידי, mendose utrobique. In cod. adest repetitum iod in signum numer. plur. (2) Vatic. אריוותא.
(3) Vatic. cum aleph in fin., ut alibi.
(4) In edit. Vat. deest. Mendose, quum in cod. exstet.
(5) Vatic. plur. בכוריא *primogenitos*. Ambrosianus ביכריא. Ita etiam Iosiffon, nisi quod editiones hodier-

quasi in manibus meis, ut occidat. Tolle eam e manibus meis, si placitum hoc est ante te. Sin autem non vis tollere, libera nunc oves pascui tui ab ore istorum leonum, qui aperuerunt os suum, ut devorent illas. Etenim audivi a patribus meis, narratum quoque est mihi, quod tu eduxisti patres nostros e medio populorum, & egredi fecisti illos ex Aegypto, & occidisti omnem primogenitum Aegyptiorum propter illos. Et populum tuum eduxisti e medio eorum, & manum tuam fortem, & brachium excelsum ostendisti Aegyptiis propter populum tuum, & transire fecisti eos per aridam, sicut equum in deserto, & quasi iumentum in valle, & dedisti panem de coelo ad famem eorum, & ad eorum sitim eduxisti eis aquam ex durissimo lapide rupis; escam etiam carnis, & volucres coeli ad eos saturandos divisisti eis, aquam e rupe excelsa ad explendum desiderium illorum, & cibasti eos quadra-

hodiernae legunt *primogenitos eorum*, antiqua vero Conathi *primogenitos Aegyptiorum.*

(6) Ghimel pro nun mendum edit. Vatic.

(7) Vatic. & Ambros. ואדרעך *& brachium tuum.*

(8) Vatic. ויחבתא.

(9) *Scidisti*, vel *retribuisti eis.* Vatic. legit אגדתא *adduxisti* ex signific. Chald., vel *collegisti* ex signif. Hebr.

דעותרון הנתהון ארבעין שנין במדברא ארעא (1)
דלא יהבא ומחיתא קדמיהון מלכין רברבין
וגיוותנין ואחסנתינון ית ארעא (2) ויהבתא לחך
ארעא משבחתא אחסנתא (3) טבתא בסוגי
טבא (4) וכד חבו אבהתנא לשמך רבא מסרתינון
ביד שוביהון והוא אינון בגלותא יומא הדין:
ולחוד אנא איסתעא לי למימר דמלילתא בידא
דמשה עבדך ולחוד ברם דא במהויהון בארעא (5)
בעלי דבביהון לא ארחיקינון במלכותא דבבל
ולא אשבקינון במלכותא דמדי ופרס לשיציותהון
במלכות (6) דיון לאשנאה קייטי עמהון במלכותא
דארום ארום אנא (7) יהוה אלההון ביומי דגוג
ומגוג: וכדון לא סני לנא גלותנא דהינון מפלחין
יתנא בקשיו אילהין הינון אמרין ארום לא
מסרתינון (8) אנת בידיהון אילהן ית פיסליהון (9)

יורדן

(1) Vatic. בארעא *in terra.*
(2) Vatic. & Ambrof. ארעהון *terram eorum* melius.
(3) Vatic. & Ambr. אחסנתך *hereditatem tuam.*
(4) Vatic. & Ambrof. טובך *bonitatis tuae.*

ginta annis in deferto, terra inhabitata, & delevifti in confpectu eorum reges magnos, & fuperbos, & hereditare fecifti eos terram, & dedifti eis terram laudabilem in hereditatem bonam in plenitudine bonitatis. Quum vero peccaverunt patres noftri in nomen tuum excelfum, tradidifti illos in manus eorum, qui eos abducebant. Et ecce in exfilio funt illi hoc tempore. Narratum pariter eft mihi, & dictum, quod tu loquutus es per Mofem fervum tuum; propterea, etiam quum erunt illi in terra inimicorum fuorum, non alienabo me ab eis in regno Babylonis, nec derelinquam illos in regno Mediae & Perfiae, ut perdantur penitus in regno Graecorum, ut abrogem foedus meum cum eis in regno Edom; quia ego fum Dominus Deus eorum in diebus Gogi, & Magogi. Nunc autem non fatis eft nobis exfilium noftrum, quod ipfi fervire faciunt nos duriffime. At vero dicunt illi, quod non tu tradidifti eos in manus eorum, fed fculptilia fua cele-

(5) Vatic. בארע melius forma conftr.
(6) Vatic. במלכותא melius.
(7) Vatic. addit hic הוה.
(8) Vatic. מסרתנא *tradidifti nos.*
(9) Vatic. defect. & fing. פיסלהון male.

יודון ולהון יסגדון וישבחון למימר ארום אתון
מסרתון ית עמא דיהודאי בידינן: בגין כד (1)
עקת נפשא דאמתך (2) לרחקא ית עמא הדין:
ולמיסני יתהון היך ריחוק בזעא דלבוש איתתא
דוותא הכדין סניתינון וברם אסני וארחיק ית
כל לבושי תושבחתי וית כל מאני תיקוני שבהורי
וית כלילא דמלכותא דברישי ולא חדיתי מן
יומא דאיתוני הלכא עד הכא אילהן במימרך
בלחודך מלכי ואלהי: ואנת (3) אלהא אבוהו'
דיהמי קום כדון לימינא דאמתך יתיתרא יומא
דין די סבריה במימרך בטובך וברחמך: והב (4)
לי רחמין קדם אחשורוש מלכא ארום דחילא
אמתך יתיה היכמה דדחיל גדיא מן קדם
אריא (5): בבעו אלהא אמאיך יתיה עם בל
יעטוהי למיהוי נכניע' ומיתכביש קדם אמתך
בחינא וחסדא (6) ובשיבחרא ובשופרא די התין
לאמתך

(1) Ad marg. כן melius.
(2) Vatic. cum he inferto, ut etiam fub fin.
(3) Vatic. mendofe ואנא.

celebrant, eaque adorant & laudant, dicentes: Quoniam vos tradidiſtis populum Iudaeorum in manus noſtras. Propterea arctatur anima ancillae tuae ad abominandum populum hunc, & odio eum habendum adinſtar abominabilis fruſti veſtis mulieris menſtruatae, ſic ego odio perſequuta ſum illos. Odio etiam habeo & abominor omnia veſtimenta gloriae meae, & omnia inſtrumenta ornatus decoris mei, & coronam regiam, quae eſt in capite meo, nec laetata ſum a die, qua huc transtulerunt me uſque nunc, niſi in verbo tuo ſolo, Rex meus, & Deus meus. Tu ergo, o Deus pater orphanorum, exſurge iam ad dexteram ancillae tuae orphanae hac die, quae in verbo tuo confidit, in benignitate tua, & in miſericordia tua, & da mihi gratiam coram Rege Aſſuero, quia timet eum ancilla tua, ſicut timet ovis coram leone. Quaeſo, Deus, manſuetum fac illum omnibus conſiliariis ſuis, ut ſit humilis, & mitis coram ancilla tua ob gratiam, & benignitatem, & ob ſplendorem, & venuſtatem, quam dabis ancillae tuae, Deus meus. Et da in corde eius,

(4) Edit. Vatic. mendoſe יהב.
(5) Vatic. אריוא.
(6) Vatic. cum beth praef. repet. ובחסדא.

לאמתך אלהי : והב בליבביה למיסני ית בעלי דבביהון (1) ולמרחם ית עבדך ארום לבהון דמלכיא בידך אלהנא משבחא ודחילא ותקיפא ושיזבני כדון מדחילתיה דדחילית ואיסתפיתי ועלית קדמוהי בשום מימרך והב (2) דחלתך עלוהי ומיהברך דהעיל בלבביה למידחל מן קדמך מן בגלל דאיפוק מן קדמוהי בשלם :

מנין

פסוקיא דספרא נ״א: סליק תפלתו של מרדכי והפלת של אסתר וחלומותיו :

חוק :

(1) Ad marg. דעמך *populi tui.* Ioſiffon *inimicos tuos.* Sed Munſterus, ut in notis animadvertit Breithauptus, legit אויבינו *inimicos noſtros.* Reapſe in antiquiſſima, quae apud me exſtat, Ioſiffonis editione Abrahami Conathi, quam Munſterus habuiſſe videtur prae manibus, ad CPolim a bibliographis hucusque

eius, ut odio habeat inimicos eorum, & ut miſereatur ſervorum tuorum. quoniam cor regum in manu tua eſt, Deus noſter glorioſe, & terribilis, & fortis, & libera me nunc a timore illius, quem expaveſco, & metuo, & ingrediar ad eum in nomine verbi tui. Et pone timorem tuum ſuper eum, & benedic, ut immittas in cor illius timorem tui, ut hinc egrediar a conſpectu eius pacifice.

SUMMA

Verſiculorum libri LI. Explicit oratio Mardochaei, & oratio Eſtheris, & ſomnia illius.

FINIS.

relata, ſed quae Mantuae elaborata eſt, poſtrema haec lectio habetur. Ita etiam hic vertit doctiſs. Aſſemannius, etſi in Vatic. codice communis lectio pontificii codicis ſervetur.

(2) Edit. Vatic. mendoſe יהב.

Chal.

Chaldaicorum Estheris additamentorum variae lectiones ex antiquo codice msto, qui est in bibliotheca auctoris.

Recensens nuperrime codices meos hebraeo-biblicos, qui ascendunt nunc ad tercentos nonaginta, praeter expectationem ac fidem reperi, codicem XLII complecti & ipsum chaldaica Estheris additamenta. Codex hic, qui est membranaceus, in folio, duabus columnis divisus, charactere conscriptus quadrato germanico cum punctis, ad XIII saeculi initium ex mea conjectura & sententia referendus, sistit V Meghilloth, seu sacra volumina hebraicè cum Targum versibus alternis. Supra & infra paginas habetur Masora; sub finem vero charactere eodem germanico cum punctis occurrunt Estheris additamenta sub titulo כפר חלום דמרדכי, *libri somnii Mardochaei.* Hic idem titulus legitur quoque ad calcem, ubi & versiculorum summa, ut in Pontificio, describitur: מניין פסוקיא דספרא נ״א : סליק ספר חלום דמרדכי ותפלתו עם תפלת אסתר *Numerus versiculorum libri LI. Explicit liber somnii Mardochaei & orationis eius cum oratione Estheris.* Continet codex plures

plures infignes varias lectiones (ex quibus nonnullæ manifeftiffime pontificiis præferendæ), quas in nova hac editione cum eruditis lubentiffime communicamus.

	Cod. Pontificius	*Codex meus*
	אתחיל לכתוב תפלתו של מרדכי ואסתר	אתחיל ספר חלום דמרדכי
pag. 122.		
lin. 2	זעייא	זיעא
	ואכליותא	וכליותא
3	על	על אנפי ut Vatican.
4	עלמא	עלמא לחרא ut Vatican.
5	איתחזא	איתחזי
	ואתו	ואזלו fed primo ובכו cum Vatic.
pag. 124.		
l. 3	מגיחין	מגיחן, fic etiam infra lin. 6.
	ביני	בין
5		addit ut Vaticanus; ואפריש בין תרויהון
9	ונגהי	ונגה
10	אהרומם	ואתרומם cum Vaticano
14	בליבית	בלבבית ut Vaticanus
16	ואעיקיה	ומעיקית
pag. 126.		
l. 2	אלהא	אלהנא
3	ליך	לה

	Cod. Pontificius	*Codex meus*
lin. 4		קדמוהי addit ut Vatic. & Ambros.
5	בשופריך	בשופרין
7	ריבוניה	ריבון ut Vatic.
	איתכסי	איתכסא
8	לבי	לבבי
	דרוחא	דרוחי cum Vatic. & Ambr.
11	ביה	deest.
	למיגחין	למגחן
17	וסיועהון	לסיועיהון
pag. 128.		
l. 2		עליך תליין עיינינן ארום addit ut Vat. & Ambros.
5	לרגלי'	לרגלי ut Vatic.
	דחסידיך	חסידך
7	לאבהתנא	לאבהתא
	עבדיך	לעבדיך
8	בגלותנא	בגלותא fine suffixo.
	יומא	ביומא
9	בחוביינא	בחובינא ut Vatic.
	איזדבנא	איזדבננא ut Vatic.
	גלינא	גלינן ut Vatic.
11	רעיוני	רעיוניה cum Vatic.
pag. 150.		
l. 3	דחשיבן	דחשיבייך cum suffix. ut Vatic.
4	ואדבר	ואדכר ut Vatic, & Iosiff.
		l. 5

	Cod. Pontificius	*Codex meus*
lin. 5	ומחבבין	ומבכין
	מאחככתא	ut Vatic. מאחסכותך
6	אפרשיתכא	אפרישתא יתכא
11	לסלעמותכא	לסלעמותא (ſine ſuff. ut Vat. Ambr. & Ioſiff.
	ולשבח	ולשבחא
12	בהון	בכון ſermone ad Idola directo.
pag. 132.		
l. 3	והיכלהון	והיכליהון
5	פומא	ut Vatic. פומיא
6	והפוך	והפך
8	quod ad marginem notat Vatic. hic adeſſe *dimidium libri*, codex meus notat intra contextum.	
12	עקת	ut Vat. & Ambros. ערקת
13	לאקמותה	ut Vatic. לאקדמותיה
	דחלת	דחלתא
14	בישתא	ut Vatic. בישא
pag. 134.		
l. 4	אנפתא	אפהא
6	וברי	ut Vatic. ובארי
7	ועל	על
8	ובתחומא	ובתהומייא
9	לאמתא	ut Vat. & Ioſiff. לאמתך
10	בלחודוי	בלחודיי
11	ובלחודוי	ובלחודויי utrobique melius.
16	נפשי	נפשא

	Cod. Pontificius	*Codex meus*
pag. 136.		
lin. 1	מידיי	מן ידיי
2	תצבי	יתיצבי
3	עאן	ענאן
4	פומיהון	פומהון
5	אישתעי	ut Vatic. אישתעא
7	דמצראי	דמצריכ[illegible]
9	ואדרעא	ut Vat. & Ambr. ואדרעך
13	לשבוע	לשובעא
14	מיא מן טינרא רבא	מן ימא רבא
pag. 138.		
l. 1	ארעא	לארעא
3	ארעא	ארעהון melius, ut Vat. & Ambros.
4	אחסנתא	ut Vat. & Ambr. אחסנהך
	בסוגי	בסוגעי
5	טבא	cum Vat. & Ambr. כובך
8	בארעא	melius, ut Vatic. בארע
11	במלכות	melius, ut Vat. במלכותא
12	אנא	אנא הוא
13	ומגוג	מגוג
14	אילהין	deest. melius.
	ארום	אחה
15	מסרתינון	recte, ut Vatic. מסרתנא

pag.

Cod. Pontificius		*Codex meus*
pag. 140.		
lin. 2	בר	כן melius, ut Pontif. ad marg.
7	דברישי	דברישיה
8	במימרך	addit בטובך וברחמך
14	אריא	אריווא
16	וחסרא	לחסרא
pag. 142.		
l. 7	מן קדמוהי	מקדמוהי

VI.
APPENDIX
DE CELEBERRIMO CODICE
SAMARITANO TRITAPLO
BIBLIOTHECAE BARBERINAE.

§. I.
Quis primum Barberini codicis specimen ediderit? CC. VV. Biornstahlius, ac Hwiidius emendantur.

Vix duobus abhinc mensibus editum est Andreae Christiani Hwiidii, iuvenis praestantis ingenii, ac multiplicis doctrinae, specimen versionis Arabico-Samaritanae tritapli codicis Barberini (1). quod amici mei nonnulli (2), quorum sapientiae, iudicio, voluntati multum tribuimus, qui in epistola eruditissimi Georgii eidem specimini adnexa legerant, aliqua me, quum Romae essem, scitu haud indigna de celeberrimo eo codice

(1) Prodiit Romae una cum epistola cl. Georgii de variis Arabic. vers. generibus in 8. 1780.

(2) Inter hos nominandi mihi sunt in primis clarissimi, doctissimique viri Fabricy, ac Reggi.

dice obſervaſſe, enixe poſtularunt, ut eadem huic meo opuſculo appendicis loco ſubiicerem. Amicorum votis, quibus primum reſtiteram, elapſis tandem diebus victus, obſervatiunculas illas meas, quaecumque eae ſint, hic exhibeo, quibus quae hucusque de illo cimelio, unico ſane ac pretioſiſſimo, ſcripta ſunt, partim ſuppleri videntur, partim emendari. Nonnulla de hoc codice Peireſcius, Morinus, Waltonus, Gaſſendus, Le-Longius, Wolfius, ut apud ſacros criticos, ac bibliophilos pervulgatum eſt, delibaverant, ac Morinus quidem, etſi ſero nimis, ac nonniſi poſt peractam, ut ipſe teſtatur (1), Samaritani Pentateuchi editionem codicem hunc a Peireſcio accepiſſet, textum nihilominus Hebraeo-Samaritanum codicis accurate contulit, eiusque varias lectiones edidit in opuſculis ſuis Hebraeo-Samariticis (2), ſub nomine codicis trilinguis. Has ipſas varias lectiones, nova, ut arbitror, inſtitu-

(1) In praef. ad *annotationes in translationem Samariticam.*

(2) *Opuſc. Hebr. Samar.* 12. Pariſ. 1657. part. II, qua continentur var. lect., & lex. Sam., pag. 28. ſeqq. usque ad 87.

ta codicis collatione, quatuor abhinc annis in fuis bibliis recudit Beniaminus Kennicottius, affignato Barberino codici numero 504. Nemo tamen illorum auctorum fpecimen aliquod integri codicis, aut portionem aliquam, qua eius ratio & oeconomia innotefceret, vulgavit, lausque haec, diu poft Peirefcii fata delato in Italiam codice, refervata eft doctiffimo Italo, Iofepho Blanchinio, qui omnium primus Barberini codicis typum in fuo Evangeliario edidit (1), integram codicis paginam tritaplam exhibens, qua luculenta Samaritani textus, Samaritanae verfionis, verfionis item Arabico-Samaritanae fpecimina fiftuntur a verficulo 30 capitis V Numerorum usque ad dimidium verf. 9 capitis VI. Ob fummam autem codicis celebritatem, doctorumque hominum ftudium, merito mirabatur Blanchinius neminem ante fe hoc praeftitiffe. *Quamvis*, inquit is, *ftudiofe fecerint aliquot eruditi homines, ut indicarent nobis hunc Pentateuchum Barberinum, & alterum maioris etiam antiquitatis, qui exftat in bibliotheca Vaticana, nullus tamen alterutrius formas characterum ad hanc diem exhi-*

(1) *Evang. quadr.* part. II. poft pag. 604.

exhibuit, ut mirum ſit eas tamdiu latuiſſe, cum tam apertis, ac tam celebribus in bibliothecis codices illi exſtarent (1). Corrigendus ergo eſt Iacobus Ionas Biornſtahlius, eruditus Svecus, qui in epiſtola in noſtri codicis illuſtrationem ſcripta ad doctiſſimum Fabricy (2) magna fide conſcripſit, verſionem Arabicam noſtri codicis nonniſi ex quibusdam, quae ex Uſſeriano ms. Caſtellius produxerat, vocabulis antea doctis innotuiſſe, non modo Blanchinianum ſpecimen ignorans, ſed & ea, quae ex ſuo fragmento in theſauro philologico, & in Smegmate orientali ante Caſtellum produxerat Iohannes Henricus Hottingerus (3). Corrigendus autem potiſſimum laudatus Hwiidius, qui Bioruſtahlium fidenter ſecutus in nuperrimo ſuo ſpecimine ſic ſcribit: *Verſio Arabica, quae columnam mediam occupat in noſtro codice, & ſcripta eſt litteris Samaritauis, penitus fere hucusque ignota fuit eruditis; numquam enim neque integra, neque pars eius ex hoc manuſcripto prodiit in lucem.* Et infra: *Ut ipſi*

K 5 iudi-

(1) Cit. loco pag. 629.

(2) *Lettre de M. Iacques Ionas Biornſtahl.* Vid. Fabricy *des titres primitifs* tom. I. pag. 373. ſeqq.

(3) *Theſaur. philol.* pag. 277.

indicare quodammodo valeant eruditi de huius versionis indole, descripsimus partem eius integram, quam tibi, lector erudite, hic oculis subiicimus. Cum nemo ante nos fecerit, id gratum fore iis speramus, qui operam dant criticae sacrae (1).

§. II.

De Barberini codicis possessore doctorum virorum alucinationes.

Accurata sunt, quae de hoc codice Peirescius, & Morinus conscripserant. Sed post Peirescii obitum Le-Longius, ac Wolfius alterum ex Peirescianis codicibus cum tritaplo confuderunt. Tres diversos Samaritanos Pentateuchos possidebat Peirescius, quos Morino commodaverat, quosque in epistola ad eumdem Morinum (2) diligentissime enumerat. Ex tribus hisce codicibus binos, seu primum & secundum, quem Peirescius nominat, Regi Christianissimo dono dedit Peirescius ipse, & reapse in bibliotheca regia reperiuntur sub numero 310, 311, adhuc cum Peirescii

(1) *Specim. ined. vers.* pag. 16. & 18.
(2) *Antiquitates eccl. orient.* ep. XXXVI. pag. 195. edit. Lips., 179 mend. ed. Londin.

refcii nomine, eiusque gentilitiis infignibus, ut teftatur recens auctor Abbas Du Contant (1), qui utrumque hunc, olim Peirefcianum, nunc regium Samaritanum Pentateuchum longo tempore prae manibus habuit, & accuratiffime cum Oratoriano contulit. Tertium, feu tritaplum Barberino Cardinali teftamento legavit. Porro cum in recentiori ex prioribus duobus codicibus, qu & ipfe in folio eft, in fronte fuppletum fit, tefte Peirefcio ipfo, folium antiquioris Pentateuchi polyglotti, feu bilinguis, qui Hebraicum textum, & Arabicam verfionem referebat, hinc forte enata eft Le-Longii, aliorumque alucinatio, codicem hunc cum tritaplo confundentium. Quidquid fit, tritaplum codicem a Morino defcriptum bibliothecae regiae mendofe adfcribit Le-Longius, & quod Gaffendus de tritaplo fcripferat, de fimplici anni DCCCCLXVII male accipiens, hunc ipfum per errorem a Peirefcio Card. Barberino teftamento legatum fuiffe teftatur (2). Le-Longii errorem fecutus eft Wolfius (3), fecutus eft Ken-

(1) *Effai fur l'écriture fainte* pag. 178. in notis.
(2) *Bibliotheca facra* tom. I. pag. 85.
(3) *Biblioth. Hebr.* tom. II. pag. 432.

Kennicottius, qui affirmat, Barberinum codicem non solum admodum mancum esse, sed neque, si Le Longio fides habenda, antiquum (1), quod reapse de postremo codice Samaritano simplici anni DCCCCLXVII dixerat Le-Longius, non de tritaplo, quem paullo superius definito anno MCCXXVII exaratum esse tradiderat.

§. III.

De errore catalogi mss. codicum Parisiensium.

Hanc eamdem alucinationem attribuit Biornsthalius auctoribus catalogi mss. codicum regiae Parisiensis bibliothecae, qui codicem ipsum ob oculos habebant: *C'est une grande méprise*, inquit is, *& plût à Dieu, que pour le bien des lettres & de la bibliographie, il n'y en eut point d'autres! c'est, dis-je, une faute dans le catalogue des mss. de la bibliothéque du Roi de France, tom. 1. pag. 50., que d'y avancer, que la même bibliothéque possede en trois langues le ms. Samaritain de Peiresc . . . . . Il ne falloit que sçavoir lire, quand on tenoit le ms. entre ses mains, & ne pas copier les fautes des autres. Quelle foi peut-on désormais ajou-*

(1) *Differt. II. super ratione textus Hebr.* pag. 526. seq. vers. Lat.

ajoûter à l'histoire littéraire, lorsqu'une simple liste de livres, faite sur le lieu, est si fautive. Enfin c'est à Rome, & non pas à Paris, que l'on doit chercher ce fameux ms (1). Haec de regiae bibliothecae praefectis doctus Svecus, qui nescio, num merito eos accuset, quod inconsulto ac temere Le-Longii errorem sequantur. Scripserat enim Le-Longius bibl. sacr. pag. 7: *Pentateuchus Hebraeo-Samaritano-Arabicus, charactere Samaritano exstat in biblioth. regia cod.* 310. Et pag. 84. ex Morino: *Secundus codex est trilinguis, ac charactere Samaritano exaratus. In medio est Arabica versio, a lateribus Hebr. textus, & Samariticus . . . . Biblioth. regia cod.* 310. *Emptus fuit hic codex Damasci anno Christi* MDCXXXI. Contra vero catalogi auctores sic loquuntur: *Codex membranaceus iussu Nicolai Peirescii emptus Damasci anno Christi* MDCXXVIII. *Ibi continetur Pentateuchus Samaritanus.* Non dicunt ii codicem tritaplum, non trilinguem, seu Hebraeo-Samaritano-Arabicum, ut dixerat Le-Longius, sed simpliciter Samaritanum, non emptum Damasci anno MDCXXXI, ut emptus est tritaplus, & ut mendose Le-Longius pronunciat, sed anno MDCXXVIII, ut

emptus

(1) Cit. loc. pag. 174.

emptus eſt codex ſimplex Samaritanus primus Peireſcii. Ergo non de tritaplo, ſed de ſimplici Peireſciano primo, ut mihi quidem videtur, loquuntur eruditi illi auctores, dum commemoratum codicem, eiusque titulum, ac contenta deſcribunt. Hinc Houbigantius paullo poſt editum regium mſs. codicum catalogum, non ab huius auctoribus, ſed a Le-Longio codicem illum regiae bibliothecae adſcribi teſtatus eſt, ut infra videbimus, nec catalogi, ſed Le-Longii auctoritate ſe motum, ut tritaplum codicem a cuſtodibus ipſis regiae bibliothecae exquireret. At vero ſi in codicis deſcriptione, titulo, & anno non errant illi auctores, ut a Le-Longio factum fuerat, in eo errant, quod in nota immediate ſequenti, quae Morinus de tritaplo ſcripſerat, inconſiderate ſimplici attribuant. Ita factum eſt, ut qui in codicis titulo & anno deſignando Le-Longium emendaverant, in exſcribendis Morini verbis errantem ſint ſecuti. Porro a falſa Le-Longii deſcriptione recedentes, recte mihi videntur clariſſimi viri, quod manibus terebant, legere ſciviſſe, mirandumque eſt Biornſthalium haec obiicere, qui paullo ante ſummam ſe ipſum teſtatur in legendo Sama-

rita-

ritano codice difficultatem fuiſſe prima fronte expertum. *Il eſt tout écrit en lettres Samaritaines. Auſſi au premier aſpect ſe trouve-t-on beaucoup dépaysé, & la lecture en devient embaraſſante.*

§. IV.

In Gallia diu pervulgatum regiam bibliothecam non poſſidere Peireſcii tritaplon.

Magis autem miror tanto hiatu haec Biornſthalium reprehendere, tantaque emphaſi ſubiicere, Romae tandem, non Pariſiis exquirendum eſſe tritaplum codicem, ut primus eſſe videatur quaſi e caelo delapſus, qui nos id doceat, primus, qui detexerit, Galli vero, & Itali nec ſciant, nec intelligant, quod poſſideant. At vero in Gallia longe ante Biornſtahlium, iamque ab anno MDCCXLVI notum, pervulgatumque erat falſum eſſe Le-Longium, codicem tritaplum non exſtare in bibliotheca regia, atque eum, quem tritaplum crediderat Le-Longius, eſſe Samaritanum ſimplicem, hocque prae caeteris ſciebant, faſſique fuerant cuſtodes ipſi bibliothecae, quos Biornſtahlius accuſat. En quae eo anno in ſuis prolegomenis conſcripſit Houbigantius: *Alium codicem Samaritanum memorat Morinus trilinguem, & Samarita-*

nu

no charactere exaratum, in cuius medio est versio Arabica, a lateribus textus Hebraeus, & Samariticus, multis foliis lacerum, sed in iis, quae supersunt, magna cum diligentia, & elegantia exaratum, quem codicem Iacobus Le-Long adscribit regiae bibliothecae num. 310. *notatum. Sed eum ego cum poposcissem bibliothecae regiae custodes, illi mihi responderunt, me ab ipsis petere id quod non haberent, neque alium codicem Hebraeo-Samaritanum in regia bibliotheca esse, praeter eos duos Peirescianos, quos mihi commodarant* (1). Haec procul dubio non animadvertit cl. Hwiidius, qui Biornstahlii verba eiusque notitiam, ut novissimam summa fide probavit. Observo etiam Montfauconium utrumque codicem regium Samaritanum simpliciter nominare, nulla facta tritapli, vel trilinguis codicis mentione.

§. V.

In Italia diu notissimus, ac celebris Barberinus codex.

In Italia autem longe item ante Biornstahlium notissimus erat codex Barberinus, iamque ab anno MDCCXL. Blanchinius insigne, ut vidimus,

(1) *Proleg. in sacr. script.* pag. 185. edition. Paris. in 4.

dimus, huiusce cimelii ſpecimen ediderat. In Italia Le-Longii errorem iampridem detexerat, & animadverterat doctiſſimus Apameae Archiepiſcopus Stephanus Evodius Aſſemanius, monueratque Vaticanos codices illuſtrans, egregie falli Le-Longium, nec recentem, & ſimplicem, ſed trilinguem eſſe Samaritanum Pentateuchum Peireſcianum, qui in bibliotheca Barberina ſervabatur (1). At vero ſi merito in hoc Le-Longium emendat Aſſemanius, errantem deinceps in eo ſequitur, quod codicem alium trilinguem in bibliotheca Pariſienſi exſtare putat, & rectiſſime praeterea eum de Sam. Pentateucho diſſerentem immerito ibidem redarguit, quod Samaritanum Pentateuchum cum Samaritana verſione confuderit. Referens enim codicem I. Vaticanum, qui ſiſtit Pentateuchum Hebraeo-Samariticum: *Iacobus Le-Longius*, inquit is, *hunc codicem cum Pentateucho Samaritano Samaritanis litteris, & ſermone exarato perperam confundit. Sic enim in ſua bibliotheca ſacra ſcribit: Pentateuchum Hebraeo-Samaritanum, ſeu Hebraeum litteris Samaritanis exaratum hic referre placuit ;*

(1) *Catal. mſſ. cod. Vatic.* tom. I. pag. 457. ſeq.

cuit; discrepat enim ab Hebraeo-Iudaico, non solum characteribus, verum etiam multis identidem accessionibus, iuxta quas facta est Samaritana interpretatio. An ille ante versionem LXX interpretum adornatam exstiterit, an fuerit ex Hebraeis, Graecisque codicibus conflatus, certe nihil ferme statui potest. Dicam tamen codicem hunc quibusdam in locis ad versionem Graecam LXX interpretum propius accedere quam ad ipsum textum Hebraeum (1). *Haec Le-Longius, quae tamen non ad Pentateuchum Hebraeo-Samaritanum, seu Hebraeum Samaritanis litteris exaratum, sed ad alterum Samaritana lingua, & charactere scriptum referenda esse perspicuum est* (2). Immo vero pace tanti Praesulis, harum alioquin rerum callentissimi, contrarium perspicuum est, atque in eumdem ipse errorem manifesto impingit, quem in Le-Longio, & paullo post in Harduino reprehendit. Reapse enim de Pentateucho ipso Samaritano dicunt hi auctores, quod neque cum Hebraeo, neque cum Graeco conveniat, confunditque doctissimus vir Samaritanum Pentateuchum cum Samaritana versione, tum in allato textu, tum deinceps saepe, ac prae-

(1) Le-Long. *biblioth. sacr.* tom. I. pag. 83.
(2) *Cat. mss. cod. Vatic.* cit. pag. 456.

praesertim pag. 461, ubi quae Samaritani de ipsorum codice legis in voluminis modum Sichemi a temporibus gratiae servato ad Ludolphum conscripserant, quaeque de eo Huntingtonus tradiderat, ipse de Samaritana eorum versione perperam interpretatur.

§. VI.

Aetas codicis. Varii de ea bibliographorum errores.

Ad codicis aetatem quod attinet, illud primum monemus insigniter alucinatum eum, qui in prima codicis pagina haec conscripsit a cl. Simone Ballerinio Barberinae quondam bibliothecae custode Blanchinio communicata. *Codex hic & antiquissimus, & singularis, inter VII. saeculi codices sine haesitatione recensendus, bibliothecae Barberinae fuit traditus a Fabricio Peiresc, ut patet ex inscriptione litteris grandioribus extrinsecus super alteram tegminis partem exarata* (1). Confundit enim, qui haec conscripsit, aeram hegirae cum christiana, quumque sub finem Numerorum legeret, vel saltem legi sciret conscriptum esse codicem, שנת ארבע ועשרים ושש מאות, *anno sexcentesimo vigesimo quarto*, non animad-

(1) Apud Blanch. *Evang. quad.* parte II. pag. 630.

vertens quod sequitur, למלכות ישמעל, *regni Ismaëlis*, annos hos turcicos de christianis accepit, & inter VII saeculi codices sine haesitatione codicem hunc retulit, qui est DCXXII annis recentior, totidem scilicet annis, quot aera christiana Ismaëliticam superat. Obiter animadverto aleph pro ain in vocabulo ארבא purum esse, ut puto, typographicum Hwiidiani speciminis mendum, ut est alterum למלקות cum koph loco caph. In textu enim tum a me, tum a Biornstahlio descripto exstat illic ain. Samaritanos litteras, ain, he, & cheth non habere observaverat in suo Itinerario R. Biniaminus Tudelensis; sed falsa est haec observatio, ac facto ipsi contraria, ut animadvertunt Morinus, Scaliger, Drusius, ac Cellarius. *Turpis ac Iudaeo digna criminatio*, inquit Cellarius, *quam vel ipse conspectus Samaritanorum codicum confutat* (1). Illas quidem litteras saepe permutant Samaritae, sed non reiiciunt, quidquid contra obiiciat Serarius. Sed anni hi hegirae, ut a Samaritanis supputantur, sunt ne solares, an lunares? Morinus lunares credidit. Hinc in praefatione

(1) *Collectan. Samar.* Vide Ugolin. *thesaurus antiq. sacr*, tom. XXII. col. 644.

fatione ad Sam. Pentateuchum, codicis annos ad noſtros reducens, annos octodecim, quot a ſolaribus lunares anni ſuperabantur, ademit, ſcripſitque codicem noſtrum exaratum eſſe anno MCCXXVII. Sic de annis lunaribus Le-Longius, Wolfius, Aſſemanius, auctores catalogi Pariſienſis, aliique Morinum ſecuti interpretati ſunt, quibus Biornſtahlius acceſſit. Sed ſibi ipſi, quod auctores hi non animadverterunt, in hoc conſtans non fuit Morinus. Etenim ſcribens ipſe ad Petrum de Valle de epigraphe alterius Pentateuchi Samaritani anno DCCCCXX. Iſmaëlitico conſcripti, annum hunc reſpondere aſſerit chriſtiano MDXLII (1). Qua de re cum a Petro de Valle reprehenderetur Morinus, quod ſolares feciſſet annos Samariticos, novis datis litteris ipſe regeſſit, nonnulliſque productis rationibus confirmare etiam conatus eſt, Samaritanos, ut Hebraeos etſi ab hegira numerent, annis tamen uti ſolaribus (2). Itaque alii maluerunt Barberini codicis epigraphen de annis ſolaribus interpretari.

L 3 Ex

(1) *Antiquit. eccl. orient.* epiſt. XXI. pag. 196. edit. Lond., 216. Lipſienſis.

(2) *Antiquit. eccl. orient.* epiſt. XXV. pag. mendoſe not. 136. edit. Lond., 245. edit. Lipſ.

Ex his eſt nuperrimus Hwiidius, qui tamen mendoſe anno DCXXIV codicis reſpondere aſſerit annum MCCXLIII (1). Etenim ſi annis ſolaribus DCXXIV addantur anni hegirae, annus ille incidit in annum MCCXLV completum, vel in annum decurrentem MCCXLVI. Difficile tamen eſt quaeſtionem hanc dirimere, quum utrumque annorum, ac menſium genus in uſu ſit apud Samaritanos, ut conſtat ex eorum ſcriptis, & epiſtolis, ac manifeſte teſtetur Scaliger ſe ab Ægyptiis Samaritis accepiſſe typum anni Samaritani cum utraque annorum ſolarium, ac lunarium ſupputatione (2).

§. VII.

Aera codicis recentior. Inſignis de ea Hwiidii alucinatio.

Diverſa ac recens codicis aera ſub Deuteronomii finem reperitur, ubi dicitur abſolutus codex die XXIV menſis tamuz שנה ז ופ וח ק שנה. In altero hoc eruendo codicis anno vehementer alucinatur Hwiidius, qui hac epigraphe indicari putat,

(1) *Specim.* pag. 12. & 20.
(2) *De emend. tempor.* pag. 664.

putat annum hegirae DCCXCIX, Christi MCCCLXXXXVI, huncque annum sine ulla haesitatione ea comprehendi definit (1). Nam ex prioribus quatuor litteris, quas ipse in supputationem assumpsit, nonnisi binae assumi debebant, duplex autem vau, seu coniunctio omitti, quae ad supputationem non pertinet. Sic coalescet summa annorum LXXXVII, non LXXXXIX, ut ipse conscribit. Duae vero postremae litterae, quibus centenaria designantur, non septingentos, sed octingentos annos manifestissime denotant. In eo etiam sibi non constat clariss. vir, quod priorem aeram codicis de solaribus annis, ut vidimus interpretetur, hanc de lunaribus. Ut enim annus hegirae DCCLXXXXIX respondeat anno MCCCLXXXXVI, demendi sunt an XXIV, quot videlicet anni solares lunares superant. At vero annum non solum ex Biornstahlio, qui recte eum coniecerat, sed & ex manifesta supputandi ratione, quam in priori epigraphe tenuerat Samaritanus codicis scriba, eruere certo poterat Hwiidius. Eadem enim utrobique est, nisi quod in prima totidem integris verbis ea facta sit, con-

L 4 tra

(1) *Specim.* pag. 15.

tra in hac totidem litterarum compendiis. Haec autem compendia, potiſſimum in epigraphis, frequentiſſima ſunt apud Samaritanos, iisque plena eſt tum recentior haec noſtra epigraphe, de qua diſputamus, tum altera codicis II Samaritani, qui in Vaticana adſervatur (1). Quid quod in hac noſtra conſuetum ipſum numerorum compendium antecedit, nempe וכ loco ועשרים *& viginti.* Si ergo reſolvantur haec litterarum compendia, & integri, ſeu integris vocibus, non monadicis ſignis numeri deſcribantur, omnis evaneſcet difficultas, haecque erit epigraphe : והיה חסולה . . . . ארבע ועשרים מז תמח שנת שבע ושמונים ושמונה מאות שנח. *Et fuit finis* . . . . *die* XXIV *menſis tamuz anno octingenteſimo octuageſimo ſeptimo*, qui ſi de annis ſolaribus accipitur, incidit in annum chriſtianum MDVIII, vel MDIX incompletum, ſi de lunaribus, qui annis XXVI a ſolaribus deficiunt, in an. MCCCCLXXXII. Iam haec ſcripſeram, cum commodiſſime ad me doctiſſimi amici mei Ioh. Chriſtophori Amadutii humanitate pervenit ectypon recentis huius epigraphae a ſe accuratiſſime deſcriptum, ex quo miri-

(1) *Catal. mſs. cod. Vat.* tom. I. pag. 465.

mirifice hucusque obfervata confirmantur. Etenim poft numericas illas litteras praeter confuetum punctum inferius in codice confpicitur quoddam veru, quo Samaritani litterarum compendia defignant, & quo in hac ipfa epigraphe fcriba ceteras omnes abbreviationes conftantiffime indicat. Itaque nulla ratione dubitari poteft, quin hic folitariae illae litterae pro integris numeris, vel integrorum numerorum compendiis ponantur. In thefauro epiftolico La-Croziano (1) Philippus Oufeelius quaerit de aera fequenti ms. codicis Samaritici Lugduno-Batavi: במרינת צפד --- בשנת-א-כ-ז-ק: Eadem eft ac in noftro codice fupputationis, & aerae defcribendae ratio, nihilque aliud idcirco, ut ego quidem opinor, ea innuitur, nifi exaratum effe codicem *in urbe Saphet, .. anno feptingentefimo quinquagefimo primo hegirae.*

§. VIII.

Recentior codicis epigraphe integra nunc primum producitur, ejusque aera cum antiqua conciliatur.

Summam recentioris huius aerae cum antiqua illa Numerorum, & Levitici conciliandi difficul-

 tatem

(1) *Thef. La-Croz.* tom. I. pag. 314.

tatem fensit Biornstahlius. *Qui est-ce qui pourra*, subdit is, *accorder la même année avec l'autre désignée deux fois dans ce ms.? . . . Mais, après y avoir bien réflechi, j'ai trouvé dans le ms. même un moyen de résoudre cette difficulté. J'ai de bons arguments, qui me font croire que les derniers feuillets du Deutéronome sont rapiécés d'après un autre ms. postérieur de II. siécles & demi à notre Pentateuque Samaritain. Il seroit trop long d'en produire les preuves; je les réserve pour une autre occasion.* (1). Hanc eandem difficultatem fensit & Hwiidius, quam *expediendam*, inquit, *relinquimus doctioribus, nisi nobiscum credere velint librum Pentateuchi exaratum esse tempore remotiori* (2). At vero difficultatem omnem apertissime tollit epigraphe ipsa, quam uterque ille auctor ob oculos habere poterat. Si enim prioris epigraphae verba legisset Biornstahlius, haud tot ipse rationes, ac coniecturas exquisiisset, quibus non frustra credere videretur recentiori manu suppleta postrema codicis folia. Integram hic nos hanc epigraphen exhibemus, prout eam ad nos paucis abhinc diebus laudatus Amadutius transmisit.

אכתבת 1

(1) *Lettre* cit. loc. pag. 376.
(2) *Specim.* pag. 15.

1 אכתבת .זאת התורה הקדושה בשלשה לשונה

2 וכתב בה מן כי יביאך עד אחרונה

3 עפרה מסכינה

4 סגי החטא והפשע ועונה

5 הצריך אל רתות יהוה רחמנה

6 יעקב בן יוסף בן משלמה .בן יוסף כהנה

7 הלוי בדמשק על שם סהבה וסמוך קהלה
וארכונה

8 ויקירה וקראה וצלאה וחש וכת ושם (1) קרש
אלפנה

9 העשה טהבתה ברן זבנה

10 עבר יהוה בן סהב וסמוכה רבה וארכונה

11 יויקי וקר וצל וחשובה וכתובה אב יהרנה

12 דמבני הכפית והוא בפעם ההוא בדמשק שכונה

13 והוה חסולה .בעזרות יהוה אל קנא

14 ביומה הברוך תנינה

15 והוא ארבע עשר .יום מן חדש גמרי אחרונה

16 המזדמן ארבע וכ מן תמוז שנת ז יפ וח ק
שנה (2)

17 תחי בריכה עליו ועל מה לו מן בנה

18 וימלי

(1) Supra hoc verbum, hoc aliud fuppletum eft, היד, abbreviate pro הידוע, ut ego interpretor.

(2) in hoc verfu 16 referendo ter mendofe legitur Samech pro Zain in Hwiidiano fpecime pag. 15.

18 וימלי ברה יקירי לגבה בנה ובן בנה
19 בשלשה והמלך זבן עמבם מוימנה
20 מודאה לאלה דמן סעד בשמח ושרכנה

§. IX.

Latina epigraphae versio. Criticae ex ea observationes.

1 *Scripta est haec lex sancta triplici lingua;*
2 *scripsitque in ea a verbis* Quando introducet te *usque ad finem*
3 *pulvis, pauperrimus,*
4 *repletus peccato, & praevaricatione, & iniquitate,*
5 *indigens, ut haec Deus Dominus misericors benigne dimittat,*
6 *Iacob filius Ioseph filii Mescullama, filii Iosephi sacerdotis,*
7 *Levita in Damasco in gratiam domini, vel senioris, rabbini synagogae, ac principis,*
8 *honoratissimi, biblici, pii, aestimatissimi, religiosi, celebris, cornu doctrinae,*
9 *Facientis bona in hoc tempore*
10 *Eved-Adonai, seu servi Domini, filii domini Rabbini magni, & ducis*

11 *Glo-*

11 *Gloriosi, biblici, pii, aestimati, religiosi, patris amplitudinis,*

12 *Qui est ex filiis fractionis, tunc Damasci commorantis,*

13 *Fuitque finis auxilio Domini, Dei aemulatoris,*

14 *Die, quo benedicti sunt dracones, vel balaenae,*

15 *Qui est decimus quartus dies mensis giumadi secundi,*

16 *Respondetque diei XXIV mensis tamuz anni octingentesimi octuagesimi septimi* (1).

17 *Sit benedictio super illo, & super eo quod est ei ex filio eius,*

18 *Repleatque filium eius pretiosum celsitudine, filium eius, & filium filii eius.*

19 *Tripliciter, & regem, & filium Ambam fidelem eius.*

20 *Confiteor Deo, qui sic adiuvit (me), in laetitia, & quiete, vel securitate.*

Multa ex hac epigraphe eruuntur, ac primo quidem codicem certissime suppletum fuisse manu recentiori. 2. Ad recentiorem hanc foliorum restaurationem referendam esse novam Deuteronomii aeram. 3. Codicem suppletum fuisse a vers. 29.

(1) Quatuor hi versus, 13, 14, 15, 16, a Bioernstahlio etiam, ac Hwiidio producuntur.

29. cap. XI. Deuteronomii usque ad finem, ac proinde suppleta fuisse integra viginti tria capita, & quatuor postremos versiculos capitis XI. 4. Hoc factum esse a quodam Iacobo ben Ioseph Levita, Samaritano urbis Damasci. 5. Hoc contigisse ducentis & sexaginta tribus post annis a prima codicis descriptione. 6. Finitam esse novam hanc foliorum restaurationem, non die lunae, ut male notant Biornstahlius, ac Hwiidius, sed die iovis, seu feria quinta hebdomadae, qua Deus benedixit draconibus, vel balaenis. 7. Falso hariolari Biornstahlium suppleta haec fuisse ex alio Pentateucho duobus & amplius saeculis posteriore. Scriptio utique est duobus & amplius saecularis recentior, non eius typus & exemplar, & male ex recentiori illius aetate recentior huius aetas colligitur, quum contra potius valeat illatio. 8. Neque solam aeram esse recentiorem, neque integrum Pentateuchi librum, qualis exstat, exaratum esse remotiori aetate, ut credere videtur Hwiidius. 9. Tandem aeram hanc & constantissimum rythmum in singulis viginti versibus servare, & clarissimam esse, atque idcirco rursus errare, ac falli Biornstahlium, qui scribit,

que

que les rimes en question n' ont ni rime, ni raison (1).

§. X.

Inedita alia, nec hucusque memorata rythmica codicis epigraphe cum Latina interpretatione exhibetur.

Ante priorem aeram, quae legitur sub finem Numerorum, & Exodi, utrobique habetur fusa alia, etiam rythmica, quadraginta duorum versuum epigraphe, qua in gratiam Abi-Sihadae dicitur descriptus codex, & multa in eius laudem, & in laudem legis, ac codicis, eiusque conservationem dicuntur. Epigraphen hanc, ut & aliam, quam subiiciemus, etsi utraque ad codicis historiam pertineat, penitus tamen, quod vehementer mirati sumus, omiserunt Biornstahlius, ac Hwiidius, nosque pergratam eruditis rem facturos arbitramur, si eam etiam integram hic cum Latina nostra interpretatione sistamus, qualem ex codice ipso, quem non semel, quum Romae essemus, pro clariss. Garatonii bibl. Barber. Praefecti humanitate contulimus, nos ipsi accuratissime descripsimus.

ואת: 1

(1) Cit. *Lettre* pag. 376.

1 זאת התותה הקדושה
2 תורת גביר כל צעומים
3 הכביא אשר קבלה
4 מן אלהים מן השמים
5 היא כתיבה בשלשת
6 לשונים במחכומום
7 לזקן הנכבד הרב
8 חנבון רב כל חכומים
9 ארכון קהלה וסמוך (1)
10 זה הדור בחסדים רמים
11 הזקן אבי סיעדת
12 אשר חסדיו חכימים
13 בן ארכונח טבה אבי
14 חסדיה טבים ורמים
15 אשר מבני פינמה
16 כרן *) ארכונים ראמים — *) pro קרן
17 אקים חתורה הזאת
18 בעדות עצום ועצומים
19 חרם לכינו ולנגדו
20 עד עולמי העולמים
21 כחרם הקדש תמיד ובתרון
22 לא תכרת כל חימים
23 לבנין ולבן בניו
24 אשר בצדק קעמים
25 לא תמכר ולא תגאל
26 אלא תהיה חרם תמים
27 אקימה

(1) Sub fin. Numerorum, ubi haec epigr. reperitur, verbum hoe omittitur.

27 אקימח כמשפט הזת
28 ואלה מעשים תמימים
29 חהי הברכות אשר בת
30 הוסיף לו בכל המקומים
31 יכחשו לו איביו
32 עד לפניו לא קעמים
33 ימלך טוב הצת אלהים
34 נא בשני העלומים
35 דברי ברכות הזאת
36 התורת לו מתקומים
37 ילמד בת בנים ובני
38 בנים ולרצותי עמים
39 ותהי מורשה מן אבות
40 לבנים בכל הימים
41 בעמל גביא קבץ
42 במצרים לבין אש ומים
אמן אמן אמן

1 *Haec est lex sancta*
2 *Lex fortis omnium fortium*,
3 (*Lex*) *Prophetae, qui accepit eam*
4 *A Deo, e caelis*.
5 *Ipsa scripta est tribus*
6 *Linguis doctioribus*
7 *In gratiam senis honorabilis, excelsi*,
8 *Intelligentis, doctoris omnium sapientium*
9 *Principis synagogae, ac promoti, seu Rabbini*,
10 *Qui cohonestatur benignitatibus excelsis*,
11 *Senis Avi-Sihada*,

12 *Cuius beneficentiae sunt notissimae,*
13 *Filii principis optimi Avi*
14 *Cuius benignitates sunt & ipsae praestantissimae & eminentes,*
15 *Qui est ex filiis scissionis,*
16 *Cornu augustorum ducum.*
17 *Erigam legem hanc*
18 *In ornamentum regium fortis fortium,*
19 *Rem devotam filio eius, & in conspectu eius*
20 *Usque in saecula saeculorum.*
21 *Ut sacra sanctuarii res iugis, ac posterior,*
22 *Nullo illa exscindatur tempore*
23 *A filiis eius, & filiis filiorum eius,*
24 *Qui in iustitia exsurgent.*
25 *Non vendatur, nec redimatur,*
26 *Sed sit anathema perfectum.*
27 *Ego erigo illam iuxta statutum hoc,*
28 *Et iuxta has conditiones perfectas.*
29 *Super eum veniant benedictiones, quae sunt in ea:*
30 *Addat ei in omnibus locis:*
31 *Conatibus suis contra eum frustrentur* *) *inimici eius,*
32 *Nec usque ad conspectum eius perveniant,*
33 *Regnare faciat optimum gregem Deus*
34 *Quaeso in annos saeculorum.*
35 *Verba benedictionum istius*
36 *Legis in eo confirmentur:*

37 *Do-*

*) seu, *blandiri illi cogantur.*

37 *Docent eam filios, & filios*
38 *Filiorum, & ſecundum beneplacitum vel volum meum, populos.*
39 *Sitque hereditas a patribus*
40 *In nepotes omnibus diebus,*
41 *Opera Prophetae congregantis*
42 *In Aegypto inter ignem, & aquam.*
Fiat! Fiat! Fiat!

§. XI.

Tertia alia codicis epigraphe hucusque ignota nunc primum editur.

Rythmica haec, quam ex Exodo produximus, epigraphe, ſub finem etiam Numerorum, ut diximus, repetitur, non tamen diviſis verſibus, & hemiſtichiis duplici columna, ut fit ſub finem Exodi, ſed integra linea rythmi omnes binis verſibus comprehenſi exhibentur. Sub finem Exodi poſt rythmicam hanc ſcribae epigraphen, & breviorem illam a Biornſtahlio, ac Hwiidio allatam, qua annus DCXXIV comprehenditur, altera haec legitur ad marginem, a neutro memorata.
והפקד עליה בן אחותי אבן צענת בן אבי פתח
בן אבן צענה ובניו ובני בניו ואחריהם בירת
רבני קהלה בדמשק למקרא בסדרת בשבתות
והמועדים:

:והמועדים. *Et praefectus est super illam filius sororis meae Aben-Tzahana, filius Avi-Pedach, filii Aben-Tzahanae, & filii eius, & filii filiorum eius, & post eos Academia Rabbinorum synagogae, quae est in Damasco, ut legant illam iuxta ritum vel ordinem eius in sabbathis, & statutis festivitatibus.* Ex alia parte haec leguntur: אין התקבל מן השמים כי אם שני הלוחות. *Non est acceptum a Deo, vel e caelis, nisi binae tabulae.* Sub finem vero Numerorum haec eadem repetuntur: וכתב בידו והפקד עליה אבן צענה בן אחותי בן אבי פחח. *Scripsitque manu sua, praefecitque super eam Aben-Zzahana, filium sororis meae, filium Avi-Pedach*, & reliqua adamussim, ut supra.

§. XII.

De Barberini codicis textu Hebraeo-Samaritano ac Samaritana versione observationes criticae.

Nonnulla nunc de textus Hebraeo-Samaritani, atque utriusque, quae eum comitatur, versionis indole, ac natura attingamus. In quamplurimis locis, maxime ubi a Iudaico differt, textum codicis Hebraeo-Samaritanum cum impresso contuli, & adamussim in iis cum eo congruere deprehendi.

hendi. Ubi vero in reliquis differt, diligenter iam, ut superius diximus, annotavit Morinus, ex cuius tamen variis lectionibus constat Barberinum textum saepe Iudaicum sequi. Exempla habes apud ipsum Morinum. At vero si textus congruit, cum impressa sane adamussim non congruit versio Samaritana. Doctissimus Stephanus Evodius Assemanius rectissime contra Morinum, Simonium, Huetium animadvertit, non ita presse Samaritanam versionem sequi Samaritanum textum, ut interdum eum non deserat, idque nonnullis exemplis confirmat (1), sed paucissimis, quae rem hanc conficiant. Quae enim deinceps producit annorum, vel chronologiae dissidia, quum ea textui Hebraeo-Samaritano cum versione ipsa communia sint, contra Assemanium ipsum potius faciunt. Illud unum certum est, versionem nostri codicis aliquando pressius insistere suo fonti, quam aliam Petri de Valle a Morino editam in polyglottis Parisiensibus, & in Londinensibus recusam. Numer. v. 30. exempli gratia legit impressa ויקנא מן אתתה, nostra וקנא ית אתתה. Ita cap. VI. 7. illa habet verbum חלים, haec

 reti-

(1) *Catal. msf. codic. Vatic.* tom. I. pag. 472.

retinet primigenitum ipſum vocabulum את, quod generalius eſt, ac latiori ſignificatione ſumitur. Barberina verſio ſaepe etiam Chaldaicam verbatim ſequitur. Numer. v. 31., ubi impreſſa legit: ויהברי גברה מן עובת ואתתה ההיא תתלי כן עובהה, noſtra vertit ויזדכי גברה מן חובין ואתתה ההיא תקבל ית חבות, quae, priori excepto vocabulo, perfectiſſime conveniunt cum Chaldaica paraphraſi impreſſa. Haec enim vertit: ויהי זכאה גברא מחובין ואתתא ההיא תקבל ית חובת: Chaldaicas etiam pluralium formas fere ſemper uſurpat Barberinus interpres, contra Hebraicas editus. Geneſ. xlix. 4. in impreſſo textu verſionis Samaritanae habetur hic אתרעת, quod melius ab Arabico تَرِعَ *feſtinavit praeceps ad malum* deducere poterat Edmundus Caſtellus, quum conſtet Samaritanos multa fuiſſe ab Arabibus mutuatos, eorumque dialectum arabiſmis multis ſcatere. Si ita verbum derivetur, optimus erit ſenſus, recteque primigeniam dictionem פחזת exprimet Samaritanus interpres impreſſus. At vero verſio Barberina, tranſpoſitis binis litteris, legit hic ארתעת optimo ſenſu *aeſtuaſti, efferbuiſti, ſicut aqua ebulliens*, vel ex ſignificatione Chaldaea, & Syra,

Syra, cum qua congruit, ut notum eſt, dialectus Samaritana, *in ſpumam efferbuiſti, ſicut aqua.* Nec enim aliter ſignificat verbum רתח, cui reſpondet Samaritanum רתע, & ſaepiſſime de effervefcente aqua vel olla a Chaldaeis, & chaldaizantibus Rabbinis uſurpatur, ut in Lexico Talmudico monet, productisque exemplis confirmat Buxtorfius.

§. XIII.

In verſionem Arabico-Samaritanam Barberini codicis animadverſiones criticae.

Verſio Arabico-Samaritana, ut nonnulla de ea dicamus, in allato Geneſeos loco a ſuo textu diſcedit, aliumque verborum ſenſum ſiſtit, quem perperam ſupra receptum extollit Biornſtahlius, vir effervefcentis reapſe imaginationis, ac praecipitis ingenii. Nec enim vidit totam hanc verſionem a ſolo mendo Arabis interpretis eſſe deſumendam, qui loco כמים, confuſo caph cum mem, maxime affinibus litteris, legerit ממים. Ceterum Arabica verba ما جرعت من الماء melius verti puto *in eo, quod aquam hauſiſti.* Poteſt etiam optime ſumi ما ſignificatione *quam, quid, quare*, ac verbum, quoniam in punctorum, vel vocalium

defectu liberum est, passive fumi, vertique *absorptus es ab aquis.* Levitici xxvi. 39. suum textum secuta vertit & ipsa cum suffixo tertiae personae, ut superius ad hunc locum in variarum lectionum specimine codicis pontificii animadvertimus. Deuteron. xv. 4. addit & ipsa الهك *Deus tuus,* ut addunt Samaritanus textus, & Samar. versio, LXX, vulgatus, Syrus, quatuor codices Hebr. collationis Kennicotianae, & alii quatuor ex meis contra Hebraeum, Chaldaeum, & Arabem impressum, qui verbum illud non habent. Levitici iv. 29., ubi habetur celeberrimus locus, de quo multa Kennicotius, aliique critici, versio haec reddit: ויסנד ידה עלי ראס אלכפארה פיאלמוצע אלדי ידבחון אלצעידה, ويسند يده علي راس الكفارة ويذبح الكفارة في الموضع الذي يذبحون الصعيدة. *Et ponet manum suam super caput propitiationis, mactabitque propitiationem in loco, in quo mactant holocaustum.* Ita LXX, & Syrus, qui hic sequuntur additamentum hoc Samaritani textus, non omnes versiones antiquae praeter vulgatam, ut notat Brunsius (1), qui male etiam animadvertit in recepta

(1) *De libello contra Kennic.* pag. 54.

cepta lectione Hebraici textus aliquid eſſe hiulcum ac deficiens. Haec enim, aeque ac altera, Hebr. ſyntaxi analoga eſt, nec ullam involvit amphibologiam, ut adverſus Kennicotium notaverat anonymus Gallus (1). Ex Hebraicis codicibus bini a Kennicotio collati favent lectioni Samaritanae, quibus ex meis addendus potiſſimum eſt cod. 10. antiquiſſimus, qui verba illa ſupplet ad marginem. Verſio Barberina multo tenacior eſt primigenii textus, quam Arabica communis impreſſa. Num. v. 30. *Faciat in ipſa ſacerdos quidquid eſt in hac lege*, habet haec. Noſtra: ويصنع لها الامام ككل الشريعة هذه. *Facietque ei ſacerdos omnem legem hanc*, ut habet textus Hebraeus, & Hebraeo-Samaritanus. Verſ. 31. illa *ad hoc ut innocens ſit*, haec cum Hebraeo fonte *& innocens erit*. Num. vi. 9. Arabs communis habet verbum تقطع, ſeu obtruncandi, noſtra وتنجس *& polluit* iuxta Hebraeum, qui legit וטמא. Ibidem verſ. 3. duplex, isque inſignis error reperitur in Arabe communi impreſſo, qui legit hic *omne vinum*, *& omne quod inebriat*, mendoſe utrobique legens كل *omne* pro خل *aceto*. Qui quidem er-

(1) *Lettres de M. l'Abbé De ...., au Sr. Kenn.* p. 80.

ror non ex Saadia ipſo huius verſionis auctore, ſed ex Iudaeis exſcriptoribus, eorumque exemplaribus videtur emanaſſe, unde primum Arabici chriſtianorum codices veroſimilius hauſti ſunt. Iudaica enim exemplaria litteram caph loco cheth hic expreſſiſſe, teſtis eſt CPolitana editio anni MDXXXXVI, ex iisdem petita, quae legit & ipſa: כל במר וכל מסכר. Quod ſaepe & in aliis etiam vocabulis factum eſſe hoc ipſum quod ſtatim ſubjicitur, כמר, luculenter evincit. Recte & iuxta Hebr. textum noſtra خل خمر وخل مشكر *acetum vini, & acetum ſicerae.* Arabs Hebraeo-Mauritanus Erpenii recte & ipſe utrobique vertit خل. Ubi Samaritanus textus, & Samaritana verſio ab Hebraeo diſſentiunt, generatim diſſentit verſio Arabico-Samaritana. Ubi vero verſio Samaritana a Samaritano textu diſcedit, verſio Arabica modo ab ea recedit, ut Samaritanum textum ſequatur (1), modo vero contra textum ipſum cum ea conſentit. Ita Geneſ. XXXVI, 15, ubi Samaritana

(1) Conſulatur Biornſth. c. l., & doctiſſimus Eichhornius Ienenſis profeſſor in *Einleitung ins alte Teſtament*, ſeu introductio in V. T. Lipſiae ann. 1780. germanice edita, quam auctoris beneficio debeo, part. I. pag. 509. ſeq.

ritana verſio Barberina contra Samaritanum textum, & impreſſae Samar. verſionis fidem mendoſe in ſingulari vertit, בר אליפז, verſio noſtra Arabico-Samaritana vertit & ipſa in ſingulari بـن اليفز *filius Eliphaz.* Ex quo forte coniiciendum eſt verſionem hanc ex Samaritana fuiſſe interpolatam. Haec tamen non ita intelligenda ſunt, ac ſi aliquando verſio Arabica utrumque non deferat, & Samaritanum textum, & Samaritanam verſionem, ac ſingulares explicationes, & gloſſas non ſectetur, quarum exempla Gen. XXXV. 13, XXXVII. 15, XLI. 45 ſe reperiiſſe ſuis mihi litteris nuperrime teſtatus eſt doctiſſimus, meique ſtudioſiſſimus Adlerus, qui nunc integram hanc verſionem e Barberino codice Romae diligentiſſime deſcribit, ad publicam, ut ſperamus, utilitatem eam inpoſterum editurus.

§. XIV.

De auctore verſionis Arabico-Samaritanae doctorum virorum ſententiae expenduntur.

Incertus eſt auctor verſionis huius Arabico-Samaritanae. Si Edmundi Caſtelli eſſet rem dirimere, noſtram verſionem Saadiae certe tribueret.

Teſta-

Testatur enim, collatione instituta, eam a Saadiana raro discedere, nisi ubi textus Samaritanus differt ab Hebraeo (1). Certum namque est, ut animadvertit editor criticae Simonianae (2). Samaritanos longo tempore adhibuisse Saadiae versionem, atque, ea demum reiecta, Abusaid eorum doctorem novam in suae gentis usum adornasse. Huic editori, eiusque observationi contradicit anonymus auctor Benedictinus novarum elucidationum in Sam. Pentateuchum (3), nullo plane nec antiquo, nec recentiori monumento confirmari contendens Saadiae versionis usum apud Samaritanos, vel novam illam Abu-saidi versionem. *Ces sont des assertions gratuites, & chimériques*, inquit is, *semblables à tant d' autres, dont fourmillent les écrits de M. Simon.* Sed errat hic auctor, nec observavit, vel legit apud Le-Longium luculentissimum de hac re pro se editorem illum habere Abu-saidi ipsius Samaritani testimonium, ipsiusque praeterea versionis exsistentiam. Bina enim

(1) *Animadv. Sam.* in Genes. XLIX. 34. *polygl. Lond.* pag. 6. V. etiam Walt. *proleg.* XI: §. 12.

(2) *Hist. crit. du V. T.* pag. 305. in notis.

(3) *Nouveaux eclaircissemens sur le Pent. Samarit.* pag. 249. 250.

enim in bibliotheca regia Parisiensi exstant eius exempla num. 368, & 370, & in utriusque Abu-saidi praefatio apertissime reperitur, in qua haec leguntur: *Dixit servus Abu-saidus — Equidem ego postquam vidi versionem libri praecellentissimi legis, qui prae manibus est sociorum nostrorum (quos multiplicet Deus), & ipsam eos correxisse corrupte . . . , quin immo hanc ipsammet esse versionem Alphiumensis (Saadiae videlicet ex urbe Phium) doctoris Iudaeorum (cui adverfetur Deus) exegit negotium a me, ut aggrederer interpretationem huius codicis . . . . interpretatione sincera & clara, ut eruantur inde libri, qui deleant vanitatem tam Alphiumensis, quam illorum, qui utcumque interpretationem eius probaverunt* (1).

§. XV.

Abu-saidi testimonii fides, ac Saadianae versionis usus apud Samaritanos confirmatur.

Doctissimus Georgius, qui & ipse Saadianae versionis usum apud Samaritanos impugnat, nec credit Samaritanos adoptare voluisse Iudaici calami opus, testimonium hoc Abu-saidi non tam exploratae fidei esse censet, ut ad hanc versionem tam

(1) Le-Long. *biblioth. sacr.* tom. I. pag. 117.

tam incerto, ut ipſe ait, & obſcuro auctori, qualis eſt iſte Said, adſcribendam eum queat adducere (1). At, pace tanti viri, non tam propter ſingularem, omnigenamque doctrinam, quam inſignem modeſtiam, meique ipſius ſtudium mihi in primis ſuſpiciendi, ego non video, quid Abuſaidi fidei obſtet. Teſtimonium ſcriptoris antiqui eſt, teſtimonium conſtans, ac duorum ſat antiquorum codicum fide confirmatum, teſtimonium ſcriptoris Samaritani de rebus ſuae nationis ſcribentis, qui nec incertus poſt illorum codicum fidem, nec obſcurus dici poteſt, quoqne vix celebriores, ac certiores ſcriptores in Samaritana gente tam obſcura, & ad tantam paucitatem redacta ſunt quaerendi. Facti autem incredibilitatem, quam ex Samaritanorum in Iudaeos odio urget, a praefatione ipſa Abu-ſaidi, quam ob oculos habebat, penitus everti animadvertere poterat acutiſſimus vir. Ibi enim in utroque codice Samaritanus ille doctor non ſolum verſionem ipſam, ſed & ſuae gentis errorem redarguit, exiſtimantis *hanc verſionem eſſe doctoris praeſtantiſſimi Abul-hasein Tyrii, (cuius miſereatur Deus)*, quum tamen ipſius

(1) *Epiſtola* Hwlidii *ſpecim.* ſubiuncta pag. XIX. & XXI.

ipfius non effet. Samaritano ergo fcriptori a Samaritanis tribuebatur, nec fi Saadiae credidissent, Samaritanorum odium, ut ego quidem opinor, illius verfionis ufui obftitiffet, nifi conftitiffet malae fidei effe, quod primum demonftrare conatus eft commemoratus Abu-faid. Notum eft mutuum Karaeorum, ac Rabbanitarum Iudaeorum odium. Attamen Karaei libris Rabbanitarum facris, eorumque editionibus promifcue utuntu. Contra Rabbanitas noftros Karaeorum libro Chizuch emunà, quem ipfimet Amftelodami recuderunt, & in dialectum Iudaeo-teutonicam verterunt, quotidie uti videmus. Saadianae ergo verfionis ufus, mea quidem fententia, controverti nequit, praefertim, quum ex praefatione ipfa Abu-faid conftet, Samaritanos Saadianam verfionem in ufum recipientes, eam correxiffe, atque ad fuum textum reformaffe.

§. XVI.

Num Arabica Barberini codicis verfio Saadiae fit, an vero Abu-faid, vel alterius?

Non eo tamen haec dico, quod Arabicam noftri codicis verfionem Saadianam ipfam effe putem, a Samaritanis correctam, & reformatam.

Vix

Vix tantam ego inter utramque conformitatem puto intercedere, quantam Capellus, ac Waltonus teſtantur, & ſi Saadiae verſio in polyglottis legitur, ut Morinus, Waltonus, totque alii doctiſſimi viri fidem faciunt, lis omnis dirempta eſt. Multum enim diſcrepant. Biornſtahlius dolet nulla ſe ratione rariſſimam Saadiae verſionem, quae CPoli anno MDXXXXVI. hebraicis litteris impreſſa eſt, detegere, ac conſulere potuiſſe, etſi illius exemplar in Pariſienſi bibliotheca regia, quam viderat, reperiretur, & manifeſtiſſime illud illic reperiri eum monerent auctores catalogi impreſſorum librorum (1). Verum, quod Biornſtahlius non praeſtitit, non ſolum elapſis hiſce diebus Pariſiis praeſtitit Hwiidius, qui datis ad eruditiſſimum Amadutium noſtrum litteris adfirmavit CPolitanam Saadiae verſionem eamdem eſſe cum impreſſa in polyglottis, etſi infinitis editorum mendis miſerrime foedatam, ac corruptam, ſed longae antea praeſtiterat Pocockius, cuius verba digna ſunt, quae hic exſcribantur. *Verſionem Arabicam*, inquit is, *quae hic edita eſt, celebri Iudaeorum magiſtro R. Saadiae Haggaoni originem ſuam debere*

(1) *Catalogue des livres imprimés de la bibl. Roy.* tom. I. pag. 17. num. 243.

debere autumamus, licet ab alio quopiam subinde interpolatam. Neque enim opera alius cuiuspiam privata ex fonte Hebraico primitus deductam facile suadet ea, quae est inter hanc, & illam, quae R. Saadiae esse ab omnibus in concesso habetur, convenientia (1). Et infra: *Propius videtur, ut alium quempiam in messem Saadianam falcem misisse credamus, eumque ortu vel Iudaeum, vel Samaritanum* (2). Haec Pocockius, qui CPolitanae editionis dissensum tam a mss., quam ab editione Parisiensi, ab exemplarium potissimum varietate repetit, fateturque CPolitanam editionem passim mendis scatere vel exemplaris vitio, vel eorum, qui vocales apposuerunt, imperitia & negligentia. Sed haec omnia meis iam ocu-

(1) *Praefat. ad var. lect. Arab.* tom. VI. *polyglot. Londin.*

(2) Hoc suos fecisse, ac versionem hanc foedasse adfirmat Abusaidus Samaritanus commem. loco. Christianos etiam eam alicubi interpolasse verosimile est. Codex Parisiensis, unde editio polyglotta facta est, a christiano, & ex christianis, ut videtur, codicibus descriptus est, cum quibus interdum non convenisse Iudaicos testis est CPolitana editio. De hisce dissidiis consulatur Hottingerus in perraro suo smegmate orientali, quod nuper accepimus, pag. 98., qui tamen perperam iis utitur, ut Parisiensem interpretem a Saadia ipso distinguat.

oculis intueri, examinare, conferre, luculenterque confirmare meipſum poſſe vehementer laetor, quum feliciſſimo eventu, poſtquam priora illa ſcripſeram, typisque commiſeram, factum ſit, ut CPolitanum Pentateuchum, tautae nunc raritatis, repererim, & obtinuerim (1). Cl. Steph. Evodius Aſſemanius, qui multa de Saadia, eiusque verſione & ipſe diſſeruit, tradit CPolitanam illam Saadiae verſionis editionem Erpenii cura anno

(1) Id etiam aperte confirmat ipſiſſimi Pariſienſis codicis unde polyglotta verſio, teſte Renaudotio, deſumpta eſt, Arabica praefatio nuperrime a clariſs. Schnurrer, amico meo ſingulari edita in diſput. philol. de Pentateucho Arabico-polyglotto 4. Tubingæ 1780. En deſcriptoris verba pag. 10. فتصفحت نقل الشيخ سعيد الربان الفيومي فاستدللت من انفاسة ... واستنسخت من نقله هذه النسخة. *Et inſpexi verſionem Sceich Said rabbini Fiumenſis, direxique me ex alitu oris eius ...., & deſcripſi ex verſione eius hoc exemplar.* Huius praefationis locum Saadianae verſionis naturam reſpicientem, quem recte ſe non aſſequi fatetur cl. Schnurrer, ac propterea hiulcum relinquit, commode ſic interpretari poſſe reor. *Notavi ergo plures eiusmodi voces e regione in hoc exemplari iis vocibus, quibus utuntur varia procerum ac vulgi idiomata, ex quo homines perpetuo decipiuntur, ne errent in eo auditores, & male intelligant iuvenes, ac deterreantur ab inſolito, qui in eo fit, uſu impreſſores, ſed intelligat illud imperitus, ſicut intelligit doctus.*

anno MDCXXII recufam fuiffe Lugduni Batavorum (1). In quo fane alucinatur doctiffimus Praeful, quum multum a Saadiana diftet haec verfio, quae ad manus meas eft, & ad Iudaeum Mauritanum, non ad Saadiam, communi eruditorum iudicio referatur. Supereft ergo, ut verofimilius ad eumdem Abu-faid referenda videatur Barberina tranflatio, quod facta collatione cum Parifienfibus regiae bibliothecae codicibus facillimo negotio definiri poteft, & definiet fortaffe Hwiidius ipfe. Nifi dicamus verfionem hanc pertinere ad Iofephum Elfahebuefi de Iffa; vel Iaffa, Samaritanum & ipfum doctorem, qui Pentateuchum Samaritanum arabice vertit in Damafco, cuiufque verfionem, ut in bibliotheca Wittiana exftantem, affert Le-Longius (2). Herbelotus memorat doctorem quemdam Samaritanum Ioffuf, vel Iofephum Mohadhebeddin, filium Abi-faid Alfameri, qui nefcio num forte idem fit cum poftremae huius verfionis auctore. Teftis enim eft Herbelotus ipfum opus confcripfiffe in Pentateuchum, mortuumque effe anno

 hegi-

(1) *Catal. biblioth. Medic.* pag. 63.
(2) *Bibl. facr.* pag. 117. *Bib. Witt.* part. III. pag. 45.

hegirae DCXXIV (1), ipsissimo anno, quo descriptus est codex Barberinus. Alfameri vocant Arabes Samaritanum, & Alfamerà Samaritanos, ut observat etiam commemoratus Herbelotus (2), & ante Herbelotum Rabbi Azarias De-rubeis in Imrè binà, in cuius textu intelligendo ter peccari video a cl. Schwarzio in suis exercitationibus historico-criticis in utrumque Samar. Pentateuchum (3). Verba enim: אצל העם הנקראים אלסאמירה, *apud populum dictum Alfamerà*, vel Samaritani, vertit *apud Karaeos Samirae, id est Samarice*, confundens participium passivum הנקראים cum proprio nomine הקראים, nomen gentis cum nomine urbis, eiusdemque articulum separans, qui coniunctim scribendus, & efferendus est.

(1) *Bibliothèque orient.* pag. 854.
(2) Ibid. pag. 753.
(3) *Exercit.* III. pag. 12. in notis.

FINIS.